

3

TCO:S
KÄRNFRÅGOR

När TCO bildades var Sverige ett utbildningsfattigt land. I dag har alla ungdomar möjlighet att skaffa sig någon form av gymnasial utbildning och nära 40 procent går vidare till högskolenivå. De allra flesta nya medlemmarna i TCO-förbund har högskoleutbildning. För att ett förbund ska beviljas medlemskap i TCO krävs numera att det organiserar "professionella och välutbildade yrkesutövare". Den omvandling som skett under efterkrigstiden speglas i att antalet medlemmar i TCO- och Saco-förbund kraftigt har ökat medan lo-kollektivets andel av den fackligt organiserade arbetskraften minskat; den brukar sammanfattas med orden "från industrisamhälle till kunskapssamhälle". Hur TCO och dess föregångare medverkat i denna omvandling ska belysas i det följande.

*Du går inte ensam
längre...*

**... bakom Dig gå 1/4 milj. tjänstemän, anslutna till TCO
Vår slagkraft blir Din, då Du blir medlem!**

Förhandlingsrätt och kollektivavtal

De fackliga rättigheterna är i dag en del av de mänskliga rättigheter som FN har slagit fast. Det är ett brott mot dessa grundläggande rättigheter att hindra individer från att bilda fackföreningar och att arbeta inom dessa. Likaså skyddas fackföreningarnas rätt att förhandla, träffa avtal och vid behov använda konfliktvapnet.

I den svenska regeringsformen från 1974 är principen om rätt för arbetsmarknadens parter att vidta fackliga stridsåtgärder inskriven, visserligen med begränsningen ”om inte annat följer av lag eller avtal”. Denna rättighet omfattar sedan 1965 alla stats- och kommunaltjänstemän och skrevs in i de nya lagarna om statstjänstemän och kommunaltjänstemän från detta år.

Hur man ska undvika att arbetskonflikter får samhällsskadliga verkningar har de svenska arbetsmarknadsparterna själva sökt reglera i huvudavtal för att undvika lagstiftning. De historiskt viktigaste är Saltsjöbadsavtalet från 1938 och Slottsbacksavtalet från 1963. Frågan om en konflikt är av denna karaktär kan enligt huvudavtalen hänskjutas till särskilda partssammansatta nämnder, som kan rekommendera parterna att avbryta en konflikt. I sista hand kan staten ingripa genom lagstiftning för att göra slut på en konflikt som äventyrar samhällsekonomin eller eljest är samhällsfarlig.

Högsta prioritet för Daco

För de tjänstemän inom enskild sektor som 1931 bildade Daco hade krav på en lagstadgad förhandlingsrätt högsta prioritet. Det var den vägen de ville slå in på för att tillgodose sina intressen och återta förlorad levnadsstandard. Men den liberala regeringen under C.G. Ekman som satt vid denna tid ville, liksom Högerpartiet och Bondeförbundet, motverka att privattjänstemännen valde

den fackliga vägen. Regeringen sökte i stället tillgodose deras intressen genom rättslig reglering. Att men i Österrike gått denna väg, genom att utveckla tidigare gemensam tysk lagstiftning, hade von Zeipel redan 1925 rapporterat om i förbundstidningen *Bankvärlden*.

En utredning, med bland andra Dacos ordförande och SALF:s ordförande som ledamöter, lämnade 1935 ett förslag till lag om arbetsavtal. Enligt detta skulle de anställda grupperas i tre kategorier – högre tjänstemän, lägre tjänstemän och arbetare – med minimiregler för uppsägningstid, sjuklön och semester för respektive grupp. Trots att reglerna avsåg att i viss mån förbättra rådande praxis även för arbetare blev reaktionen skarp från LO-håll eftersom förslaget innebar ”en uppdelning av medborgarna i klasser”, som det stod i en reservation inom utredningen från Sigfrid Hansson. Och inom Daco stöddes uppdelningen i två tjänstemannagrupper egentligen bara av Arbetsledarförbundet, som utgick från att arbetsledarna skulle hamna i grupp ett, medan SIF som organiserade tjänstemän på olika nivåer var starkt emot.

När utredningen lade sina förslag hade en socialdemokratisk regering under Per Albin Hansson tillträtt med Gustav Möller som socialminister. Utredningen fick nu till uppgift att snabbt komma med förslag till en lag om förenings- och förhandlingsrätt, något som Dacos representantskap sommaren 1935 hälsade med största tillfredsställelse. På LO-sidan var man inte lika engagerad, eftersom siktet börjat ställas in på att få ett slut på de ständiga arbetsmarknadskonflikterna och nå fram till en rättsordning för arbetsfred genom avtal med SAF.

I det förslag som lades senare samma år erinrade utredningen om den kamp som hade krävts innan arbetarna fick sina rättigheter vid seklets början: ”Att förläna de grupper av anställda, som det nu närmast gäller, en lagstadgad förhandlingsrätt är givetvis att föredraga framför att de, för att trygga sina rättigheter, skola tillgripa en för samhället uppsplitande förenings- och förhandlingsrättskamp.” Provocerande för den etablerade fackliga rörelsen var att utredningen fallit undan för krav om en reglering av den negativa föreningsrätten, alltså en genom lag skyddad rätt att stå utanför en förening.

I sin proposition lyfte statsrådet Möller ut frågan om negativ föreningsrätt med motiveringen att den måste lösas i ett större sammanhang. Inte heller ville han ha med en ”det tredje kapitlet” som gav tjänstemannaorganisationer rätt att välja en särskild förhandlingsordning där förhandlingar skedde under fredsplikt och med opartisk ordförande. Den juridiska expertisen i form av Lagrådet tog uppenbar politisk ställning emot; man avstyrkte lagstadgad förenings- och förhandlingsrätt innan frågan om en lag om arbetsavtal allsidigt prövats och man hävdade att en positiv föreningsrätt inte kunde tas upp till behandling om den

negativa föreningsrätten lämnades utanför. Men Möller vek sig inte, vilket ledde till en oförsonlig pressdebatt och en politisk fejd med alla toppar inblandade.

Inom Daco befarade man att hela frågan skulle falla genom att Socialdemokraterna frestades dra in den i 1936 års valrörelse; regeringen Per Albin Hansson hade nyligen lidit nederlag i riksdagen och valt att avgå för att stå bättre rustad inför höstens val. Riksdagsbehandlingen fortsatte under tiden som Daco drev en intensiv kampanj: "Det skrevs metervis med ledare i tjänstemannatidskrifterna och det författades resolutioner på tjänstemannamötena, där man framhöll, att tjänstemännen inte längre ville vänta på att få lagligt skydd för sina strävanden,"

Daco:s ordförande Ernst Ahlberg till höger bredvid socialminister Gustav Möller vid det stora Dacomötet i Stockholms konserthus i juni 1936. Bland annat Morgon-Tidningen bevakade evenemanget.

mindes Lennart Geijer i en artikel i det första numret av Tjänstemannarörelsen 1952. Inför den slutliga riksdagsbehandlingen ordnades ett offentligt diskussionsmöte i Konserthuset i Stockholm den 2 juni där Gustav Möller – fortfarande socialminister i den sittande expeditionsministären – liksom representanter för Högerpartiet och Folkpartiet ställdes till svars. Arbetsledarförbundets ordförande Ernst Ahlberg, som då var ordförande i Daco, inledde med – som Dagens Nyheter skrev – ”ett med sedvanlig bravur framfört måttfullt anförande”. Referatet inleddes med Ahlbergs avslutningsord: ”Nu måste det sägas och sägas så högt att det hörs till Helgeandsholmen. Mer än 100 000 tjänstemän i vårt land skulle känna bitter besvikelse, om riksdagen åtskildes utan att förenings- och förhandlingsrättsfrågorna förts i hamn.”

Den slutliga debatten i andra kammaren hölls den 18 juni. Samma dag fick bondeförbundaren Axel Pehrsson i Bramstorp kungens uppdrag att bilda regering, en regering som efter valet skulle komma att ersättas av en ny under Per Albin Hansson. Slutresultatet av många turer i riksdagen och slutlig sammanjämkning mellan de båda kamrarna blev 1936 års lag om förenings- och förhandlingsrätt, utfärdad den 11 september av kung Gustaf V och kontrasignerad av bondeförbundaren Gerhard Strindlund. Lagen gällde förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare, ”dock icke beträffande sådana arbetstagare i statens eller kommunernas tjänst, som äro underkastade ämbetsmannaansvar”. Gränslinjen vid ämbetsmannaansvar gjorde att kommunaltjänstemännen hamnade i samma undantagsläge som statstjänstemännen trots att de var anställda genom privaträttsliga avtal. Formellt avsåg lagen både arbetare och tjänstemannaförbund, men den hade helt och hållet sin bakgrund i tjänstemännens krav och det var för dem den fick betydelse.

Daco hade varit positiv till den alternativa ”mjuka väg” till kollektivavtal enligt lagens tredje kapitel som innebar att förhandlingarna, när enighet inte kunde uppnås, kunde fortsätta med opartisk ordförande och under fredsplikt. Kapitlet hade också kommit med i lagen trots Möllers motstånd. Emellertid valde de större förbunden nästan genomgående att ha konfliktvapnet i beredskap. Trots att von Zeipel engagerat sig för denna alternativa ordning registrerade sig aldrig Bankmannaförbundet för att eventuellt tillämpa den. HTF var registrerat fram till 1943 och begärde flitigt opartisk ordförande. Man har beräknat att totalt cirka 46 000 arbetstagare då berördes (C. C. Schmidt). I början av 1950-talet stod SALF ensam kvar bland de TCO-organisationer som förband sig att inte använda konfliktvapnet.

Uppenbarligen hade tilltron till den egna kraften stärkts åtskilligt sedan 1930-talet. Att den lagstiftade förhandlingsrätten bidragit därtill är uppenbart. Det har också framhållits att lagens tredje kapitel fyllde en funktion på så sätt att facken

genom denna mjuka väg kom i kontakt med oorganiserade arbetsgivare och att förhandlingskyldigheten på så sätt slog igenom.

Högsta prioritet för Gamla TCO

Mot förhandlingsrätt och strejkrätt för de offentliganställda talade principen om statens överhöghet. Själva principen bekräftades i en kungörelse år 1937, men kungörelsen gav samtidigt en uttrycklig överläggningsrätt åt statstjänstemän, vilket emellertid inte innebar mer än att praxis kodifierades. Kungörelsen hade föregåtts av en parlamentarisk utredning och vederbörlig riksdagsbehandling. Att frågan hamnat på den politiska dagordningen var en följd av händelseutvecklingen för de privatanställda.

När Gamla TCO bildades i januari 1937 hade det varit självklart att skriva in målet om förhandlingsrätt i ändamålsparagrafen. För kommunaltjänstemännen uppnåddes 1940 likställighet med statstjänstemännen, det vill säga de fick formell överläggningsrätt. Men det fanns ändå många specialproblem som måste lösas på det kommunala området där arbetsgivarsituationen var så mycket mer splittrad. Dessutom var det nästan omöjligt att hantera frågan vilka tjänstemän som var underkastade ämbetsmannaansvar och vilka som inte var det.

Gamla TCO begärde 1943 hos regeringen en utredning som skulle rätta ut frågetecken och på olika sätt stärka kommunaltjänstemännens förhandlings-situation, bland annat upphäva begränsningar i förhandlingsrätten för lärare vid folkskolor, småskolor och fortsättningsskolor. I framställningen ingick även krav på en ”mjuk” förhandlingsordning liknande den som privattjänstemännen hade enligt ”kapitel 3”. Remissbehandlingen av TCO:s skrivelse ledde till ett genombrott på grund av Socialstyrelsens yttrande (fram till 1968 ett ämbetsverk för främst ”arbetarfrågor”). Socialstyrelsen godtog helt enkelt inte teorin om det allmännas höghetsrätt utan menade att den var en relik från en äldre tids åskådning. Man kunde inte heller se några bärande motiv för att särbehandla tjänstemännen när det gällde möjlighet att träffa kollektivavtal. Emellertid ansåg Socialstyrelsen att rätten till stridsåtgärder inte var en ofrånkomlig konsekvens av rätten att som likaberättigad part förhandla och sluta kollektivavtal. Det behövdes en utredning om en vidgning av förhandlingsrätten och den borde behandla såväl stats- som kommunaltjänstemännen, ansåg Socialstyrelsen. Verket stödde också Gamla TCO:s krav angående förhandlingsrätt för lärarna.

Rivstart för TCO

När Socialstyrelsens yttrande publicerades hade nuvarande TCO bildats. Möjligheten att nu ta tag i frågan om de offentliganställdas förhandlingsrätt gav något av rivstart åt de enade tjänstemännens nya organisation. Den uppgiften hade också särskilt lyfts fram i en förklaring till de nya stadgarna. TCO polemiserade i sin skrivelse till regeringen i frågan mot att det ”från vissa håll” (läs LO) hävdats att 1936 års lag inte behövdes utan att tjänstemännen borde ha litat till egen kraft. Man påminde också om att en del arbetsgivare oroat sig för tvister och stridsåtgärder. Utvecklingen hade enligt TCO visat att lagen varit till gagn både för tjänstemännen och samhället. Vidgade fackliga rättigheter för offentliganställda med ämbetsmannaansvar skulle säkerligen ge liknande verkan:

Det framstår därtill för dessa tjänstemän såsom synnerligen egendomligt, att deras förhandlingsrätt ska vara sämre än förhandlingsrätten för tjänstemännen på den privata arbetsmarknaden. Detta framträder än klarare, sedan flertalet organiserade tjänstemän i såväl statlig, kommunal som privat tjänst samlats i en gemensam topporganisation, TCO.

Den begärda utredningen dröjde, men utvecklingen av kollektivavtalen fortsatte. Inom den kommunala sektorn togs 1945 det första viktiga steget mot ett regelrätt avtalsförhandlande och en central reglering av kommunaltjänstemännens avtalsvillkor. En bakgrund var ökad samordning på arbetsgivarsidan. När TCO i oktober 1947 gjorde en förnyad framställning till socialministern hade man också behov av att hänvisa till den egna styrkan:

En kraftigt bidragande orsak till att utvecklingen inneburit en så markant förändring i detta hänseende torde vara den organisatoriska samordningen och förstärkningen av tjänstemannaorganisationerna, vilka på ett helt annat sätt än tidigare kommit att kräva och erhållit inflytande vid fastställande av avlönings- och anställningsvillkor även för tjänstemannagrupper med ämbetsmannaansvar.

När en utredning äntligen tillsattes sommaren 1948 var nog ett syfte att slippa få med frågan i den känsliga valrörelse, vars huvudtema för oppositionsledaren Bertil Ohlin var ”växling vid makten”. Folkpartiet hade i en motion stött TCO:s utredningskrav till vilket nu även Saco och SR sällat sig. TCO:s pådrivarroll blev rikligt belönad genom representation i den Förhandlingsrättskommitté som socialminister Gustav Möller tillsatte sommaren 1948; av nio ledamöter kom tre från TCO: förste sekreteraren Otto Nordenskiöld, ordföranden i SKTF Filip Anger och förste ombudsmannen i Bankmannaförbundet Sven Hallnäs. Saco och SR lämnades utan representation.

Av utredningsarbetet blev knappast ens en tumme vad gäller reformerad lagstiftning. En viktig orsak var att den faktiska utvecklingen, som utredningen

varit ute efter att bekräfta, gått så snabbt att man inte hunnit ställa om sig. På politiskt håll hade å andra sidan tveksamhet uppstått efter bland annat sjuksköterskekonflikten 1951 (ovan sid. 48f) och en konflikt med Saco-lärarna året därpå. Man oroade sig för att det allmänna skulle hamna i ett besvärligt underläge gentemot de anställda. Emellertid hade tjänstemännens organisationer nu vuxit sig så starka att bakslaget inte kunde ”stoppa – eller ens bromsa – utvecklingen i praxis”, som Lars Tobisson uttrycker saken i sin doktorsavhandling *Framväxten av statstjänstemännens förhandlingsrätt*. På liknande sätt uttrycker sig förbundsjuristen Einar Corneliuson i *SKTF 40 år* och framhåller 1954 som det stora reformåret: ”De grundläggande principerna i 1940 års lag om förbud mot avtal och stridsåtgärder hade SKTF m fl sålunda lyckats att på ganska kort tid avliva i samförstånd med kommunförbunden och de kommunala arbetsgivarna.” I slutet av 1950-talet befann sig den offentliga sektorn mycket nära den allmänna arbetsmarknadens regelsystem.

Nystart mot fullständiga fackliga rättigheter

1955 års TCO-kongress krävde snara åtgärder för att få en nystart i frågan som hade fastnat i konstitutionella betänkligheter hos regeringen. Det var en grundlagstolkning som styrelseledamoten i Civila Statsförvaltningens Tjänstemannaförbund, Folke Nihlfors, i egenskap av riksdagsledamot för Folkpartiet invände mot i en motion. Nihlfors skulle under de följande åren utveckla stor aktivitet i frågan och bland annat kritisera regeringen för förhållningstaktik. En särskild utredningsman fick 1956 i uppdrag av den nye civilministern Sigurd Lindholm att ta tag i arbetet. Efterhand kom experter från TCO, LO:s statstjänstemannakartell, Saco och SR med i det direkta utredandet. Det var inte längre rimligt att stänga ute Saco och därmed inte heller det betydligt mindre SR. Ett betänkande avlämnades i början av 1960, vilket i nästan allt väsentligt välkomnades av alla fyra organisationerna. När civilministern dröjde med att – som han lovat inför remissbehandlingen – så snart denna var klar ta upp förhandlingar med personalorganisationerna fick han finna sig i stark kritik från TCO och ett flertal kritiska artiklar i Expressen av Nihlfors, som tidningen följde upp med ledare. Många och långa förhandlingar ledde så småningom fram till 1963 års Slottsbacksavtal.

Huvudavtalet, enligt vilket de fyra organisationerna var bärare av arbetstagarernas förhandlingsrätt gentemot staten, var en förutsättning för att gå vidare med konkret lagstiftning. Att denna skulle avse både statstjänstemän och kommunaltjänstemän var en självklarhet, även om de senare inte formellt hade berörts av de gångna årens utredningsverksamhet. Ett bestående konfliktområde för båda kategorierna av tjänstemän var vilka ämnen som skulle undantas från

rätten att träffa kollektivavtal. Regeringen ville bland annat undanta frågor om arbetstidens förläggning och annan ledighet än semester, med motiveringen att myndigheterna hade ett ansvar för att upprätthålla service gentemot medborgarna. Detta ledde till skarpa protester från TCO som följdes upp i riksdagen i en flerpartimotion med sju undertecknare – två högermän, två folkpartister, två socialdemokrater och en centerpartist – som alla hade klar TCO-anknytning. Motionärerna var mest kritiska till begränsningarna av avtalsrätten på det kommunala området, där lagen skulle innebära en försämring av praxis. Ensam bland Socialdemokraterna i riksdagen argumenterade TCO-juristen Lenart Geijer mot regeringens proposition och röstade för att arbetstidens förläggning och annan ledighet än semester skulle höra till det avtalbara området.

När det gäller den politiska behandlingen i stort av frågan om fullständiga fackliga rättigheter för de offentliganställda konstaterar Lars Tobisson i sin avhandling att ”av organisationerna visade TCO den största otåligheten.” Vidare gör han reflektionen: ”Intressant är här att notera de många fallen av personsamband mellan TCO och folkpartiet.”

De nya lagarna för statstjänstemän och kommunaltjänstemän trädde i kraft den 1 januari 1966 och arbetstagarparter var enligt respektive huvudavtal TCO-S och TCO-K. Därmed fick de offentliganställda i Sverige fackliga rättigheter och rätt att vidta stridsåtgärder på samma sätt som privatanställda arbetare och tjänstemän. Likaså fick de offentliga arbetsgivarna möjlighet att tillgripa lockout och andra stridsåtgärder. Inga undantag gjordes, inte ens för poliser och militärer. Vid en internationell jämförelse var detta unikt. Ett uttryck för att parterna tagit samhällsansvar är att statsmakterna endast en gång, och inte sedan akademikerkonflikten 1971, har gjort allvar av möjligheten att tillgripa tvångslagstiftning.

Lönepolitik

Möjligheten att TCO skulle ha en direkt partsroll i löneförhandlingar avskrevs som framgått redan på 1950-talet. Förbundens behov av samverkan har varierat över tiden. På den privata sidan var SAF länge den största motparten, vilket var en förutsättning för PTK:s tillkomst. Dock ingick inte till exempel de bank- och försäkringsanställas arbetsgivare i SAF varför deras fackförbund valde att inte ansluta sig till PTK. TCO-s tillkom för att förhandla med den statliga arbetsgivaren, som å sin sida haft svårt att agera utan inblandning av regeringen. Inom den kommunala sektorn skedde förbundssamverkan först inom ramen för TCO-K, senare inom Kommunaltjänstemannakartellen (KTK). Nu heter samverkansorganet för alla offentliganställda tjänstemän OFR.

Trots olika förutsättningar och stora förändringar över tiden har förbunden haft intresse av att kunna luta sig mot gemensamma principer för en lönepolitik utformad inom TCO; den första lönepolitiska utredningen från början av 1960-talet fick emellertid slagsida mot den privata sektorn. I en ny utredning som tillsattes 1969 för att följa upp det tidigare arbetet ingick offentlighetsdelen däremot med ledande företrädare. Nu bekräftades att ”grunden för TCO:s lönepolitik är att ersättningen för utfört arbete ska differentieras med avseende på de krav som ställs för olika arbetsuppgifter samt den enskilda individens duglighet”. Att uppnå fullständig likställighet mellan könen på arbetsmarknaden framstod nu som ett av de viktigaste målen; de låglönesatsningar som förbunden gjort ansågs främst ha kommit kvinnor till del. Vad gäller det offentliga området konstaterades att en uppmjukning skett av de tidigare hårt centraliserade förhandlingsformerna. Samtidigt såg utredningen det som önskvärt att delar av det tillgängliga löneutrymmet avsattes till fördelning lokalt för att därigenom bättre kunna anpassa lönebildningen till variationer i arbetsuppgifter. Skillnaderna mellan den individuella lönesättning som gällde inom industrin och de

tariffbundna formerna inom offentlig sektor och inom bankvärlden ville man tona ned. En framgångsrik förhandlingsverksamhet på områden med individuell lönesättning, som byggde på existerande system för befattningsnomenklatur, skulle enligt utredningen leda till att tjänstemän med i stort sett lika befattningar fick lika löner oberoende av arbetsgivare.

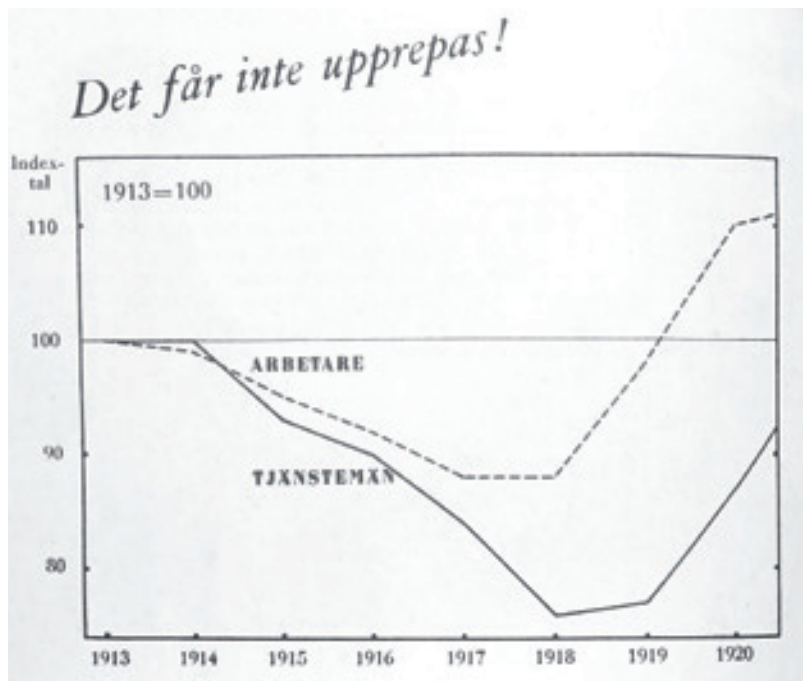
För förbunden har TCO också varit en naturlig arena för att diskutera lönepolitik och samhällsekonomiska förutsättningar. Det var som framgick TCO:s utredningschef som företrädde tjänstemannasidan när EFO-rapporten utarbetades på 1960-talet och samma blev förhållandet när en uppföljning skulle göras två årtionden senare. Då inträdde den dåvarande chefsekonomen Roland Spång i trion tillsammans med Faxén och Odhner, vilket ledde till att man talar deras slutprodukt från 1988 ”Lönebildningen i 90-talets samhällsekonomi” som FOS-rapporten.

Gemensamma TCO-principer har gett styrka både gentemot olika arbetsgivare och gentemot lönepolitiska principer som framförts av det länge dominerande LO. Möjligheten att få genomslag för den egna lönepolitiken är naturligtvis alltid beroende av hur stora kollektiv den fackliga parten företräder. Här har stora förändringar skett sedan TCO bildades.

Privat sektor

I 2010 års avtalsrörelse inträffade det ovanliga, om än inte unika, att tjänstemannasidan träffade flera avtal före LO-sidan. Först var det TCO-förbundet Unionen som i samverkan med Saco-förbundet Sveriges Ingenjörer nådde avtal med Teknikföretagen före LO-förbundet IF Metall. Sedan gick de båda tjänstemannaförbunden före Pappers och slöt avtal med Skogsarbetsgivarna. Mönstret upprepade sig inom offentlig sektor när SKTF och SSR slöt avtal före LO-förbundet Kommunal. I en intervju i TCO-tidningen i september 2010 såg Medlingsinstitutets chef Claes Stråth detta som tecken på en grundläggande förändring på arbetsmarknaden, som innebär en maktförskjutning till tjänstemannaförbundens fördel. Till verkligheten bakom denna förskjutning hör att tjänstemännens andel av lönesumman stadigt ökar. Inom Teknikföretagens område var den 62 procent av företagens samlade lönekostnader år 2010. Arbetsgivarpartens naturliga intresse är att först träffa avtal med det kollektiv som representerar den största lönesumman, vilket ju oftast blir normgivande.

Privattjänstemännens organisationssträvanden tog fart efter första världskriget då det var uppenbart att deras reallöner under krigsåren försämrats avsevärt mer än arbetarnas. Den verklighetsbild som fortfarande fanns inom tjänstemannarörelsen när TCO bildades i slutet av andra världskriget återgavs i organisationens rekryteringsbroschyr från 1945 på detta sätt:

Ur en rekryteringsbroschyr från TCO 1944. Och budskapet var, som framgår av bilden ovan: "Det får inte upprepas!"

Ett huvudskäl till att tjänstemän inom privat och offentlig sektor gick samman 1944 och bildade TCO var en önskan om att stärka sin ställning gentemot respektive arbetsgivare. I rekryteringsbroschyren hette det: "Skola händelserna från förra efterkrigstiden upprepa sig och tjänstemännen återigen bli efter i löneutvecklingen, när fredshushållningen börjar?" Och budskapet var: Det får inte upprepas!

Ett annat skäl var att skapa en organisation som LO hade respekt för och kunde samarbeta med. I rekryteringsbroschyren sade LO-ordföranden:

Det har inte kunnat undvikas, att det ibland, framför allt vid konflikttillfällen, uppstått motsättningar på arbetsplatserna [mellan arbetare och tjänstemän]. Jag är övertygad om att ju starkare tjänstemannaorganisationerna blir, desto större blir förutsättningarna för att komma bort från dessa motsättningar.

"Uppstått motsättningar" var nog en förskönande omskrivning för att tjänstemän ibland kunde uppfattas som strejkbrytare.

När krigshushållningens statliga inkomstpolitik upphörde efter 1950 fick parterna inom den privata sektorn principiell frihet att träffa avtal på eget ansvar. SAF eftersträvade en samordning för att ha kontroll över löneutvecklingen i de rådande inflationstiderna med brist på arbetskraft. En samordning låg även i LO:s intresse som ett medel att utveckla den solidariska lönepolitiken i meningen få upp lönerna i låglönebranscher utan att det spädde på inflationen. Ett försök som gjordes 1956 att inbegripa tjänstemännen i denna samordning blev, som framgått, ett totalt misslyckande (ovan sid. 50). Reaktionen på TCO-sidan var "aldrig mer" och inom SIF "aldrig mer TCO". Därefter led SIF under "LO:s grimma" fram till 1969/70 då Seregard i samverkan med SALF och CF fick till stånd ett femårsavtal.

Som Seregards värdefullaste avtalsresultat har 1973 års trygghetsavtal betecknats, vilket lade grunden till Trygghetsrådet SAF-PTK. Det var en komplettering

Industriavtalet 1997 blev något av en facklig milstolpe. Det föregicks av två uppmärksammade artiklar av parterna på DN Debatt i oktober 1996.

till ett tidigare rationaliseringsavtal som kommit till i automationens tecken (se nedan sid. 172) och hade redan prövats på statsföretagens område. Med en årlig avsättning på 0,25 procent av lönesumman för de berörda tjänstemännen skulle insatser göras för att så snart som möjligt återföra uppsagda tjänstemän till arbetslivet. Trygghetsrådet har därefter med sina betydande ekonomiska resurser kunnat arbeta betydligt mer offensivt än arbetsmarknadsmyndigheterna. Avtalet blev mönsterbildande och fick efterföljare inom en rad sektorer på arbetsmarknaden.

Med tjänstemännen samlade i PTK kunde man självständigt förhandla med SAF. År 1977 hade utvecklingen nått därhän att LO och PTK båda bedömde sig ha intresse av att samordna förhandlingarna. Nu var tjänstemännen inte bara en likaberättigad part utan även en önskvärd samverkanspartner för LO. Alla de bilder av Ingvar Seregard tillsammans med LO:s ordförande Gunnar Nilsson och SAF:s ordförande Curt Nicolin som kablades ut över landet efter slutuppgörelsen var bevis som PTK tacksamt tog emot.

SAF:s ambition var att föra ned realförhandlingar om löner till företagsnivån och att för egen del abdikera till förmån för branschförbunden. När man nådde framgång ledde detta på tjänstemannasidan till att PTK:s roll som löneförhandlare var slutspelad för att ersättas av frivilligt samarbete över organisationsgränserna. Det var främst SIF och Metall som utvecklade inbördes kontakter. Tio år senare hade utvecklingen nått så långt att tiden var mogen för ett organiserat samarbete mellan SIF, CF och Metall i avtalsrörelserna inom ramen för ett gemensamt förhandlingsråd. Dessa förbund lyckades också få riksavtal med Verkstadsföreningen 1993 och 1995. Det starkt forbundna tjänstemannasarbetet inom PTK kom att begränsas till pensioner, försäkringar och andra frågor utanför de aktuella lönerörelserna.

Höjdpunkten i samarbetet mellan tjänstemannaförbund och LO-förbund nåddes i och med 1997 års industriavtal. Avtalet ingicks mellan tolv arbetsgivarförbund och sju fackförbund och täckte i stort sett hela den konkurrensutsatta sektorn i svensk ekonomi. Det kan närmast jämföras med 1938 års Saltsjöbandsavtal mellan LO och SAF, med den stora skillnaden att den här gången var tjänstemannaförbunden en självklar och likvärdig part. SIF:s dåvarande förhandlingschef Lars-Bonny Ramstedt har beskrivit sig som något av arkitekt bakom avtalet. Liksom Saltsjöbandsavtalet etablerade Industriavtalet ett av parterna styrt regelsystem för förhandlingar och konfliktlösning, som syftade till att främja arbetsfred utan statsingripande. Därtill innehöll det deklarationer om samförstånd i sakfrågor. Att den största arbetsgivarparten Teknikföretagen den 31 oktober 2010 lämnade samarbetet har emellertid skapat osäkerhet inför framtiden.

Offentlig sektor

Antalet anställda inom offentlig sektor var 2010 1,3 miljoner. De utgör knappt en tredjedel av arbetsmarknaden. Sektorn har successivt krympt sedan slutet av 1980-talet, främst beroende på privatiseringar och på en ny försvarspolitik efter det kalla krigets slut. Inom den offentliga sektorn dominerar numera den kommunala och landstingskommunala delen, som utgör hela 82 procent. Av de organiserade inom offentlig sektor finns i dag 51 procent i OFR, där alla TCO-förbund med offentliganställda och främst de stora Saco-förbunden på det kommunala området är med, 13 procent finns inom de Saco-förbund som står utanför OFR och 36 procent hör till LO-förbund, främst Kommunalarbetareförbundet.

Att TCO-s tillkom som en självständig organisation var som framgått en direkt följd av förhandlingsrättens införande. Därmed förändrades styrkeförhållandet mellan parterna radikalt till förmån för arbetstagersidan. Å andra sidan innebar reformen inte någon omedelbar förändring i avtalen på grund av att facken redan hade stort reellt inflytande. De detaljerade och komplicerade statliga lönebestämmelser som hade vuxit fram under 1900-talets lopp kunde därför utan djupgående förhandlingar döpas om till kollektivavtal. Och dessa var även fortsättningsvis komplicerade. Till exempel bestod löneuppgörelsen för 1969 av cirka tusen sidor text, som naturligtvis krävde omfattande kunskaper för att kunna överblicka och tolka. Alla villkor var knutna till tjänster och inte till personer och möjligheter till avvikelser genom lokala förhandlingar saknades. Den statliga löneplanen översattes vid förhandlingar inom den kommunala sektorn till löneplaner för tjänster inom kommuner och landsting. Inplaceringen av individer skedde genom beslut på lokal nivå. TCO-s samarbetade från början med statstjänarna inom LO, men ”överdrivet stora hänsyn” till deras betydligt mindre organisation behövde man, enligt Nils Elvander, aldrig ta.

TCO-s var en professionell organisation med en stark ledning. John Östlund, ordförande 1959–1976 och förste ombudsman i Statstjänstemannaförbundet, satte länge sin prägel på organisationen och var den obestridlige ledaren för Sveriges statstjänstemän. De statsanställda i TCO-förbund kanske inte alltid hade klart för sig vilket förbund de tillhörde, däremot visste de alltid att de tillhörde Östlunds organisation som ofta bara kallades TCO. Östlund efterträddes av ordföranden i Sveriges Lärarförbund, Hans Hellers 1976–1985. Innan TCO-s upplöstes 1990 var det förste ombudsmannen Rune Larson som personifierade organisationen. TCO-s siste ordförande (1989–1990) – det sammanslagna Lärarförbundets ordförande Christer Romilson – minns att det under lång tid var ”i princip ordföranden och förste ombudsmannen som bestämde i de övergripande frågorna. (...) Men”, säger Christer Romilson i en bok om TCO-s från

John Östlund, ordförande i TCO-S, i talarstolen 1973.

2001, ”samtidigt var majoriteten av medlemmarna nöjda. De hade en stark kartell och förbunden slöt upp bakom den.”

Detta gällde till 1989 när Polisförbundet ställde krav på mycket höga löneökningar, samtidigt som de krävde större frihet att förhandla på egen hand. Förbundet fick då en tidsbegränsad dispens från att lämna TCO-S utan att också lämna TCO, vilket stadgarna egentligen krävde. Nu var många inställda på förhandlingssamverkan i lösare former och Polisförbundet kunde 1993 återinträda i samarbetet. Då hade TCO-S upplösts och det nya samverkansorganet TCO-OF förhandlade fram ett nytt huvudavtal som gav Polisförbundet egen lokal förhandlingsrätt.

Det övergripande lönepolitiska målet för TCO-förbunden inom den offentliga sektorn var att inte förlora terräng gentemot den privata sektorn, där marknadskrafterna kunde ge en omfattande ”löneglidning” utöver avtal. Med EFO-modellen som bas ansåg man sig kunna ta självständigt samhällsansvar utan att behöva snegla på den privata sektorn.

Behovet av kraftsamling – i kombination med att Statens arbetsgivarverk, Kommunförbundet och Landstingsförbundet hade inlett ett nära samarbete – gjorde att samarbetet utvecklades så att ”de fyras gäng” bildades hösten 1979. I ”gänget” – en beteckning som alluderade på en aktuell konstellation i Kina och

Orientligare än våra pressar medlarna

Medlemskapet i Svenska Journalistförbundet är ett av de viktigaste för att kunna utöva yrket som journalist. Förbundet har varit en viktig del i utvecklingen av journalistikens yrkeskår och har varit en viktig del i utvecklingen av journalistikens yrkeskår. Förbundet har varit en viktig del i utvecklingen av journalistikens yrkeskår. Förbundet har varit en viktig del i utvecklingen av journalistikens yrkeskår.

Prinsipal
Förbundet har varit en viktig del i utvecklingen av journalistikens yrkeskår. Förbundet har varit en viktig del i utvecklingen av journalistikens yrkeskår. Förbundet har varit en viktig del i utvecklingen av journalistikens yrkeskår.

Förbundet har varit en viktig del i utvecklingen av journalistikens yrkeskår. Förbundet har varit en viktig del i utvecklingen av journalistikens yrkeskår. Förbundet har varit en viktig del i utvecklingen av journalistikens yrkeskår.

Förbundet har varit en viktig del i utvecklingen av journalistikens yrkeskår. Förbundet har varit en viktig del i utvecklingen av journalistikens yrkeskår. Förbundet har varit en viktig del i utvecklingen av journalistikens yrkeskår.

Operationer näste vänta ill hösten

En stor del av de operationer som väntas nästa höst kommer att vara av en mycket illa art. Detta beror på de svåra förhållanden som råder i många delar av världen. De svåra förhållanden som råder i många delar av världen. De svåra förhållanden som råder i många delar av världen.

En stor del av de operationer som väntas nästa höst kommer att vara av en mycket illa art. Detta beror på de svåra förhållanden som råder i många delar av världen.

Socker, jäst, kaffe, mjöl... Nu hamstras alla

Det är inte bara socker som hamstras. Även jäst, kaffe och mjöl är i hög grad eftertraktade. Detta beror på de svåra förhållanden som råder i många delar av världen. De svåra förhållanden som råder i många delar av världen.

Det är inte bara socker som hamstras. Även jäst, kaffe och mjöl är i hög grad eftertraktade. Detta beror på de svåra förhållanden som råder i många delar av världen.

Importstopp för grönsaker

En stor del av de grönsaker som importeras kommer att stoppas. Detta beror på de svåra förhållanden som råder i många delar av världen. De svåra förhållanden som råder i många delar av världen.

En stor del av de grönsaker som importeras kommer att stoppas. Detta beror på de svåra förhållanden som råder i många delar av världen. De svåra förhållanden som råder i många delar av världen.

Bagerierna ransonerar leveranser

De bagerierna kommer att ransonerar leveranserna. Detta beror på de svåra förhållanden som råder i många delar av världen. De svåra förhållanden som råder i många delar av världen.

Huddinge slink "En ka... planeri"

Huddinge slink "En ka... planeri". Detta beror på de svåra förhållanden som råder i många delar av världen. De svåra förhållanden som råder i många delar av världen.

Tidningarna klarar vå veckors strejk

De tidningarna klarar vå veckors strejk. Detta beror på de svåra förhållanden som råder i många delar av världen. De svåra förhållanden som råder i många delar av världen.

Landsförsamling Sjukhusstrejken farlig

Landsförsamling Sjukhusstrejken farlig. Detta beror på de svåra förhållanden som råder i många delar av världen. De svåra förhållanden som råder i många delar av världen.

Viner slut i hel

Viner slut i hel. Detta beror på de svåra förhållanden som råder i många delar av världen. De svåra förhållanden som råder i många delar av världen.

När storkonflikten var ett faktum 1980 fylldes tidningarna av rapporter om befarade konsekvenser. Här i Dagens Nyheter den 3 maj.

inte var populär på alla håll – ingick TCO-s, Kommunaltjänstemannakartellen (ΚΤΚ), Statsanställdas förbund (SF) och Kommunalarbetarförbundet. Med primära krav på 15 procents löneökningar inför 1980 års avtalsrörelse låg TCO-s högst och uppfattades som mest militant. Kraven baserades på EFO-modellen som gav underlag för kraftiga löneökningar på grund av världsinflationen efter den ”andra oljeprischocken”.

De offentliganställdas militanta uppträdande ledde emellertid till att LO skärpte sina krav. När de offentliga arbetsgivarna vägrade förhandla innan den privata sidan var klar svarade de fyra med strejkvarsel. Medlarna i förhandlingarna mellan LO och SAF hade direktiv från regeringen – statsminister Thorbjörn Fälldin (C) och ekonomiminister Gösta Bohman (M) – att inte göra något utan att kontakta regeringen. Regeringen lade å sin å sin sida fram förslag om ett åtgärds paket – bland annat skattelättnader för låg- och medelinkomsttagare – som skulle utlösas om avtal träffades på ”i stort sett oförändrade villkor”. Men detta lockbete kunde inte förhindra att konflikten trappades upp över hela arbetsmarknaden. När SAF slog till med en stor lockout som berörde 750 000 anställda talade dess ordförande Curt Nicolin om åtgärden som ”en investering i framtiden”. Som mest, i början av maj 1980, befann sig var fjärde anställd i Sverige i konflikt. Först när regeringen gett medlarna fria händer kunde de offentliga arbetsgivarna och samtliga parter på löntagarsidan säga ja. SAF protesterade mot för höga lönenivåer, tvådde sina händer och vägrade skriva på tills regeringen tagit på sig ansvaret för följderna.

Efter 1980 års storkonflikt accelererade kostnadsutvecklingen och inflationen. När den tillträdande socialdemokratiska regeringen startade med rekorddevalveringen 16 procent i oktober 1982 beslöt topparna i ”de fyras gäng” att inte kräva kompensation. I efterhand beskriver Rune Larson denna eftergift som att ta samhällsansvar, dock ser han hela 1980-talet som en konfrontationsperiod.

1985 var det dags för en ny strid där TCO-s emellertid stod ensam. Som enda löntagarorganisation på den offentliga sidan krävde man omförhandling enligt en klausul som medgav detta på grund av att industriarbetarna fått mer. När den statliga arbetsgivaren sade nej utlöstes en konflikt, där opinionen stod på TCO-s sida. I detta läge tog statsminister Olof Palme tillfället i akt att vid en informell träff på tu man hand med Hans Hellers och Rune Larson lova ett antal förbättringar. Det finns olika uppgifter om vem som tagit initiativ till träffen, om det var Palme eller TCO:s nye ordförande Björn Rosengren.

Emellertid torde Olof Palme, på samma sätt som den föregående regeringen, och även TCO-s därmed ha bidragit till att försöken att växla ned löneökningstakten gick om intet. Nils Elvander skriver: ”Det som var tänkt som ett tak – de offentliganställdas avtal – blev ett golv för den privata sektorns uppgörrelser.”

□ De offentliganställdas avtal för 1984-85 var avsett att utgöra tak för lönehöjningar på andra avtalssektorer. Nu blev förhållandena det motsatta. I stället blev avtalet det golv andra skulle överträffa. Det skriver SKTF:s ordförande Sture Nordh när han här, med utgångspunkt i en välfärd diktstrof av Nils Ferlin, förklarar varför man nu begär omförhandlingar.

"Mitt tak är en annans golv"

Nyckeln till det senaste avtalsbråket finns hos Nils Ferlin.

In denna däruppe - Årsmötet
satt jag klacken på tals.
Vår det mig plötsligt att takt,
tak, är en annans golv."

In när årsmötet är skrivet av Nils
Ferlin. I dag tecknades det, om
man så vill, på ett avsnittsvisst
arbetssamfundets 1984 års avta-
llösning.

Offentliganställdas avtal för 1984-1985
svart att ingeta tak för lönehöjningar
för andra avtalssektorer. Nu blev förhållan-
den tvärtom. I stället blev avtalet det
underliggande golvet.

I offentliganställda löneuppgörelse avtal
är så kallat rent så att löneuppgö-
relserna varit ett golv för andra
avtalssektorer. Nu blev förhållan-
den tvärtom. I stället blev avtalet det
underliggande golvet.

Arbetarna har vi nu kommit till.
Lönen utökas från 1984 års nivå
till 82 procent och de offentlig-
anställdas på 83 procent. Men
i denna artikel är det inte
sånt som handlar om att
öka lönen.

Det är inte heller så som
handlar om att öka lönen.
Det är inte heller så som
handlar om att öka lönen.
Det är inte heller så som
handlar om att öka lönen.

— Dagen, tittar på ett löneuppgörelse på den offentliganställdas golv till arbetssamfundets styrelse. I dag i arbetssamfundets styrelse, skriver Sture Nordh.

Kommunala läraravtal i grundskolan
med utgångspunkt i den offentliga sektorn.

Även om vi inte har några
avtal på den här sidan så är det
inte heller så som handlar om
att öka lönen.

Det är inte heller så som
handlar om att öka lönen.
Det är inte heller så som
handlar om att öka lönen.

Det är inte heller så som
handlar om att öka lönen.
Det är inte heller så som
handlar om att öka lönen.

alla fall. För en politisk klass
och för en offentlig sektor
som ska ge oss en
ny LO.

T
änkte för mig själv att
det var ett golv som
för att vara tak. Ena av
1984-1985 är det golv som
för att vara tak. Ena av
1984-1985 är det golv som
för att vara tak. Ena av

— Om alla hade ett tak
så skulle det inte vara ett
golv.

— Det är inte heller så som
handlar om att öka lönen.
Det är inte heller så som
handlar om att öka lönen.

— Det är inte heller så som
handlar om att öka lönen.
Det är inte heller så som
handlar om att öka lönen.

— Det är inte heller så som
handlar om att öka lönen.
Det är inte heller så som
handlar om att öka lönen.

— Det är inte heller så som
handlar om att öka lönen.
Det är inte heller så som
handlar om att öka lönen.

— Det är inte heller så som
handlar om att öka lönen.
Det är inte heller så som
handlar om att öka lönen.

— Det är inte heller så som
handlar om att öka lönen.
Det är inte heller så som
handlar om att öka lönen.

— Det är inte heller så som
handlar om att öka lönen.
Det är inte heller så som
handlar om att öka lönen.

— Det är inte heller så som
handlar om att öka lönen.
Det är inte heller så som
handlar om att öka lönen.

Dåvarande SKTF- ordföranden Sture Nordh citerade Nils Ferlin i en artikel på DN Debatt i oktober 1984 om de offentliganställdas löneuppgörelse.

Inspirationskälla var sannolikt en artikel av SKTF:s ordförande Sture Nordh i Dagens Nyheter den 18 oktober 1984 där denne uttryckte sin besvikelse över att de offentliganställdas uppgörelse blev golv i stället för tak och förklarade varför det inte fanns något alternativ till omförhandlingar. Artikeln inleds med Ferlins kända dikt som slutar "Då slår det mig plötsligt att taket, mitt tak är en annans golv."

Kommunala läraravtal

Lärarna i grundskolan och gymnasieskolan var anställda i kommunerna. Men på grund av att statsanslagen var specialdestinerade till lärarlöner var det Statens arbetsgivarverk som förhandlade med lärarna. Denna ordning uppskattades av de flesta lärargrupper, inte minst därför att ställningen som statstjänsteman fortfarande gav särskild trygghet och viss status. Den hade också länge ansetts nödvändig för att få genomslag för tidigare årtiondens omfattande skolrefor-

mer, inte minst för att nå fram till likvärdig standard i skolor över hela landet. Å andra sidan innebar den statliga regleringen en traditionsbetingad låsning av lönerelationerna mellan olika lärargrupper som missgynnade TCO-lärarna.

Politikerna, både lokalt och centralt, såg flera nackdelar med det delade personalansvaret för lärarna. När Ingvar Carlsson 1989 rekryterade kommunalpolitikern Göran Persson till posten som skolminister var uppdraget att genomföra en förändring som skulle ge kommunerna möjlighet att använda statsbidraget till lärarlöner mera fritt. Strategin för att bryta lärarnas motstånd var, som Persson själv i efterhand uttryckt saken, att ”sockra” lönebud till lärarna i den aktuella avtalsrörelsen så mycket att det skulle vara svårt att säga nej.

Facklärarförbundet och Sveriges lärarförbund accepterade kopplingen och nådde kraftiga förbättringar för sina medlemmar med bland annat samma slutlön för alla lärargrupper i grundskolan. Lärarnas Riksförbund inom Saco sade däremot nej och gick i strejk men blev den förlorande parten. När Christer Romilsson i egenskap av nybliven ordförande i TCO-S kunde skriva på avtalet innebar det samtidigt att kartellens största förbund gick över till den kommunala sektorn, vilket gjorde det naturligt att sammanföra TCO-S och KTK i en ny samverkansorganisation.

Att göra de enskilda kommunerna till lärarnas arbetsgivare var ett led i den statliga arbetsgivarens ambition att decentralisera förhandlingarna och individualisera lönerna. Det var staten som en gång villkorat förhandlingsrätt med centralisering och endast accepterat ett fåtal motparter, men rätt snart såg man olägenheterna. Systemet ledde bland annat till en lönesättning som skapade rekryteringssvårigheter i konkurrens med den privata sektorn, särskilt till något högre tjänster. TCO-S hade länge varit var emot och Statstjänstemannaförbundets ombudsman Bertil Axelsson, tillika TCO-S näst siste ordförande, hade 1968 slagit vakt om systemet med argumentet att det ”begränsade marknadskrafternas inverkan på lönebildningen”. På 1980-talet ändrade emellertid TCO-S sakta sin hållning och 1986 slöts de första avtalen som innebar att löneökningssutrymmet fördelades lokalt; det gällde då sektorena affärsverk, civilförvaltning och försvar.

Så lik privata sektorn som möjligt

Från 1980-talet gällde för de offentliga arbetsgivarna den klara målsättningen att göra den offentliga arbetsmarknaden så lik den privata som möjligt. Ett led i denna ambition var att avskaffa ordinarieskap och andra ”säkra” anställningar. Motprestationen till statstjänstemän blev ett trygghetsavtal år 1989 om bland annat inrättande av Trygghetsstiftelsen efter mönster av Trygghetsrådet SAF-PTK.

Även på den fackliga sidan fanns en önskan om mer ansvar för den lokala nivån. Den uttrycktes redan i 1973 års lönepolitiska utredning och den förstärktes av arbetsrättsreformerna från mitten av 1970-talet, främst förtroendemannalagen, medbestämmandelagen och arbetsmiljölagen. Christer Romilson minns att han som ung aktivist retade sig på att TCO-s ”bestämde allt”. Och naturligtvis bromsade det centraliserade systemet lokal ”löneglidning”. Belysande för hur ansvaret för detaljreglering nu ligger lokalt är att det senaste centrala tvåårsavtalet (okt 2010) för den statliga sektorn endast omfattar sju glesa sidor och totalt med bilagor 31 sidor, att jämföra med de tusen år 1969.

Förutsättningen för en friare lönebildning var att finansministern hade kontroll över de totala lönekostnaderna. Efter långvariga diskussioner genomfördes 1994 en fullständig reformering av statens arbetsgivarroll. Den bygger på att varje myndighet har fullständigt budgetansvar och personalansvar. Finansministern får inte i efterhand kompensera en myndighet som varit för generös; i stället kan det bli fråga om uppsägningar. Arbetsgivarverket är fristående från regeringen och företräder sina medlemmar i förhandlingar. Medlemmar är inte bara myndigheter utan även affärsverk och andra arbetsgivare med anknytning till det statliga området.

Även på den kommunala och landstingskommunala sektorn har förhandlingarna decentraliserats och lönesättningen individualiserats. Pådrivande har inte minst SKTF och Vårdförbundet varit. I dag är skillnaderna i anställningsförhållanden och förhandlingssystem mellan offentlig och privat sektor obetydliga. Det hindrar inte att dessa förbund liksom TCO-förbunden i övrigt slår vakt om centrala avtal.

Den kommunala sektorn saknade, som enda sektor på arbetsmarknaden, fram till december 2010 ett trygghetsavtal för anställda som blir uppsagda på grund av arbetsbrist. OFR har samordnat medlemsförbundens förhandlingar om detta avtal som träder i kraft med ingången av 2012.

Den beskrivna utvecklingen har lett till ett ökat förhandlingssamarbete mellan TCO-förbund och Saco-förbund, också det efter mönster från privat sektor. Exempel är det nära samarbetet mellan Lärarförbundet och Lärarnas Riksförbund. Samtidigt har TCO-s, som en gång – med Nils Elvanders uttryck – var hatobjekt för Saco, ersatts av serviceorganisationen OFR där TCO-förbund och Saco-förbund, ja även förbund som står utanför centralorganisationerna kan få den service de behöver.

Återvunnen kontroll

TCO med Lennart Bodström i spetsen hörde till de få som kritiserade regeringsingripandet i Saco/SR-konflikten 1971. Efter storkonflikten 1980 utvecklade han de principer som låg bakom TCO:s hållning i skriften Därför förhandlar facket. Den har senare bearbetats och getts ut i flera nya utgåvor. En huvudpunkt är att TCO avvisar alla former av statlig inkomstpolitik.

En huvudtes i Svante Nycanders bok *Makten över arbetsmarknaden* är att statens ingripanden i lönebildningen haft större omfattning än man kan tro alltsedan denna tid. I Nycanders renlärliga tolkning utgör skolministerns ”sockring” av lärarlöner i syfte att få acceptans för kommunalisering ett sådant klandervärt ingripande. Dramatiskt blev det i februari 1990 då LO:s och SAF:s ledningar ställde sig bakom en proposition som innebar tillfälligt löne- och utdelningsstopp. Denna ”stopplag” med tillfälligt strejkförbud hade regeringen även försökt förankra inom TCO och mötts av visst tillmötesgående, men i slutändan avvisade TCO propositionen på grund av att Bankmannaförbundet och KTK befann sig i konflikt. På LO-sidan gick det likaledes konfliktande Kommunalarbetareförbundet emot. Lagförslaget föll därefter i riksdagen, vilket ledde till regeringskris och regeringsombildning. Statsminister Ingvar Carlsson och den nya arbetsmarknadsministern Mona Sahlin övertalade nu förre AMS-chefen Bertil Rehnberg att tillsammans med fyra bisittare från SAF, LO, TCO (Rune Larson från TCO) och Saco att försöka finna lösningar som sammantaget skulle leda till stabiliseringsavtal för hela arbetsmarknaden. Gruppen lyckades så småningom också få III parter att frivilligt träffa sådana avtal som skulle gälla från 1 januari 1991 till 31 mars 1993.

I och med att regeringen från våren 1991 var inställd på svenskt medlemskap i det som skulle bli EU stängdes dörren för devalveringar som kunde justera utfallet av avtalsrörelser. Den borgerliga regering med Carl Bildt som statsminister, som tillträdde på hösten samma år, kunde emellertid inte upprätthålla förtroendet för kronan när en spekulationsvåg drog över världen trots att Riksbanken i februari 1992 höjde marginalräntan ända upp till 500 procent. Värdet stabiliserades dock efterhand tack vare ett omfattande besparingsprogram som kom till genom förhandlingar mellan den borgerliga regeringen och den socialdemokratiska oppositionen och som från 1994 fullföljdes av en ny socialdemokratisk regering med Göran Persson som finansminister.

Till den svåra process som Sverige genomgick under 1990-talets första hälft hörde stark facklig kritik mot skilda inslag i regeringarnas besparingsprogram. Emellertid ledde den i kombination med EU-inträdet till att ansvaret för lönebildningen återfördes till arbetsmarknadens parter.

TCO:s lönepolitik

TCO:s senaste lönepolitiska program *Lönepolitik för 90-talet* utformades 1988 i full enighet mellan offentlig och privat sektor.

Några viktiga punkter i *Lönepolitik för 90-talet*:

- » Den konkurrensutsatta sektorn bestämmer utrymmet för löneökningar
- » Den ekonomiska politiken måste understödja lönepolitiken
- » Nej till statlig inkomstpolitik
- » Differentierad lönesättning
- » Särskilda insatser för de lägst avlönade
- » Utjämna löneskillnaderna mellan män och kvinnor
- » Facklig påverkan på den lokala lönebildningen.

Programmet gick i stora delar tillbaka på 1973 års lönepolitiska utredning, men innebar ett tydligt ställningstagande för en individuell lönesättning även på den offentliga sidan. Samtidigt som den lokala lönebildningen ställdes i centrum var utgångspunkten att centrala avtal på branschnivå även fortsättningsvis måste ange nivån för löneökning och vilka grupper som ska prioriteras. En viktig bakgrund var att SKTF-kongressen 1986 hade uttalat sig för individuell lönesättning och lokal lönebildning.

Sedan programmet skrevs har TCO mer än tidigare kommit att betona lång utbildning och professionalism som löneargument. Christer Romilson hör till dem som menar att lönestrukturerna pressades samman alltför mycket när TCO:s dominerade den statliga löne marknaden, men han framhåller samtidigt att Avtalsverket och regeringen oftast drog åt samma håll och därmed delade ansvaret för myndigheternas rekryteringsproblem.

Ett informationsutbyte mellan samtliga förhandlande parter på tjänstemannasidan har utvecklats inom TCO:s förhandlingsråd. Det inrättades, som framgick, på Bodströms initiativ efter PTK:s bildande och har haft varierande betydelse under åren. Under senare år har förhandlingsrådet samlats ett tiotal gånger per år. Inte minst har man där kunnat samråda i EU-relaterade frågor där TCO alltid är budbäraren gentemot olika instanser på Europainivå.

När det unika inträffade i oktober 2009 att samtliga TCO-förbund gjorde ett gemensamt uttalande inför den kommande avtalsrörelsen skedde det efter ingående diskussioner i förhandlingsrådet; avsikten var dock inte att samordna förhandlingarna. Huvudpunkter i förbundsordförandenas uttalande var:

- » *Vi avser att ta ansvar för att förhandla fram avtal som säkrar en reallöneutveckling för våra medlemmar och som bidrar till en god samhällsekonomisk utveckling.*

Hans Hellers och Rune Larson i TCO-S firar efter omförhandlingen 1985, medan ordföranden i Statsanställdas förbund Lars-Erik Niklasson och finansminister Kjell-Olof Feldt oroar sig i bakgrunden.

- » *Vi tänker inte acceptera en utveckling där de centrala avtalens roll undermineras.*
- » *Vårt mål är att nå fram till avtal som bidrar till att eliminera osakliga löneskillnader och som bidrar till att mäns och kvinnors arbete och kunskap avlönas likvärdigt.*
- » *Fler måste få del i utbildnings- och kompetenshöjande insatser på arbetsplatsen. Detta ökar produktiviteten, förbättrar företagets flexibilitet och gör våra medlemmar tryggare i arbetslivet.*

Harald Adamsson, ordförande i TCO 1947-1960. Målad av Lars Johansson.

Pension

Dagens svenska löntagare kan som regel räkna med att få en pension som det går att leva på med en någorlunda bibehållen standard efter den yrkesverksamma tiden. Det allmänna lagstiftade pensions-systemet ger en bas och tjänstepensionen byggd på kollektivavtal är en viktig påbyggnad som kommer flertalet löntagare till del; alla arbetsgivare som är bundna av kollektivavtal är skyldiga att betala in avgifter till ”avtalspension” för sina anställda.

Allmänna pensionssystemet har från 1999 ersatt folkpensionen och ATP (allmän tjänstepension). Folkpension som begrepp för lagstiftat stöd på ålderdomen går tillbaka ända till 1913 då ”arbetarfrågan” var akut; nivån var låg och pensionen främst avsedd för arbetare. På denna byggdes vidare till 1948 års allmänna folkpension. ATP infördes som tidigare framgått 1960.

Den avtalade tjänstepensionen skiljer sig åt beroende på arbetsmarknadssektor – privat, statlig eller kommunal – och är inom privat sektor olika för tjänstemän och arbetare. En del svenska privattjänstemän blev redan på 1920-talet delaktiga i en ordning som sedan har byggts ut till att gälla allt fler och som torde vara världsunik, nämligen att företagen betalar in premier till en gemensam försäkringsanstalt, vilket gör att löntagaren inte riskerar att förlora pension när de byter arbetsgivare. Statstjänstemän kunde ännu i slutet av 1940-talet förlora pensionsrätt om de sade upp sig.

Pension i modern mening föregicks inom den privata företagssfären av ett patriarkaliskt husbondeansvar, ett ansvar som dock gröptes ur med industrialismens intåg, först för arbetare men in på 1900-talet även för tjänstemän. På den offentliga sidan befästes däremot år 1907 statens höghetsrätligt grundade ansvar för sina underlydande genom en särskild lag om ordinarie tjänsteinnehavares rätt till pension. Det tänkesätt som då rådde blir tydligare vid en jämförelse med Tyskland där det motsvaras av beamte-systemet. En Beamter betalar

fortfarande ingen försäkringsavgift och åtnjuter Pension från staten. Tjänstemän och arbetare betalar avgift och åtnjuter Rente från en försäkringsanstalt. Vid översättning till svenska försvinner emellertid den patriarkaliska klangen hos det förstnämnda begreppet och båda blir "pension". Även i Sverige var det länge en principiell skillnad mellan privat och statlig tjänstepension. Den förra var något de berörda gjort rätt för, den senare ett nådevedermåle från staten, eller som det hette – Konungen.

"... den anställdes egendom"

Moderna pensionssystem förutsatte särskilda fonder. Till att börja med valde många företag avsättning i egna fonder som vid kris dock lätt försvann till andra ändamål. Detta stred, enligt en skrivelse år 1925 till regeringen från Bankmannaföreningen som von Zeipel upprättat, mot rättskänslan: "arbetsättningen – den må utgå som nulön eller framtidslön, dvs. pension – intjänas successivt och är den anställdes egendom." Därför krävde föreningen lagstiftning för att förhindra att pensionsfonder utnyttjades för andra ändamål än pensioner, dock utan direkta resultat, säkerligen beroende på att Svenska Bankföreningen sade nej. I Bankvärlden återgavs arbetsgivarnas yttrande undertecknat Marc. Wallenberg – enligt redaktören von Zeipel, ett ur flera synpunkter egendomligt aktstycke. Där varnades för att en lagstiftning som den begärda skulle leda till att bankernas villighet att ordna pensionsfrågan betydligt skulle avta.

Pensionsfrågan var viktig på flera sätt. Sveriges Privatanställdas Pensionskassa dit företag kunde ansluta sina tjänstemän startades 1917. Tio år senare bytte den namn till Svenska Personal-Pensionskassan, S.P.P.

Sedan 1917 fanns Sveriges Privatanställdas Pensionskassa (SPP) till vilken företag kunde ansluta sina tjänstemän. Den hade tillkommit på initiativ av Brukstjänstemannaföreningen och inrättats av Industriförbundet och handelskamrarna. Den viktiga principen om pensionsrättens ”oantastbarhet” gällde redan från början, vilket innebar att den anställde inte förlorade sin rätt om han gick över till ett annat företag. SPP fick emellertid ingen större anslutning på grund av konkurrens från andra kassor och från företagens egna fonder. Särskilt allvarligt var hotet från livförsäkringsbolagens pensionsrörelse ”Sverige” som erbjöd samma villkor som SPP, men lät företagen bestämma om pensionen skulle följa med tjänstemannen eller inte när han lämnade företaget. Finn Bergstrand har i sin bok om Daco lyft fram hur ”Sverige” noterade organisationssträvanden hos vissa tjänstemannagrupper i syfte att påverka pensionsfrågan och varnade för att det kanske handlade om ”bildandet av fackföreningsmässig ordnad organisation, som under tillämpning av strejkhot m.m. skulle söka tvinga sina önskemål igenom”.

En Tjänstemannasammanslutningarnas Pensionskommitté (ТРК) bildades 1927. Drivande var Viktor von Zeipel och arbetsledarnas ombudsman Ernst Ahlberg, och bakom föreningen stod i stort sett samma organisationer som några år senare bildade Daco. Kommitténs aktivitet bidrog till att ”Sverige” gick upp i SPP, som bytte namn till Svenska Personal – Pensionskassan, och till att Ernst Ahlberg fick en suppleantplats i den nya pensionskassans styrelse. De privatanställda tjänstemännens pensioner byggdes successivt upp genom företagens avtal med SPP. När SPP fyllde 25 år var Ernst Ahlberg sedan länge ordinarie i styrelsen och en av dem som skrev i den jubileumsskrift som gavs ut. I en mer talrik ”överstyrelse” återfinns sex ledande företrädare för Daco, SIF, SALF, HTF, Bankmannaföreningen och Brukstjänstemannaföreningen. Senare fick SPP:s styrelse lika många ledamöter från arbetsgivar- och arbetstagsidan.

Tjänstepensionsfrågan

Efter det att beslutet om införande av en grundpension (folkpension) för alla fattats 1946, blev det dags för den socialdemokratiska regeringen att gripa sig an frågan om tjänstepension för alla anställda i enskild tjänst. Det var LO som drev på och i det utredningsarbete som pågick till 1955 var Ernst Ahlberg TCO:s representant; från 1952 var han riksdagsledamot för Högerpartiet. Ahlberg argumenterade för höjd folkpension för alla, som alternativ till påbyggnad i form av en lagstadgad tjänstepension baserad på tidigare lön. I stället förordade han att bygga vidare på de frivilliga lösningar han kände så väl från SPP, och han fick stöd från SAF.

TCO valde att inte ta ställning mellan folkpensionsalternativet och en försäkringsmässig pensionering. I stället förordades fortsatt utredning, varvid frågan om undantag för ”stats- och kommunaltjänstemän samt andra grupper med klart bättre förmåner” måste tas upp. Det var ”ett oavvisligt krav” att en reform inte skulle leda till försämringar för tjänstemännen.

Under 1956 års valrörelse fick olika tänkbara framgångsvägar starkare partipolitisk färgning än tidigare. I den koalitionsregering mellan socialdemokrater och bondeförbundare som bildades fanns ingen enighet om pensionerna. Utredningsarbetet fortsatte emellertid, nu med Otto Nordenskiöld som TCO:s representant. Ahlberg hade pensionerats från SALF och lämnat TCO:s styrelse men kom med som representant för Högerpartiet och fortsatte att driva sin frivilliglinje med satsning på folkpensionen, något som nu särskilt slog an hos Bondeförbundet och så småningom blev linje 2 i folkomröstningen. Norden-skiöld bestämde sig däremot – som tidigare framgått – för den obligatorielinje som Socialdemokraterna och LO drev och som SIF med Harald Adamsson i spetsen var emot.

I avhandlingen *Tjänstepensionsfrågan* skriver statsvetaren Björn Molin, sedermera riksdagsledamot för Folkpartiet och statsråd, att ”TCO:s ställningstagande tillmättes stor politisk betydelse och avvaktades med stort intresse.” Han redogör också noggrant för behandlingen inom TCO som ledde till att en oenig styrelse kallade in representantskapet, och hur detta efter lång debatt förkastade obligatorielinjen, varefter en knapp majoritet beslutade rekommendera styrelsen att inte ta ställning i principfrågan. Detta innebar att SIF inte fick stöd för sitt nej. Till bilden hör att SALF med ny ledning sade ja till obligatoriet.

För Otto Nordenskiöld var ATP-frågan en viktig samhällsfråga, inte bara en intressefråga för tjänstemannagrupperna. Som TCO-företrädare var han inställd på att ta ett brett samhällsansvar. Eller som han uttryckte saken i en intervju långt senare, då han hänvisade till sitt särskilda yttrande i pensionsutredningen:

att man från tjänstemannasidan inte ska driva negativa socialpolitiska ståndpunkter bara därför att man inte har någon nytta av det. Men om man inte tar skada av det, ska man kunna acceptera det ur solidaritetssynvinkel. Det är den röda tråden i det yttrandet som väl spelade en viss roll för den interna debatten inom TCO.

Därför engagerade han sig för lagfäst rätt till ATP enligt linje 1.

För Harald Adamsson handlade det först och främst om att bädda för förhandlingar med SAF. Inom SIF fanns också en stark opinion för att bygga vidare på det populära SPP-systemet.

Därför engagerade han sig för linje 3: ”frivillig försäkring genom kollektivavtal, eller andra typer av överenskommelser”. Om denna linje vann, resonerade

Adamsson, betydde det att frågan var borta från den politiska dagordningen. SIF skulle då omedelbart ta kontakt med SAF för att få till stånd ett avtal om ett enhetligt pensionssystem för industrins tjänstemän. SAF hade ju också flera gånger sagt att man var beredd att förhandla, både med tjänstemännen och LO. Säkert skulle det vara positivt för förhandlingsklimatet att ha stått på samma sida som SAF. Men även om linje 1 vann – att Bondeförbundets linje 2 skulle ta hem segern var osannolikt – skulle det vara en taktisk fördel inför förhandlingar att inte ha agerat för obligatorielinjen; då skulle inte arbetsgivarna kunna säga att ”ni har fått det ni ville ha”.

Nu blev resultatet att linje 1 fick flest röster, att koalitionsregeringen upplöstes, att nyval utlystes och att en socialdemokratisk regering bildades som i andra kammaren kunde få stöd av 115 ledamöter, precis lika många som den borgerliga oppositionen. Vid det slutliga avgörandet 13 maj 1959 om regeringens ATP-proposition valde folkpartisten och varvsarbetaren Ture Königson att lägga ned sin röst och därmed var propositionen antagen. Själv blev han utfrysad av partiet.

TCO hade under hela processen påmint om att en reform inte skulle få leda till försämringar för dem som redan hade tjänstepension, och omedelbart efter beslutet uppvaktade man statsministern för att ytterligare markera denna ståndpunkt. På den privata sidan startade SIF och SALF redan ett par veckor senare förhandlingar med SAF, som först ville diskutera möjligheten att helt ställa sig utanför det statliga systemet. Den möjligheten avfördes emellertid från dagordningen sedan SALF efter mycken tvekan sagt nej.

Parterna konstaterade att ATP, med tillägg av pension från SPP, i många fall skulle leda till höjd inkomst vid pensionering, vilket ju inte var rimligt. Man förhandlade därför fram en ny ”industritjänstepension – ITP” som blev avsevärt billigare för företagen än ATP plus SPP. Med utgångspunkt i den princip som banktjänstemännen och von Zeipel hävdade redan 1925 – att pensionsavsättningar var de anställdas egendom – och SPP:s princip om pensionens ”oantastbarhet” kunde SIF och SALF få igenom ett avtal som innebar att allt som företagen tjänade på reformen skulle växlas ut som löneökningar. Resultatet blev i normalfallet en extra löneökning med 15 procent retroaktivt från 1 januari 1960.

När Nordenskiöld tänkte tillbaka på hur allt hade lösts upp kunde han inte låta bli att nämna Adamsson med viss beundran: ”Jag vet inte hur arbetsgivarna i efterhand har resonerat, men jag tror att Adamsson och SIF lurade dem grundligt i det sammanhanget.”

Allmänna pensionssystemet

Det allmänna pensionssystemet infördes 1999 efter beslut i riksdagen 1994 och 1998. Systemet ersatte, som nämnts, det tidigare som utgjordes av folkpension och ATP. Den bygger på livslöneprincipen, det vill säga att alla år och alla arbetsinkomster ger pensionsrätt. I ATP-systemet utgjorde däremot de 15 bästa åren av en 30-årig intjänandetid beräkningsgrund. Dessa regler hade tillkommit efter krav från Nordenskiöld och TCO för att tillgodose tjänstemannagrupperna som oftast hade lång utbildning och en positiv löneutveckling. En tanke inom en pensionsutredning på 1980-talet om att öka antalet bästa år till 20 och förlänga intjänandetiden till 40 år hade fallit på grund av motstånd från framför allt Moderaterna och TCO.

När den dåvarande borgerliga regeringen 1991 tog initiativet till en utredning om ett helt nytt pensionssystem uppnådde den ansvarige ministern, folkpartisten Bo Könberg, ganska snart enighet över blockgränserna om att den framtida allmänna pensionen skulle bygga på livslöneprincipen. TCO ställde i detta läge upp tre krav för att stödja livslöneprincipen: pensionsrätt för studier, säkring av avtalspensioner samt att folkpensionen successivt skulle trappas av mot inkomstpension för att inte skapa stora marginaleffekter. Argumentationen bakom hade utvecklats av utredaren Jan-Erik Nyberg i debattskriften *Framtidens pensioner* från 1993. När resultatet förelåg kunde TCO i huvudsak stödja utredningens förslag.

Den politiska enigheten kunde uppnås sedan en rad utredningar hade visat att ATP-systemet var ohållbart. Vid låg tillväxt skulle avgifterna behöva höjas avsevärt för att hålla systemet i balans. Vid hög tillväxt skulle däremot avgiften kunna hållas låg, men då skulle i stället systemet upphöra att ge standardsäkrade pensioner. Dess ekonomiska hållbarhet inför framtiden anses garanterad genom en ”broms” som anpassar systemet till den ekonomiska utvecklingen.

Att reformen kunnat beslutas i bred politisk enighet har väckt positiv uppmärksamhet långt utanför Sveriges gränser.

Avtalspension

Efter ATP-reformen skiljer man mellan lagstadgad pension och avtalspension. Att SIF och SALF drev igenom påbyggnad på ATP i form av ITP, en i kollektivavtal centralt reglerad pension gällande för hela sektorn, blev normbildande för statlig och kommunal sektor och ledde till den struktur som inledningsvis skisserades och som fortfarande gäller. För SAF-LO-området tillkom avtalspension 1973.

Avtalspensionerna har hela tiden utvecklas under dialog mellan parterna och anpassats till nya krav och förutsättningar. En följd av 1999 års reform är att

Att du har kollektivavtal kan vara värt upp till 80 000 kronor per år. Det är ett av budskapen i Facketförändras.nu och det gestaltas bland annat i en reklamfilm.

avtalspensionerna till och med blivit en viktigare del av pensionssystemet än tidigare, även för tjänstemän med lägre inkomster.

Från lagstiftaren har det dock av och till lagts förslag som TCO uppfattat som hot. Till exempel var dåvarande socialförsäkringsministern Anna Hedborg (S) i samband med den stora reformen inställd på att räkna av garantipensionen i det allmänna pensionssystemet mot eventuell avtalspension, vilket skulle ha drabbat en stor grupp tjänstemän med låga inkomster, ojämna livstidsinkomster och deltidsarbeten. TCO argumenterade framgångsrikt mot detta förslag bland annat genom att hänvisa till att endast personer med avtalspensioner, men inte de som hade privata pensionsförsäkringar, skulle beröras.

Efter reformens genomförande tillsattes en utredning om beskattning av pensioner som emellertid lades ned sedan TCO-organisationerna visat vilka orimliga konsekvenser som skulle bli följden om utredningen fullföljde sina direktiv. Trots detta återkom liknande idéer i maj 2010 i en rapport som utarbetats av en expertgrupp inom finansdepartementet.

Enligt TCO:s tolkning innebar expertgruppens idéer att pensionen för en medelinkomsttagare skulle sänkas med minst 25 000 kronor netto per år. En orsak till den beräknade förlusten för framtida pensionärer var att staten skulle beskatta pensionen i samma ögonblick som facken och arbetsgivaren träffat avtal om pension. I en debattartikel i Dagens Nyheter inför valet i september 2010 skrev TCO:s ordförande Sture Nordh:

– Det betyder också att den enskilde ska betala skatt på en inkomst som han ännu inte fått ut, på pengar som han ännu inte formellt äger. Det är förstås orimligt. Pension precis som lön ska beskattas när den betalas ut.

Han kunde kanske också ha citerat von Zeipel anno 1925: ”arbetsersättningen – den må utgå som nulön eller framtidslön, dvs. pension – intjänas successivt och är den anställdes egendom.”

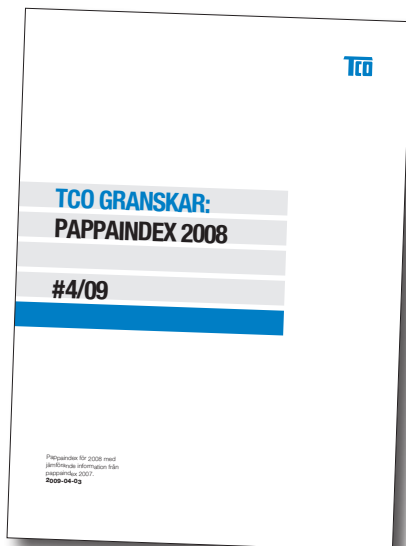
I rekryteringsarbetet är TCO nu angelägen att visa hur kollektivavtalade pensioner ger tusentals kronor mer i månaden vid pensioneringen för den som i dag är 25 år jämfört med vad som skulle falla ut med en privat pensionsförsäkring.

Jämställdhet

dagens samhälle är det närmast en självklarhet att organisationer av alla de slag vill ha en jämställdhetsprofil. Men att den sitter olika djupt är lika uppenbart. För TCO, som redan från början hade en tredjedel kvinnor i medlemskåren, var jämställdhetsfrågorna – eller som man först sade kvinnofrågorna – inbyggda och andelen kvinnor bland förbundens medlemmar har successivt ökat till nära två tredjedelar.

Lika lön och familjepolitik blev tidigt centrala begrepp i organisationens profil. Det är ingen slump att just ”TCO:s pappaindex” – pappornas uttag av föräldraledighet – som publicerats sedan 1999 blivit särskilt uppmärksammat. Inte heller förvånades någon över att TCO inför valrörelsen 2002 satte fokus på ”livspusslet”, det vill säga hur män och kvinnor rent praktiskt ska få ihop sin vardag med både yrkesliv och ansvar för barnen. Enligt TCO:s egen bedömning gav kampanjen gott resultat:

flera riksdagspartier drev barnfamiljernas frågor under sina valrörelser. Både Folkpartiet och Centerpartiet tog upp TCO:s förslag om en jämställdhetsbonus för att uppmuntra föräldrarna att dela upp föräldraledigheten så jämnt

Sedan 1999 rapporterar TCO varje år om hur papporna utnyttjar sina lagliga rättigheter till föräldraledighet.

Den nyvalda TCO-styrelsen 1967

Sittande fr.v.: John Östlund, ST, 1:e vice ordf, Otto Nordenskiöld, ordf, Arne H Nilstein, SIF, 2:e vice ordf.

Stående fr.v.: ordinarie ledamöterna Mauritz Johansson, POF, Gerd Zetterström-Lagervall, SHSTF, Knut Hadrup, SMBF, Sven Ahlgren, SKTF, Ingrid Lunde, SL, P.G. Bergström, SBmf och Harald Lindholm, HTF.

som möjligt. Dessutom skapades en helt ny politisk befattning: jobbet som barn- och familjeminister, ett statsråd i socialdepartementet.

Livspusslet är sedan dess ett ständigt återkommande begrepp i den politiska debatten.

För kvinnornas del är det närmast en revolution som har ägt rum när man ser till deras andel av ledande poster inom tjänstemannarörelsen. I TCO:s första styrelse var tre av nitton ordinarie ledamöter kvinnor, sedan blev det färre men nu är andelen kvinnor åtta av elva. Av dagens femton förbundsordförandeposter är tolv besatta av kvinnor. Tar man hänsyn till förbundens storlek finner man att 98 procent av TCO-förbundens medlemmar har en kvinnlig ordförande.

Numera är kvinnorna majoritet både i medlemsförbunden och i TCO:s styrelse. Här är den styrelse som valdes 2007.

Bakre raden: Jaan Kolk, Teaterförbundet och Bengt Olsson, HTF. Mellanraden: Ulrika Hagström, TCO, personalrepresentant, Eva-Lis Sirén, Lärarförbundet, Agneta Lindblom Hulthén, Journalistförbundet och Lillemor Smedenvall, Finansförbundet. Främre raden: Sture Nordh, TCO, Eva Nordmark, SKTF, Anna-Karin Eklund, Vårdförbundet och Jan Karlisen, Polisförbundet. Saknas på bilden: Mari-Ann Krantz, Sif.

Revolutionära principer och praktisk verklighet

Lika arbete – lika lön var den första titeln i ”TCO:s skriftserie” som påbörjades 1949. Den hade utarbetats av en förbundssammansatt ”likalönskommitté” med kvinnlig majoritet. Ordförande i gruppen var lärarrepresentanten i TCO:s styrelse Hildur Nygren, som tillika var socialdemokratisk riksdagsledamot och som under några månader 1950 skulle inneha posten som ecklesiastikminister i Erlanders regering. En annan kvinna i utredningen var socionomen Agda Rössel som representerade de kvinnliga telefonisterna, men som under tiden utredningen arbetade fick en tjänst i den nyinrättade Arbetsmarknadsstyrelsen. Hon skulle senare göra sig känd som Sveriges FN-ambassadör. Bland männen i kommittén kan styrelseledamoten Sven Hallnäs från Bankmannaförbundet, John Östlund, ombudsman hos statstjänstemännen och SIF:s ene representant,

Lennart Geijer, nämnas. Det var sålunda en tämligen tung kommitté som stod bakom Lika arbete – lika lön.

Historikern Irma Irlinger har i avhandlingen *TCO och kvinnorna* ingående studerat likalönefrågornas behandling i TCO och SIF under tidsperioden 1944–1974. Hon redovisar utredningsarbetet som gjorts grundligt och avslöjat många historiskt betingade orimligheter ifråga om tillgång till utbildning, karriärmöjligheter och lönesättning. Man tog kategoriskt avstånd från den traditionella behovlöneprincipen som sade att män behövde ha högre lön på grund av sin försörjningsbörd; utjämningen av försörjningsbördan borde ske genom skatte- och socialpolitiska åtgärder. Innan kommittén presenterade sina resultat formulerades slutsatser i ett ”förarbete”:

Sedan man här kommit till ett resultat angående principens riktiga innebörd, torde man med fog kunna utgå ifrån, att dess fulla genomförande måste medföra en verklig revolution på arbetsmarknaden. I avvaktan på denna revolution, som säkerligen icke genomföres på en dag, får tjänstemannarörelsen dock uppställa en målsättning för sig och på olika vägar, med olika medel söka komma allt närmare en fullt genomförd likalön för män och kvinnor.³

I slutrapporten lyftes behovet av attitydförändringar fram: För det första skulle tjänstemannarörelsen försöka övervinna sitt eget traditionella könsrollstänkande. För det andra skulle TCO genom propaganda och upplysning försöka påverka arbetsgivarna i syfte att få en förbättring till stånd för kvinnorna på arbetsmarkanden. För det tredje skulle TCO försöka påverka attityderna i samhället i syfte att hjälpa kvinnorna att frigöra sig från traditionella hinder.

Kvinnofrågorna hade kommit på tapeten mot slutet av krigstiden. Under kriget hade kvinnorna i stor utsträckning tagit över männens ansvar, skött ”hemmfronten” som termen löd, och visste vad de var värda. Den viktigaste faktorn bakom kvinnofrågornas framryckning var nog ändå bristen på arbetskraft i industrin som nu upplevde större efterfrågan än någonsin. Bland kvinnorna fanns den reserv som utgjorde alternativ till ökad arbetskraftsinvandring.

Från den svenska regeringen kom redan 1944 ett förslag om lika rätt för män och kvinnor att inneha statstjänst, dock med undantag av prästämbetet. TCO mottog remissen fem dagar efter det att organisationen bildats och hälsade förslaget med tillfredsställelse, men protesterade mot att kvinnor inte skulle kunna bli präster. När det sedan blev fråga om lagstiftning hörde Hildur Nygren till de

3. Irlinger anger inte vem som stod bakom denna text och dokumentet har inte kunnat återfinnas i TAM-arkiv.

riksdagsledamöter som ville skapa garantier för att underordnade myndigheter verkligen levde upp till den nya principen.

Till Sverige kom en viktig impuls från ILO och den nybildade världsorganisationen FN. När ILO:s stadgar – med en skrivning om kvinnors lika rättigheter i samhället redan i andra paragrafen – 1945 behandlades i det befriade Paris fanns Valter Åman med i den svenska trepartsdelegationen som TCO:s representant.

Från ILO kom under 1949 en remiss i likalönefrågan. TCO tillstyrkte att ILO antog regler på detta område. När det gällde definition hänvisade TCO till den som likalönskommittén uppställt: ”Med lika lön bör förstås lika total arbetssättning för samma arbetsprestation, vare sig denna utföres av man eller kvinna, förbunden med fri konkurrens om yrken och tjänster.” TCO underströk statens ansvar för att vidta sociala och andra åtgärder som skulle underlätta ”utnyttjandet av kvinnors arbetskraft på ett rationellt sätt” och lyfte särskilt fram tillgång till utbildning på lika villkor.

De svenska organisationernas fortsatta dialog med ILO gjorde att TCO:s ”revolutionära principer” ställdes mot den praktiska verkligheten. Denna representerades i första hand av LO och SAF som försökte visa att en strikt tillämpning skulle leda till ökad kvinnlig arbetslöshet på grund av ökade kostnader för arbetsgivarna. Man menade också att hänsyn måste tas till att kvinnor presterade mindre över tid på grund av högre frånvaro, större rörlighet och kortare yrkestid. Resultatet blev att TCO:s ledning valde att i viss mån inordna sig i ledet, vilket ledde till skarp kritik från flera av dem som stod bakom likalönskommitténs definition. Mellan LO, TCO och SAF uppstod enighet om att Sverige inte borde ansluta sig till en ILO-konvention om lika lön med hänvisning till parternas fulla ansvar för lönebildningen, vilket också blev regeringens ståndpunkt år 1952.

I TCO-förbunden levde missnöjet vidare över TCO:s omsvängning. Och när frågan om ratificering 1959 åter blev aktuell körde en majoritet i styrelsen över ordföranden Adamsson, förste sekreteraren Nordenskiöld och SALF:s ordförande Sune Eriksson som hänvisade till principen att staten inte skulle blanda sig i lönepolitiken. Till de drivande kritikerna hörde sjuksköterskeföreningens Gerda Höjer, som ingick i en grupp folkpartikvinnor som i riksdagen engagerat sig hårt för en ratificering. Det hör till bilden att Valter Åman nu bytte fot och i riksdagen valde att ta hänsyn till medlemsopinionen inom tjänstemannarörelsen i stället för att följa partilinjen. Sedan LO och SAF året därpå, 1960, överenskommit om att inom fem år avskaffa de särskilda kvinnolönerna återstod inget hinder för Sverige att ratificera ILO:s konvention nr 100 om lika lön och nr 111 om lika rätt till anställning.

Nämnd för kvinnofrågor

1960 blev också det år då TCO tillsatte en särskild grupp för att ta itu med de förvärvsarbetande kvinnornas situation. Vid kongressen två år tidigare hade Britt-Marie Bystedt, i egenskap av styrelsens föredragande, fått lov att argumentera mot en HTF-motion som pläderade för att det skulle inrättas ett särskilt kvinnoråd, dit styrelsen kunde remittera särskilda kvinnofrågor och som även skulle kunna komma med idéer och uppslag till lösning av kvinnornas problem på arbetsmarknaden.

Inrättandet av arbetsgruppen för kvinnofrågor välsignades trots tidigare motstånd av 1961 års kongress och 1962 omvandlades den till en nämnd för kvinnofrågor med representation från förbunden. Som sekreterare fungerade Britt-Marie Bystedt. Detta var ett stort steg. Liknande permanenta rådgivande organ till TCO:s styrelse fanns dessförinnan bara för organisationspolitiskt tunga frågor som gällde de stora medlemsgrupperna arbetsledare, ingenjörer och lärare.

TCO bytte åsikt i flera ”kvinnofrågor” vid den här tiden:

- » Fram till 1960 hade TCO verkat för att stärka de hemarbetande kvinnornas ställning. Men när man 1964 yttrade sig till ILO om arbetskraftsdeltagande för kvinnor med familjeansvar hävdade man att det numera var en allmän åsikt i Sverige att ansvaret för barn tillsyn borde delas mellan båda föräldrarna.
- » Samma år hade TCO i sitt nya utbildningspolitiska program slagit fast att det måste bli ett obligatorium för samhället att ”inrätta olika slag av förskoleinstitutioner”. TCO ville inte som LO nöja sig med utbyggnad av familjedaghem. I en sen intervju var Åke Isling nogga med att framhålla att TCO var först med att kräva att förskolan skulle integreras med skolan och ge plats för alla sexåringar.
- » I beskattningsfrågor hade TCO fram till 1959 förordat sambeskattning av makar som mest rättvist. Från 1964 pläderade man för särbeskattning, främst med argumentet att sambeskattning motverkade att kvinnor utan barn förvärvsarbetade. På grund av progressionen ledde den ökade familjeinkomsten till att nettot i de flesta fall blev litet när en kvinna lämnade hemarbete för lönearbete. Detta mötte kompakt motstånd från den patriarkaliske finansministern Gunnar Sträng och från LO. Lennart Bodström skriver i memoarerna: ”Ibland inbillade vi oss att så många i LO:s styrelse, Landssekreterariatet, hade hemmafruar att de inte uppfattade sambeskattningen som något problem.”

I samhället var en attitydförändring på gång. Debatten om kvinnofrågor övergick till att bli en debatt om könsroller. Därtill bidrog i hög grad boken *Kvinnors liv och arbete* som utkom 1962 och som enligt det självmedvetna för-

Annika Baude anställdes på TCO 1966. Hon var bland annat sekreterare i den familjepolitiska kommittén som på kongressen 1970 lade fram det familjepolitiska programmet Familj och samhälle.

ordet i en nytugåva 1968 ”redan kan sägas ha haft ’historisk betydelse’”. Den hade tillkommit på initiativ av det privatfinansierade Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (SNS) och vuxit fram som forskningsrapporter i akademisk miljö. Statsvetaren och småbarnsmamman Annika Baude, boende på Alviksvägen 222 i Bromma, hade knutits till SNS för att arbeta med boken och gjorde en studiehandledning. Privat samlade hon inflytelserika vänner och opinionsbildare hemma hos sig för att diskutera ”jämsälldhet”, då ett nytt ord. Man kallade sig så småningom Grupp 222 efter adressen. Anita Gradin, då aktiv i Socialdemokratiska studentförbundet, kommer ihåg att hon fick en inbjudan i februari 1963 och att hon i Grupp 222 träffade en rad unga människor på ”den

liberala och vänstra politiska skalan”. Hon nämner Lisbet och Olof Palme, Maj-Britt Sandlund, Gabriel Romanus, Lilian Gottfarb, Olle Wästberg, Ingrid och Gunnar Fredriksson och Svante Nycander. Britt-Marie Bystedt från TCO hörde också till dem som valdes in. Kommunisterna ville Baude inte ha med. Palme var vid denna tid Erlanders alltiallo, men ännu ej statsråd.

TCO:s familjepolitiska program

Annika Baude anställdes på TCO i februari 1966. Då förekom fortfarande möten i grupp 222. Hennes huvuduppgift blev att vara sekreterare i en ny familjepolitisk utredning som bedrevs i en kansligrupp under Åke Islings ledning. Arbetet förankrades successivt i nämnden för kvinnofrågor och andra förbundsammansatta organ. Annika Baude minns TCO:s kansli som ”en fantastisk arbetsplats och att man tog frågorna, också jämställdheten, på allvar.” Utredningen presenterades på 1970 års kongress som TCO:s familjepolitiska program. Totalt omfattade den 370 sidor och fick titeln *Familj och samhälle*. (Liksom övriga kongresskrifter gavs den ut i samarbete med bokförlaget Prisma.)

Ett fullmatat och konkret reformprogram skisserades efter två huvudlinjer. Den första utgick från barnets situation i hemmet och i skolan och tog sikte på behovet av utbyggnad av barnomsorg, förskola och fritidshem, allt i syfte att underlätta familjernas anpassning till arbetslivet. Den andra tog sin utgångspunkt i den enskilda familjen. Både män och kvinnor hade rätt till en familjeroll och en yrkesroll. Man pekade på olika hinder – i form av bristande utbildning, långa reseavstånd, långa arbetstider, ålderdomlig socialförsäkrings- och äkten-skapslagstiftning m.m. – som måste överbyggas. Målet karriärutveckling och lönesättning oberoende av kön slogs fast, samtidigt som behovet av en jämnare rekrytering till könssegregerade utbildningar och yrken underströks. Men också den interna maktfrågan togs upp; det gällde att stimulera kvinnor att bli fackligt aktiva och ta plats i organisationen.

När Annika Baude i mitten av 1990-talet intervjuades för TCO-boken *Kvinnornas århundrade* gjorde hon följande reflektion kring programskriften:

Den kom i en period då det var lätt att få politikerna att lyssna. Det fanns pengar och allmänheten hade en positiv inställning till samhällslösningar... det fanns ett sug efter nya, bra idéer. Det skapade en kreativ miljö och en tro på att det gick att göra något. TCO, som organisation, hade dessutom en underbar situation rent politiskt. – TCO befann sig i mitten. Medlemmarna var yrkesverksamma människor som kunde formulera sig och var engagerade i samhällsfrågorna.

Ett inslag i TCO:s kontinuerliga jämställdhetsarbete var kampanjen Jobb Hjärta Familj 2002. Budskapet spreds bland annat med TCO-blå ballonger.

Både en kvinno- och mansfråga

Från denna tid var jämställdhet ett centralt politiskt tema. År 1970 kunde den socialdemokratiska finansministern Gunnar Sträng inte längre motstå trycket från TCO, som hade stöd hos Folkpartiet och bland många socialdemokrater, utan accepterade särbeskattning som princip, vilket också blev riksdagens beslut.

1972 tillsatte statsminister Olof Palme en liten jämställdhetsdelegation under sin egen direkta ledning. Mer officiell kunde jämställdhetspolitiken inte bli. Bland fem personer ingick May-Britt Carlsson från TCO:s kansli; hon hade tagit över efter Annika Baude som rekryterats till den nya utvidgade Socialstyrelsen av dess dynamiske chef Bror Rexed.

I den politiska sfären fortsatte fokuseringen på jämställdhet när en borgerlig regering tillträdde 1976. År 1979 tillkom en lag om jämställdhet mellan män och kvinnor i arbetslivet. Samtidigt tillsattes en särskild Jämställdhetsombudsman som tillsammans med en partssammansatt jämställdhetsnämnd skulle vaka över lagens efterlevnad. Huvudpunkten var att en arbetsgivare inte fick missgynna en arbetstagare eller en arbetssökande på grund av hans eller hennes kön. Dessutom ålades arbetsgivarna att bedriva ett målinriktat arbete för att aktivt främja jämställdhet i arbetslivet.

TCO motsatte sig, liksom bland andra LO och SAF, denna lagstiftning som man ansåg innebar intrång i den fria förhandlingsrätten. Man hänvisade också

till att olika jämställdhetsavtal börjat tecknas. Solveig Paulsson, som senare blev ordförande i Sveriges Lärarförbund och som då satt i TCO:s styrelse, ångrar detta ställningstagande: ”det var först när lagen kom som vi fick avtal på det ena området efter det andra. ... Att Bengt Westerberg sedan skärpte lagen var mycket bra”, framhåller hon i *Kvinnornas århundrade*. Solveig Paulsson berömmar också Jämställdhetsombudsmannens insatser. När JämO ville pröva styrkan i lagens förbud mot diskriminering genom att i Arbetsdomstolen hävda att en barnmorska som hade lägre lön än en tekniker diskriminerades, röstade Solveig Paulsson som ensam ledamot i domstolen för en fällande dom. Men säger hon resignerat: ”En barnmorskesegev skulle kosta samhället miljarder i omförhandlade kvinnolöner. Inför detta hot valde man att gå emot JämO och barnmorskans berättigade krav.”

Vårdförbundets dåvarande ordförande Eva Fernvall, som till en början haft förhoppningar om att nå resultat med hjälp av jämställdhetslagen, försvarade å sin sida offentligt TCO-styrelsens ställningstagande i en artikel på DN-debatt 29 oktober 1997. Hon förklarade att Vårdförbundet bytt spår och nu ansåg att domstolar inte borde ges inflytande över lönepolitik. Facket måste slå vakt om partsrollen och förhandlingslinjen måste alltid gälla. ”Det är en ohållbar situation för facket att förhandla om en fråga som man samtidigt driver i domstol.”

Genom att 1982 ta in jämställdheten som en portalparagraf i TCO:s stadgar underströk organisationen sin långa tradition och sina framtida ambitioner på detta område. Som framgått utgick TCO då sedan länge från att jämställdheten både var en kvinno- och en mansfråga. 1993 tog TCO ytterligare ett steg och beslutade om ”mainstreaming”, en term som innebär att jämställdhetsfrågor ska ingå som en självklar del i alla politikområden.

Skattefrågor

Sitt yttrande över Allmänna skatteberedningens betänkande *Nytt skattesystem* lämnade TCO den 2 november 1964. Yttrandet inledes med några programmatiska ståndpunkter. Dessa handlade om sänkning av marginalsatserna och indexreglering av skatteskalorna. Man ville också ha omfördelning av skatteuttaget från direkt till indirekt skatt i form av socialavgifter och mervärdesskatt samt särbeskattning. TCO ansåg att dessa förändringar borde ingå i en allsidig översyn av skattesystemet. Dock skulle det komma att dröja innan någon sådan kom till stånd.

KÄLLA: TAM-ARKIV

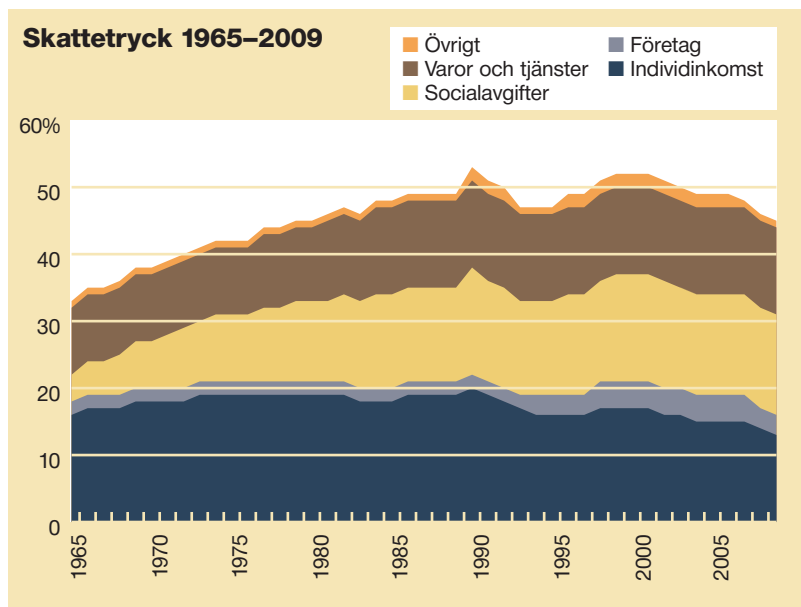

Finansminister Gunnar Sträng i samtal med TCO:s ordförande Ruben Wagnson och dennes efterträdare Harald Adamsson.

Skattetryck, olika skatter och marginalskatt

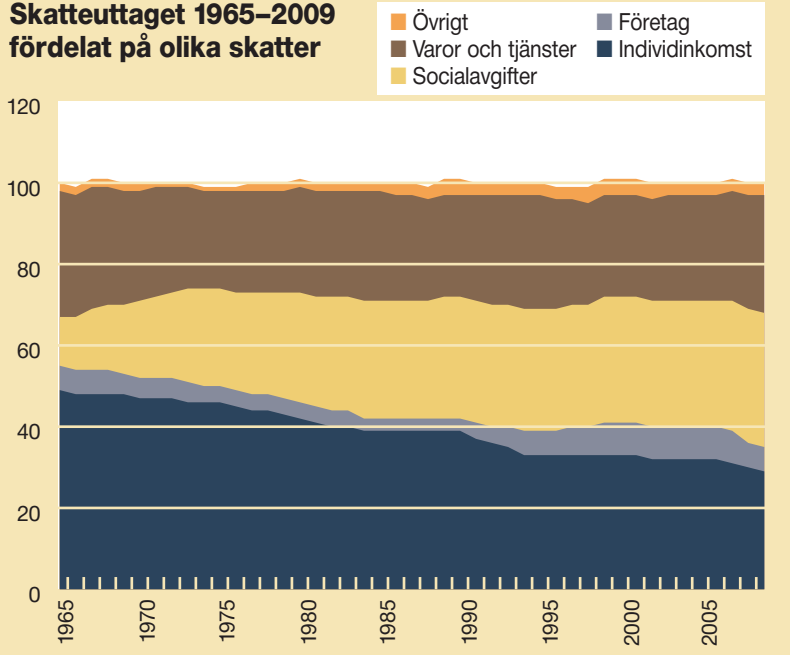
Däremot hade TCO ingen synpunkt på den totala skattenivån. Att inte gå in i diskussioner om det så kallade skattetrycket, alltså samtliga skatter och sociala avgifter i förhållande till den samlade produktionen (BNP) förefaller ha varit en konsekvent linje hos TCO från början. Den kom till uttryck 1959 när frågan om att införa en ”allmän varubeskattning” aktualiserades. Då gjorde TCO tillsammans med Saco och SR ett uttalande till förmån för indirekta skatter som alternativ till höjd inkomstskatt, skärpt progressivitet och ökad punktbeskattning. Det underströks att man inte tog hänsyn till behovet av beskattning utifrån statens utgifter eller konjunktursituationen. Anders Björnsson noterar att Saco vid denna tid lade sig nära och delvis samverkade med TCO i skattefrågor.

Av diagrammet nedan framgår hur skattetrycket i Sverige förändrats mellan 1965 och 2009.⁴ Som synes ägde en kontinuerlig ökning rum fram till 1991. Därefter skedde en minskning, följd av en uppgång till över 50 procent av BNP runt år 2000 och därefter åter en minskning. I relation till BNP har beskattningen av individers inkomster i huvudsak minskat från 1991.

4. Detta diagram och de båda följande bygger på material som tagits fram av Åsa Hansson för rapporten *Svensk skattepolitik* och som vad gäller de senaste åren kompletterats av Lena Orpana, TCO.

Skatteuttaget 1965–2009 fördelat på olika skatter

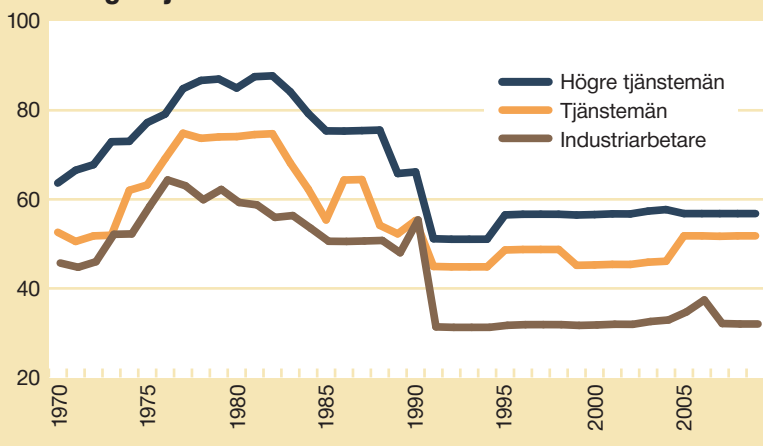
Av diagrammet ovan framgår att skatten på individinkomster sedan 1965 kontinuerligt minskat som andel av det totala skatteuttaget, medan främst socialavgifternas andel ökat.

I yttrandet från 1964 hävdade TCO att höga marginalsatser (skatten på inkomstökning) var negativt för samhället. ”Den arbets- och utbildningsstimulerande effekten av lönedifferentieringen reduceras i dag i stor utsträckning genom den med stigande inkomst ökande marginalsatserna”. Med andra ord: det måste löna sig att utbilda sig och ta på sig mera jobb och mer ansvarsfulla uppgifter.

Som tidigare framgått vann TCO 1970 framgång med kravet på särbeskattning av arbetsinkomster. Emellertid följdes reformen av ett bakslag genom skärpning av progressiviteten för att kompensera bortfall av skatteintäkter.

Hur marginalsatserna förändrats 1970–2009 i olika inkomstlagen framgår av diagrammet på nästa sida.

Mariginalskatt för industriarbetare, tjänstemän och högre tjänstemän 1970–2009

Gunnar Sträng broms men Folkpartiet lyhört

Idén om indexreglering av skatteskalorna härrörde från folkpartiledaren och nationalekonomen Bertil Ohlin. Den blev så småningom starkt blockskiljande på grund av att den socialdemokratiska finansministern Gunnar Sträng sade blankt nej och att Moderaterna, och så småningom även Centerpartiet, anslöt sig till tanken. Sträng argumenterade med att en indexreglering skulle ge störst skattelättnad till personer med högst inkomster. Han accepterade heller inte tanken att den som hade hög marginalskatt skulle dra sig för att arbeta mer; kanske var det tvärt om, hävdade Sträng myndigt: eftersom så mycket gick till skatt måste höginkomsttagaren ju arbeta mer för att få något över.

När moderatledaren Gösta Bohman i en riksdagsdebatt i november 1971 hänvisade till att TCO ville ha en indexreglering påpekade Sträng att TCO, så vitt han visste, ännu inte tagit ställning utan att ståndpunkten än så länge endast återfanns i en utredning. Sträng avslutade: ”Det är möjligt att de kommer att följa herr Bohman – jag vet inte det – men rent försiktigtvis bör man avhålla sig från att presentera uppfattningen som TCO:s uppfattning intill den dag TCO har gjort sitt ställningstagande.” Kanske hade Sträng information som Bohman saknade, för TCO skulle under de följande åren ligga lågt med kravet på indexreglering och i stället satsa på att nå resultat genom samarbete med LO.

Den kraftiga inflation med höga nominella löneökningar som följde på 1973 års oljekris skärpte kontinuerligt marginaleffekterna. Metoden att hantera situ-

ationen blev i stället för indexreglering årliga justeringar av skatteskalorna. Flera möten om skatterna ägde rum på Haga slott, varför de kom att kallas Hagarundor. På grund av att de båda blocken åren 1973–1976 hade exakt lika många mandat i riksdagen tvingades regeringen söka uppgörelser med något eller några borgerliga partier. I skattefrågor gynnade detta TCO som ofta kunde räkna med särskild lyhördhet från Folkpartiet. Hösten 1974 reserverade sig TCO:s representant, SÅLF:s ordförande Sune Tidefelt, liksom Folkpartiets och Moderaternas representanter mot ett utredningsförslag om skatteskalor för 1976 som Socialdemokraterna, Centerpartiet och LO stod bakom. Tidefelt, med ett förflutet i finansdepartementet, hade lett den utredning, Skatter och standardutveckling, som Sträng ville förringa.

Vid den justering som ägde rum omedelbart efter regeringsskiftet 1976 var den folkpartistiska budgetministern Ingemar Mundebo angelägen att framhålla att regeringen tagit särskilt intryck av TCO:s synpunkter på skatteskalan, något som Lennart Bodström bekräftar i memoarerna, med kommentaren att utfallet för TCO blev bättre än det man före valet enats med LO om att kräva.

Indexreglerade skatteskalor var ett borgerligt vallöfte inför valkampanjen 1976 och så småningom kom ett konkret förslag som också genomfördes. Dock hörde TCO till dem som ställt sig tveksam till förslaget. TCO ansåg att den gällande skatteskalan, som vuxit fram genom de årliga skatteomläggningarna, inte var lämplig att indexreglera. Enligt TCO krävdes en genomgripande reform.

TCO genomförde vid denna tid en uppmärksamman granskning av hur skattesystemet verkade för olika inkomsttagare och fann att inte minst avdragsystemet gynnade företagare och missgynnade löntagare. Lennart Bodström sammanfattar i memoarerna situationen så att ”företagarna i så gott som alla branscher hade lägre taxerade inkomster än deras anställda personal”. TCO satte igång en kampanj med budskapet ”Lika skatt för lika inkomst”.

Skattefrågan spetsade successivt till sig. Inför 1982 års val eftersträvade två av de tre regeringspartierna – Folkpartiet och Centern – en uppgörelse med Socialdemokraterna medan Moderaterna gärna ville gå till val på kraftiga skattesänkningar. När en uppgörelse kom till stånd natten mot den 24 april 1981 lämnade Moderaterna följdriktigt regeringen.

På fråga från en journalist om hur natten med Socialdemokraternas förhandlare Kjell-Olof Feldt hade varit svarade den folkpartistiske budgetministern Rolf Wirtén skämtsamt: ”underbar”. Det ledde till att uppgörelsen gått till historien som ”den underbara natten”. Reformen bestod främst i sänkt marginalskatt och sänkt statlig inkomstskatt. Målsättningen var att begränsa marginalskatten för majoriteten av heltidsarbetande till högst 50 procent; sänkningen av statsskatten ska ses mot bakgrund av att den kommunala utdebiteringen under

1970-talet ökat kraftigt. Dessutom begränsades det skattemässiga värdet av underskottsavdrag så att avdragen aldrig minskade skatten med mer än ungefär hälften av avdragsbeloppet. En form av indexreglering av skatteskalorna hörde också till överenskommelsen.

Lennart Bodström bedömer att Socialdemokraternas beslut att gå in i förhandlingar med regeringen nog påverkats av att TCO lämnat ett yttrande som mer än någon annan remissinstans tillstyrkte budgetministerns planer, eftersom dessa ”i mycket stor utsträckning överensstämde med TCO:s önskemål”. Till bilden hör att de socialdemokratiska låsningar som Gunnar Sträng personifierat, nu inte längre var för handen.

Ingen indexreglering

När överenskommelsen från den underbara natten började genomföras efter regeringsskiftet 1982 med Kjell-Olof Feldt som finansminister var huvudinriktningen i TCO:s skatteprogram från 1964 i hamn, men bara tillfälligt för nya problem skulle uppstå.

Av diagrammet på sidan 134 framgår att marginalskatten från den här tiden hölls på en avsevärt lägre nivå än tidigare men att den skärptes för tjänstemannagrupperna vid mitten av 1980-talet. Den socialdemokratiska regeringen hade nu övergett indexregleringen, något som de båda ordförandena i SKTF och Fackläraförbundet, Sture Nordh och Christer Romilson, kritiserat i en artikel i Dagens Nyheter i november 1984; bättre än ständiga justeringar av skatteskalorna hade det varit att hålla fast vid indexuppräknings. I verksamhetsberättelsen för 1988 konstaterade TCO att kravet på inflationsskyddade skatteskalor inte heller skulle komma att tillgodoses 1989.

Rosengren griper in

Vid den här tiden hade kritiken mot skattesystemet som helhet blivit alltmer utbredd. Kjell-Olof Feldt beskriver i memoarboken *Alla dessa dagar...* hur han och andra inom det socialdemokratiska partiet sökte bereda marken för en omfattande skattereform som LO och även de borgerliga partierna kunde delta i. Reformens ingenjör var statssekreteraren Erik Åsbrink som då ledde två parlamentariska skatteutredningar. Inom utredningarna skapades bred enighet kring en idé om att alla inkomstslag – arbete, kapital och företag – skulle ha samma skattesats, med andra ord en tillämpning av TCO:s princip ”lika skatt för lika inkomst”.

För att nå dit skulle man i princip avskaffa den statliga inkomstskatten på arbetsinkomster och endast belasta sådana inkomster med kommunalskatt. Då kommunalskatten genomsnittligt utgick med runt 30 procent blev denna siffra

skattesats för andra inkomstslag. Men, skriver, Feldt: ”En kompromiss som rubbade denna vackra bild av enkelhet och identitet, ansåg man sig emellertid tvungen att göra; för riktigt höga arbetsinkomster skulle en statlig skatt tas ut med 20 procent. Därmed angavs också den högsta marginalskatten i det nya systemet, dvs. ca 50 procent.”

För TCO var detta mycket positiva signaler. Under våren 1989 satsade TCO på en intensiv debatt och skattefrågan blev en huvudpunkt vid det årets kongress. Ett inlägg i kongressen var en diskussion mellan Kjell-Olof Feldt och Folkpartiledaren Bengt Westerberg. Kongressen stödde reformplanerna men protesterade mot att avtalspensionerna skulle belastas med 30 procents skatt. TCO:s ordförande, Björn Rosengren, lyckades också, enligt Feldt, ”förmå både folkpartiet och oss att göra eftergifter” innebärande att avtalsförsäkringarna skulle beskattas med tio procent och enskilda försäkringar med 15 procent.

Men det förekom också hotfulla signaler. För att motverka att delar i reformprojektet skulle stjälpas tog Björn Rosengren initiativ till en gemensam presskonferens med folkpartiledaren i september, där TCO och Folkpartiet uttalade sitt stöd för de bärande principerna i skattereformen. I slutskedet av processen kunde Rosengren också spela en avgörande roll. I memoarerna *Så tänkte jag* skriver Ingvar Carlsson, som då var statsminister:

Vi hade kommit in i januari 1990 och tiden rann ifrån oss. Till slut gav jag upp hoppet om en trepartiuppgörelse. Den konkreta orsaken kan jag inte peka ut. Tåget avgick. Centern ville eller vågade inte stiga på. Det blev svårt nog ändå i slutspelet. Folkpartiet ville ha en skattesats på 50 procent medan Socialdemokraterna och framför allt LO ansåg det önskvärt att gå upp till 55 procent. Oenighet om den s.k. brytpunkten i skatteskalan såg ut att stjälpas hela lasset. TCO:s ordförande Björn Rosengren spelade i detta läge en medlande roll ... Förmodligen underlättade hans telefonsamtal för oss tre kvarvarande förhandlare att lösa upp den sista knuten. Det var en fördel att även TCO blev en synlig kraft bakom beslutet.

Århundradets skattereform, kronkris och värnskatt

Genomförandet av vad som kommit att kallas ”århundradets skattereform” påbörjades 1990 under socialdemokratisk ledning och fullföljdes efter valet 1991 av en borgerlig regering med Carl Bildt som statsminister och Folkpartiets Ann Wibble som finansminister. Under regeringsperioden 1991–1994 blev underskottet i statsbudgeten allt större; omfattande spekulationer i en devalvering av kronan uppstod som en del av en global spekulationsvåg mot svaga valutor. Det hjälpte inte att Riksbanken när krisen var som värst – i september 1992 – höjde räntan till 500 procent, regeringen tvingades ändå släppa kopp-

lingen till den europeiska valutan och låta kronan flyta. En sanering av statsfinanserna påbörjades som sedan med kraft genomfördes av en ny regering under Ingvar Carlsson med Göran Persson som finansminister. För att något minska protesterna mot alla nedskärningar infördes – i strid med skattereformens principer – nu en särskild ”värnskatt” som drabbade inkomster över ”brytpunkten”. Tanken var att den inte skulle finns kvar längre än saneringen av statsfinanserna krävde, och de borgerliga partierna lovade att avskaffa den om de kom till makten. Så har dock inte skett. Däremot har fastighets- och förmögenhetsskatterna avskaffats; TCO hör inte till dem som begärt det.

Håll fast vid skattereformen

TCO:s senaste skattepolitiska program är från 2006. Programmet fokuserar på förvärsinkomster med motiveringen att TCO främst företräder sina medlemmar i deras egenskap av löntagare. Särskilt argumenterar TCO utifrån intresset hos de högskoleutbildade samtidigt som man visar att dessa inte i någon större utsträckning kan räknas som höginkomsttagare. Ordförande i TCO:s skattegrupp var Jaan Kolk, förbundsdirektör i Teaterförbundet och sedan 1999 ledamot av TCO:s styrelse.

TCO vill hålla fast vid grunddragen i skattereformen från 1990/91. TCO framhåller att skattesystemet ska gynna tillväxt i ekonomin. Därför bör man eftersträva lägre skatt på arbete och kompetens. Att premiera tillväxtskapande åtgärder är enligt TCO av stor vikt för att öka antalet arbetade timmar i ekonomin. TCO ser därför med oro på den utveckling som innebär att allt fler inkomsttagare i normala inkomstlägen hamnar ovanför brytpunkten så att de utöver kommunalskatt även betalar statlig inkomstskatt och därmed får en sammanlagd marginalskatt på 50 procent eller mer. Samtidigt har TCO kunnat konstatera ett tydligt hopp i kurvan över företagares inkomster som tyder på att denna grupp har stora möjligheter att anpassa sina inkomstuppgång i syfte att undvika statlig skatt, något som minskar systemets legitimitet.

Av de högskoleutbildade som arbetar heltid är det drygt hälften som betalar statlig skatt på förvärsinkomster. Denna skatt fungerar därför, enligt TCO, i hög grad som en skatt på heltidsarbete och högre utbildning. Att andelen som betalar den statliga skatten har ökat innebär att utbildningspremien minskat. För att stärka incitamenten till kompetensutveckling, rörlighet och ansvarstagande i arbetslivet föreslår TCO ett nytt mål för skattepolitiken innebärande att högst 25 procent av de heltidsarbetande ska betala statlig skatt, eller utslaget på alla löntagare 15 procent. TCO anser också att värnskatten bör slopas. Denna betalas främst av välutbildade löntagare med särskilt efterfrågad kompetens.

Den har begränsad statsfinansiell betydelse samtidigt som den har negativa effekter på skattesystemets legitimitet och på tillväxtklimatet.

I skattefrågor har TCO och Saco ofta stått nära varandra. Sedan 2004 finns flera exempel på gemensamma uttalanden i linje med TCO:s program, riktade först till den socialdemokratiska regeringen och därefter till alliansregeringen. Inför valet 2006 skrev dessutom Sture Nordh och Sacos ordförande Anna Ekström en debattartikel i Svenska Dagbladet tillsammans med Svenskt Näringslivs ordförande Urban Bäckström där de försvarade principerna i "århundradets skattereform".

Ett genomförande av målet, att högst 25 procent av de heltidsarbetande ska betala statlig skatt, skulle för 2008 ha inneburit att brytpunkten flyttades från en månadslön på 23 383 till cirka 31 000 kronor per månad. Detta skulle enligt TCO särskilt gynna "vanliga familjeförsörjande småbarnsföräldrar som studerat vidare". När TCO och Saco argumenterar tillsammans, som i en artikel i Svenska Dagbladet från juli 2008, och vill peka på vilka grupper som skulle gynnas exemplifierar de med gymnasielärare, miljövetare, humanister och socialsekreterare samt barnmorskor, sjuksköterskor och poliser.

Otto Nordenskiöld var ordförande i TCO 1961-1970. Målad av Fritjof Schöldt.

Generell välfärd

Skatternas främsta uppgift är enligt TCO:s skatteprogram från 2006 att finansiera välfärden både på kort och på lång sikt. Där heter det: *TCO värnar om den generella välfärden och inkomstbortfallsprincipen i försäkringssystemen. Detta är viktigt för att undvika ett samhälle där vissa faller utanför trygghetssystemen. För att behålla legitimiteten i de offentligt finansierade verksamheterna bör dessa omfatta majoriteten av inkomsttagarna, och inte bara dem med lägst inkomst.*

Att det existerar ett positivt samband mellan det svenska välfärdssystemet och ett högt skatteuttag är hos svenska folket en etablerad sanning. Detta bekräftas av svårigheten för politiska partier att vinna väljare med löften om ”systemskifte”. Det traditionella välfärdssystemet har med andra ord en stark legitimitet hos befolkningen.

Samhällets sociala insatser syftade länge enbart till att hjälpa behövande. Efterkrigstidens reformprogram innebar ett brott med den gamla fattigvårdstanken där närsamhället hade ansvaret; begreppet ”fattigvård” försvann ur lagstiftningen 1957. 1950-talets ATP-reform brukar betecknas som den definitiva övergången till generell välfärd baserad på centrala system.

Ingen behovsprövning

Till de första komponenterna i den generella välfärden hör den 1946 beslutade reformeringen av folkpensionen. Syftet var att göra det möjligt för alla äldre att klara sig utan stöd av fattigvården. TCO hade i sitt yttrande uttalat som sin principiella uppfattning att inkomstprövning ”överhuvudtaget icke är önskvärd vid en socialförsäkring av denna karaktär.”

Det 1947 beslutade allmänna barnbidraget har från början utgått utan behovsprövning. Det utgjorde den näst största sociala utgiftsposten efter folk-

pensionen och ersatte ett system med barnavdrag. När TCO yttrade sig i ärendet avslutade organisationen sitt i övrigt mycket resonerande yttrande med att ampert slå fast att bidraget borde utgå från första barnet och att ”på det bestämdaste förorda, att barnbidragen icke göras beroende av någon inkomstprövning”. Dessa ståndpunkter har TCO vidhållit när olika idéer om att spara skattepengar genom försämring av barnbidragen senare har framförts.

Allmän sjukförsäkring med avtalat skydd mot försämringar

En allmän sjukförsäkring ingick i Socialdemokraternas reformprogram. Men på samma sätt som en allmän tjänstepension inte var en reform som tjänstemännen prioriterade stod inte heller en allmän sjukförsäkring på det nybildade TCO:s reformlista. Både tillgången till sjukvård och ersättningen vid sjukdom var i stort sett tillfredsställande ordnad för alla tjänstemän, med undantag av vissa grupper inom privat sektor. Detta konstaterade TCO 1944 i ett av sina första yttranden när man hade att ta ställning till förslag från 1938 års socialvårdskommitté om att en allmän sjukförsäkring skulle ersätta det existerande systemet med frivilliga ”erkända sjukkassor”. Detta system hade vuxit fram inom olika folkrörelser och utvecklats vidare enligt en lag från 1931. Kassorna var beroende av offentliga medel, och administrationen präglades av starkt lekmannainflytande med kommunal och facklig förankring. Dock stod stora grupper av arbetare liksom bönder och företagare fortfarande helt utanför. Den nya försäkringen skulle enligt socialvårdskommitténs förslag administrativt byggas på 1931 års decentraliserade erkända sjukkassor.

I TCO:s yttrande hette det:

Ett genomförande av en obligatorisk sjukförsäkring kommer otvivelaktigt av stora grupper tjänstemän att betraktas som ett ganska allvarligt ingrepp i den enskilde medborgarens frihet, så mycket mer som detta ingrepp för många tjänstemän kommer att framstå som en för deras vidkommande föga värdefull reform. Trots detta vill Tjänstemännens Centralorganisation ... i princip tillstyrka det föreliggande lagförslaget i betraktande av att detta utgör ett värdefullt led i strävandena att skapa bättre sociala förhållanden i landet.

TCO höjde sig som synes över det snäva egenintresset och ställde sig positivt med hänsyn till ett mer allmänt samhällsintresse, vilket nog också var ägnat att stärka sammanhållningen i den nya organisationen. Till bilden hör att tjänstemännens särskilda förmåner ursprungligen byggde på arbetsgivarnas välvilja och inte på avtal, vilket SAF var noga med att påpeka i senare förhandlingar. Därför var det naturligtvis värdefullt att ha en lag i botten.

När det gällde utformningen av en allmän sjukförsäkring betonade TCO vikten av att den gav kompensation enligt inkomstbortfallsprincipen, vilket även den förslagsställande kommittén förordade. Vidare önskade TCO att antalet karensdagar skulle begränsas till tre, ty ”vid en allmän sjukförsäkring är det av vikt, att man bringar de ekonomiskt svaga grupperna en verklig hjälp och för dessa betyder även en kort sjukdomsperiod i regel avsevärda ekonomiska svårigheter”.

För huvuddelen av de privatanställda gällde sjuklön, alltså fortsatt lön utan karensdagar och utan avdrag under tre månader men därefter nedtrappning. Det var dessa som enligt 1935 års borgerliga förslag till lag om arbetsavtal skulle räknas som egentliga tjänstemän medan en tredje grupp uteslöts, vilket STF med sin vertikala organisationsprincip protesterat emot (ovan sid 90). Samtliga offentligt anställda tjänstemän hade bättre sjuklön än försäkringen skulle ge. Inför reformeringen av sjukförsäkringen blev det en huvudfråga för TCO-förbunden att bibehålla sjuklön och slippa karensdagar.

Men reformen skulle dröja. Den mångårige socialministern Gustav Möller menade att försäkringens huvuduppgift var att ge grundtrygghet. Emellertid tog både oppositionen och partivännerna avstånd från Möllers linje; statsvetaren Bo Rothstein menar att linjen var mera praktiskt än principiellt betingad. Oenigheten tillsammans med ansträngda statsfinanser gjorde att sjukförsäkringsreformen inte kom till stånd förrän 1955. Nu hade den nye socialministern Gunnar Sträng satt sin prägel på reformen. ”Strängs förslag”, skriver Tage Erlander i memoarerna, ”var mycket mera präglad av en modern tids socialpolitiska tänkande ... än de förslag vi tidigare diskuterat”. Till det moderna hörde inte bara att inkomstbortfallsprincipen nu blev vägledande utan också att en statlig administration skulle ersätta de gamla kassorna. Nu hade Erlanders tankar om det ”starka samhället” slagit igenom. Reformen inkluderade även moderskapsförsäkring (senare föräldraförsäkring) och yrkesskadeförsäkring.

Inför Strängs reform stod TCO kvar vid sin positiva värdering av en allmän försäkring.⁵ Man lyckades också få till stånd tämligen heltäckande avtal och bestämmelser om samordning av sjuklönevillkor med den nya lagen enligt principen: inga försämringar. Argumentet var detsamma som i pensionsfrågan: ”De allmänna anställningsvillkoren måste betraktas som en del av den ersättning tjänstemännen erhåller för sina arbetsinsatser.” Så formulerades saken i inledningen till *Tjänstemännens sjuklöner*, nr 5 i TCO:s skriftserie. Den gavs först ut 1954 och kompletterades året därpå med nya förhandlingsresultat. Här läm-

5. Se TCO:s yttrande 22.1 1953. Edebalk (2005) övertolkar FP-motioner som hänvisar till TCO och skapar intrycket att TCO var emot en obligatorisk försäkring.

nades en fullständig redogörelse för hur samordningen skulle fungera inom samtliga förbundsområden. Huvudresultatet av förhandlingarna var att full sjuklön skulle utgå under försäkringens karensdagar och att arbetsgivaren därefter skulle betala mellanskillnaden från sjukförsäkringsnivån upp till den gamla sjuklönen. SIF och SALF fick rent av till stånd förbättringar. SAF hade, i linje med "kategoriklyvningen" enligt 1935 års lagförslag, till att börja med hävdatt att de som befann sig på nedre delen av löneskalan inte hade rätt till sjuklön, en ståndpunkt som arbetsgivarna dock fått överge för att få avtalet i hamn. Avtalet mellan SIF, SALF och SAF hade varit mönsterbildande och gett draghjälp för TCO-området i övrigt.

Med den fortsatta utvecklingen av "det starka samhället" inordnades huvuddelen av trygghetssystemet under de statliga allmänna försäkringskassorna. För studiestödet infördes dock en särskild administration. För att bestämma nivåer i olika sociala system i förhållande till aktuellt penningvärde infördes tekniken att koppla försäkringarna till det så kallade basbeloppet, vilket hörde till ATP-reformen. Det sattes 1960 till 4 200 kronor och uppgick femtio år senare till 42 400 kronor.

Arbetsförmedling även för tjänstemän

Den statliga arbetsförmedling som sattes i sjön 1948 skulle länge komma att uppfattas som en institution, mer eller mindre enbart för arbetare. Daco hade verkat för att få till stånd en särskild tjänstemannaförmedling; ett embryo fanns när TCO bildades och organisationen fortsatte att driva frågan. En kuriositet är att Otto Nordenskiöld fått anställning på Daco tack vare den särskilda studentförmedlingen. Mindre positiva erfarenheter fick Lennart Bodström när han tillsammans med sin hustru sökte finna lärarjobb för henne vid deras flytt från Uppsala till Stockholm. Dessa erfarenheter framställer han i memoarerna som en av anledningarna till att han starkt engagerade sig för en utveckling och reformering av arbetsförmedlingen med bland annat obligatorisk anmälan av lediga platser.

På samma sätt som de flesta tjänstemän hade tryggheten ordnad vid sjukdom kunde de länge räkna med en tämligen trygg anställning, åtminstone de offentliganställda. Från slutet av 1960-talet kan man emellertid konstatera en ökad arbetslöshet bland de privatanställda tjänstemännen, även om nivån fortfarande var relativt låg. Skriften *Arbetsmarknad och sysselsättning* från 1972, utarbetad av Jan-Erik Nyberg, var ett led i TCO:s offensiv inom arbetsmarknadspolitiken. Där har TCO gett upp idén om att utveckla den särskilda tjänstemannaförmedling som fanns på ett begränsat antal orter i anknytning till länsarbetsnämnderna, detta till förmån för en allmänt förbättrad servicenivå. Bland annat skulle

arbetsförmedlingen genom att ta modern datateknik till hjälp kunna hjälpa inte bara arbetslösa utan också personer som i likhet med Vanja Bodström ville byta arbetsplats.

Till bilden hör att Ingvar Seregard tio år tidigare som expert åt Arbetsmarknadsstyrelsen hade gått igenom hur tjänstemannaförmedlingen fungerade och funnit många brister, inte minst när det gällde förmedling mellan olika län. Dock hade han förordat utbyggnad och ökning av antalet tjänster från 148 till 191 tjänster. Saco värnade å sin sida om ”akademikerförmedling” på universitetsorterna. När Seregard senare tillsammans med Bodström representerade TCO i AMS:s styrelse hade han emellertid inga problem med att driva TCO:s arbetsmarknadspolitik.

En allmän arbetslöshetsförsäkring

Det var tack vare stöd från liberalerna som Gustav Möller och den socialdemokratiska regeringen 1935 kunde lägga grunden för ett system av statsunderstödda erkända arbetslöshetskassor. Modellen fanns redan i de erkända sjuk-kassorna. Den första tjänstemannakassan var HTF:s (1940), den andra var SIF:s (1942) och sedan tillkom allt fler efter kriget. I början av 1970-talet täckte arbetslöshetsförsäkringen hela TCO-området. Medan sjukförsäkringens historiska band till fackföreningar och andra frivilliga organisationer upphört är det fortfarande i huvudsak fackföreningar som administrerar arbetslöshetsförsäkringen, en ordning som TCO inte alltid slagit vakt om med samma iver som LO.

Till Lennart Bodströms reformambitioner hörde inte bara att utveckla och modernisera arbetsförmedlingen utan också att få till stånd en allmän arbetslöshetsförsäkring. Under hans tid som TCO-ordförande hanterades frågan välvilligt av både socialdemokratiska och borgerliga regeringar. Särskilda förhoppningar ställde TCO till den folkpartiregering som 1978 tillkommit tack vare acceptans från Socialdemokraterna. A-kassornas knytning till facken var ett problem på den borgerliga kanten. Men, skriver Bodström: ”Jag insåg att en förutsättning för att få LO med på reformeringen av a-kassan var att fackförbunden fick behålla ansvaret för kassornas administration” och det var genom att acceptera detta som TCO 1974 fått till stånd en utredning om allmän arbetslöshetsförsäkring som nått fram till ett samlat förslag. Dock ansåg sig Folkpartiregeringen inte kunna gå vidare med förslagen med hänvisning till de stora kostnaderna för en reform.

För att bli försäkrad har redan från början gällt krav på att man haft arbete en viss tid med en viss minsta arbetstid. Man placeras då i en inkomstgrupp i sin respektive a-kassa och vid arbetslöshet utgår en ersättning per dag som är avsedd att täcka 80 procent av inkomstbortfallet under en viss tid. Eftersom

staten finansierar ersättningen har regeringen hållit fast vid sin rätt att fastställa nivåerna. De nivåer som staten ansett sig ha råd med har emellertid satts så lågt att allt färre tjänstemän fått 80 procent av sitt inkomstbortfall täckt. Efter skrinläggningen av tanken på en allmän arbetslöshetsförsäkring omkring 1980 inriktade sig TCO under en period främst på att få till stånd höjningar av taket i arbetslöshetsförsäringen som motsvarade löneutvecklingen.

Frågan om en allmän arbetslöshetsförsäkring fick ny aktualitet i början på 1990-talet men ledde inte till något bestående under de borgerliga regeringsåren. När Socialdemokraterna återkom i regeringsställning 1994 tillsattes en utredning under ledning av dåvarande överdirektören vid Länsstyrelsen i Stockholm, Birgitta Isaksson Perez, tidigare chef för TCO:s samhällspolitiska avdelning. Utredningen presenterade förslag väl i linje med TCO:s idéer. De bärande idéerna var att integrera KAS (kontant arbetsmarknadsstöd) i arbetslöshetsförsäringen samtidigt som man inrättade en ny kompletterande a-kassa (som senare fick namnet ALFA-kassan) för personer som inte ville vara anslutna till någon av de existerande a-kassorna.

Regeringens proposition utarbetades under ledning av den dåvarande statssekreteraren i arbetsmarknadsdepartementet Sture Nordh och anslöt till utredningens förslag. Därigenom skapades en sammanhållen arbetslöshetsförsäkring som innebar att alla arbetslösa fick en grundersättning medan den inkomstrelaterade påbyggnaden förutsatte att man också var ansluten till en a-kassa.

En besvikelse för TCO blev dock att taket i försäringen inte höjdes. Därigenom fortsatte en utveckling som innebar att inkomstbortfallsprincipen i försäringen alltmer urholkades. Detta var en bidragande orsak till att SIF 2001 inrättade en egen kompletterande inkomstförsäkring. Det var en medlemsförmån som snart fick efterföljare både inom andra TCO-förbund och inom Saco samt på senare år även inom LO. Inte heller den efterföljande alliansregeringen var intresserad av att höja taket i försäringen.

”Välfärdsstatens vägval och villkor”

Tack vare ökande produktion, bredare skattebaser och höga skatter har den svenska välfärdsstaten kontinuerligt kunnat utvecklas sedan 1950-talet enligt den generella välfärdens princip, en modell som är gemensamt skandinavisk och innebär att socialförsäkringarna i princip riktas till hela befolkningen och att staten sköter administrationen. A-kassan är det stora undantaget.

När TCO slagit vakt om denna modell har man också ständigt framhållit nödvändigheten av att i så stor utsträckning som möjligt upprätthålla inkomstbortfallsprincipen i socialförsäkringarna. Detta var också TCO:s linje när organisationen på 1970-talet engagerade sig för att få till stånd ett studiestöd som skulle

ge möjlighet för vuxna att ta ledigt för att komplettera utbildning på grund- och gymnasienivå. TCO har under årtiondena fört en ständig kamp för att få politiskt genomslag för en högsta dagessättning på en nivå som skulle innebära att flertalet tjänstemän fick 80 procent av inkomstbortfallet ersatt vid arbetslöshet.

Uppbyggnaden av välfärdsstaten följdes i början av 1980-talet av riktigt dåliga statsfinanser. Då infördes karensdagar i sjukförsäkringen, ersättningen vid arbetslöshet försämrades och pensionsnivåerna frystes trots den höga inflationen. Fortsättningen av decenniet bjöd på både framgångar och besvikelser för TCO:s linje.

Det begynnande 1990-talets fördjupade ekonomiska kris ledde till omfattande besparingar i de sociala systemen. När den dåvarande socialministern och Folkpartiledaren Bengt Westerberg och SKTF:s dåvarande ordförande Sture Nordh 1993 tillsammans gav ut skriften *Välfärdsstatens vägval och villkor* skedde det mot bakgrunden av en sjunkande produktion i Sverige för tredje året i rad. Sture Nordh börjar med en självkritisk reflektion: ”Under 1980-talets senare år drev vi i de fackliga organisationerna på för höjda ersättningsnivåer i försäkringarna. Det ledde till höjda ersättningar i framför allt sjukförsäkringen. Vi skulle ha avstått ifrån detta.”

Skriften avslutas med att författarna intervjuas om hot mot den svenska välfärdsmodellen. Bengt Westerberg identifierade tre hot: fortsatt dålig ekonomi, ett ideologiskt hot från dem som ifrågasätter välfärdsstaten, en risk att politikerna misslyckas med att ge folk valuta för skattepengarna. Sture Nordh lade till en fjärde: historielösheten – ”Vi har en tendens att glömma bort varför de här försäkringarna en gång infördes, varför välfärdsstaten byggdes upp.”

Hot mot den generella välfärden

Vid sjukdom gäller från 1992 att arbetsgivaren svarar för sjuklön under en viss tid varefter sjukförsäkringen tar vid. Året därpå infördes en obligatorisk karensdag. Samtidigt begränsades möjligheten att i kollektivavtal öka ersättningen till den enskilde. Syftet var dels att minska statens utgifter, dels att öka arbetsgivarnas intresse av att åtgärda orsaker till sjukskrivning, dels att motverka överutnyttjande hos försäkringstagarna.

När den socialdemokratiska regeringen tog över 1994 kunde saneringen av statsfinanserna fortsätta med än större konsekvens än tidigare med den nye finansministern Göran Persson som exekutor och tack vare stöd från Centerpartiet. Nu försämrades sjukförsäkringen ytterligare samtidigt som den arbetsgivarfinansierade sjuklöneperioden förlängdes. Därefter har vissa förbättringar vidtagits.

År 2010 gällde följande: För den första sjukdagen utgår ingen ersättning. För dag 2–14 betalar arbetsgivaren en sjuklön på 80 procent av lönen, oavsett inkomst. För dag 15 och framåt ersätts 80 procent av inkomstbortfallet (enligt ett försämrat beräkningssätt) från försäkringskassan upp till 7,5 prisbasbelopp vilket innebär en årslön på 318 000 kronor.

Sjuklönen förstärks som regel genom kollektivavtal. För privatanställda tjänstemän gäller att medlemmen får ytterligare 10 procent av lönen, alltså sammanlagt 90 procent, fram till dag 90. Ligger årslönen över 7,5 prisbasbelopp, där den lagstadgade ersättningen med stigande inkomst mer och mer avlägsnar sig från inkomstbortfallsprincipen, kompenserar den avtalade ersättningen oberoende av lön upp till 90 procent av lönen fram till dag 90. För tiden därefter minskar kompensationen med ökande inkomst. De högst avlönade tjänstemännen i statlig och kommunal tjänst har något högre kompensationsgrad från 91:a sjukdagen i sina avtal.

Trots ihärdiga insatser har TCO inte fått genomslag för sitt krav på att a-kasseersättningen ska ge huvuddelen av tjänstemän som blir arbetslösa en kompensation under arbetslöshetstiden som någorlunda svarar mot inkomstbortfallet. Principen att kasseersättningen ska utgöra 80 procent av medlemmens tidigare lön har helt urholkats. Den högsta dagersättningen är nu (år 2011) 680 kronor per dag vilket motsvarar månadslönen 18 700 kr. Efter 200 dagar sänks ersättningen till 70 procent för att upphöra efter 300 dagar då den försäkrade förs över till den så kallade jobb- och utvecklingsgarantin. I dagens läge får mindre än tio procent av dem som före arbetslösheten haft ett heltidsarbete en ersättning som motsvarar 80 procent av tidigare lön.

Försäkringens bristande anknytning till inkomstbortfallsprincipen har lett till att många fackförbund har en inkomstförsäkring som en obligatorisk del i medlemskapet. Den kompletterar a-kassan så att medlemmen får 80 procent av sin lön upp till ett tak som ligger över nivån i sjukförsäkringen.

År 2007 höjdes genom politiska beslut egenavgifterna till arbetslöshetskassorna kraftigt och året därpå förstärktes koppling mellan avgiften och arbetslösheten bland medlemmarna i en arbetslöshetskassa. Skälet uppgavs vara att påverka lönebildningen. Tanken var att fackförbund knutna till kassor med hög arbetslöshet skulle bli återhållsamma med sina lönekrav, något som emellertid ännu inte har kunnat konstateras. Höjningen har däremot utan tvekan bidragit till att många lämnat a-kassan eller avstått från att försäkra sig.

Bristerna i de offentliga välfärdssystemen har lett till att marknaden för privata försäkringar ökat kraftigt. Försäkringsbolaget Folksam rapporterar i *Välfärdstendens 2010* att andelen förvärvsarbetande som tecknar privata kompletteringar ökar:

I år gäller detta samtliga försäkringsprodukter som ger ett skydd vid sjukdom, arbetslöshet, olyckor och dödsfall samt pension. I dag har fyra av tio förvärsarbetande en privat sjukförsäkring och tre av tio har en privat inkomstförsäkring som gäller vid arbetslöshet. Sex av tio har en olycks- och dödsfallsförsäkring och lika många har tecknat en pensionsförsäkring. Bland TCO-förbundens medlemmar hittar vi den största efterfrågan. Mer än tre fjärdedelar av deras medlemmar har tecknat någon form av privat försäkring som kompletterar de offentliga socialförsäkringarna.

I aktuella policydokument uttrycker TCO oro för att den generella välfärden är på väg att förlora sin legitimitet och ser hot om att den kommer att överges. Detta leder enligt TCO till ett samhälle med större motsättningar som det blir svårare att leva i för alla.

TCO:s mål för sjukförsäkringen är att utveckla den så att fler ska bli delaktiga och att minst 80 procent av de försäkrade ska få minst 80 procent av lönen vid sjukdom.

TCO anser att arbetslöshetsförsäkringen nära nog har kopplats bort från inkomstbortfallsprincipen. TCO föreslår att försäkringen inflationsskyddas genom att anknytas till prisbasbelopp i stället för att vara beroende av återkommande politiska beslut. Den högsta ersättningen bör enligt TCO sättas vid 7,5 prisbasbelopp (årsinkomst 508 800 kr). TCO är starkt kritisk mot att avgiften gjorts beroende av arbetslöshetsrisk i branschen och vill att andelen som finansieras med medlemsavgifter ska begränsas till 20 procent.

Allmän översyn

TCO har länge verkat för en blocköverskridande översyn av socialförsäkringarna. Det var därför en positiv nyhet för TCO när regeringen 2010 tillsatte en parlamentarisk socialförsäkringsutredning. Under ledning av socialförsäkringsutskottets ordförande Gunnar Axén (M) ska utredningen se över de allmänna försäkringarna vid sjukdom och arbetslöshet samt överväga förändringar som kan leda till mer långsiktigt hållbara sjuk- och arbetslöshetsförsäkringar. Utredningen ska lämna sin slutredovisning senast den 15 maj 2013.

Lennart Bodström, ordförande i TCO 1970-1982. Målad av A. Jansson.

Utbildningspolitik

förordet till skriften *Ett historiskt TCO-perspektiv på dagens högskoledebatt* från 2006 skrev Sture Nordh:

TCO tror inte på ett samhälle där kunskap och bildning är förunnat en minoritet. Vi anser inte att högre utbildning förlorar i värde ju fler som har det. Tvärtom: ett samhälle med många välutbildade har bättre förutsättningar att vara ett gott samhälle med god tillväxt och konkurrensförmåga – ett samhälle där människor kan få kvalificerade och stimulerande arbeten och därmed löpa mindre risk att hamma i längre perioder av sjukskrivning och arbetslöshet. Sänker vi ambitionsnivån inom utbildningen riskerar vi Sveriges internationella konkurrensförmåga, regioner med svag studietradition riskerar att förlora i växtkraft, integrationen av utlandsfödda går sämre och den sociala rörligheten minskar.

Skriften hade tillkommit mot bakgrund av ett politiskt mål om att minst 50 procent av en ungdomskull skulle gå till högskoleutbildning före 25 års ålder, ett mål som TCO stödjer.

Brist på utbildning

TCO formades som en sammanslutning av förbund för arbetstagare på mellan-nivå. Gemensamt var att de antingen hade realskola eller flickskola som grund för en yrkesutbildning eller att de arbetat sig upp från arbetaryrken, kanske via mångårigt fritidsslit med korrespondenskurser eller vid aftonskolor. Få hade studentexamen och många, exempelvis underbefälerna, hade enbart sex- eller sjuårig folkskola. Knappast någon hade gått raka spåret genom ett högre allmänt läroverk – som vanligen bara fanns i residensstaden – till examen vid ett av dåtidens universitet, det vill säga i Uppsala eller Lund, vid någon högskola i

Stockholm eller Göteborg, eller endera av de tekniska högskolorna KTH eller Chalmers.

Även om tjänstemännen hade en del utbildning blev de ständigt påmind om sin brist på utbildning och att gräddfilen till positioner i arbetslivet gick via studenten och studier vid universitet eller högskola.

Erfarenheten av att det formella utbildningssystemet inte ställde upp för individen, att det konserverade hierarkier i arbetslivet, att ett tunt socialt och geografiskt koncentrerat skikt i samhället alltid blev vinnare skapade frustration och ilska inom tjänstemannaorganisationerna. När man på allvar tog itu med utbildningsfrågorna var detta en god grogrund för krav på radikala förändringar. Att organisationen inkluderade fackförbund av lärare som utbildats vid seminarier och institut utanför universiteten – pedagoger med dåliga villkor jämfört med läroverks- och universitetslärarna – var en stark och radikaliserande tillgång i utbildningsdebatten.

Medlemmarnas erfarenheter gjorde att det var naturligt för TCO att ta till sig och att utveckla och driva sådana tankar som att utbildning är nyckeln till utveckling, individuellt och för samhället, både nationellt och regionalt. Möjligheterna att med utbildningsreformer demokratisera arbetslivet och skapa utvecklingsmöjligheter för människor blev ett viktigt kännemärke för TCO:s utbildningspolitik.

Heltäckande program

Vid 1961 års kongress begärde Statstjänstemannaförbundet att TCO skulle engagera sig mer i utbildningsfrågor och tänkte då i första hand på olika slag av utbildning för anställda. TCO-tidningen tog senare upp lärarförbundets hjärtefråga om skolväsendets reformering och pläderade i en ledande artikel för att perspektivet måste breddas. Tanken på att göra ”folkskolan” till en bottenskola för alla var en idé som den liberale folkskolläraren och senare ecklesiastikministern Fridtjuv Berg hade pläderat för redan 1883 och den hade under åren hållits vid liv av folkskolläraryrket inom TCO. Tidningen menade att den aktuella debatten om att införa ”enhetsskolan” var en stor samhällsfråga som måste behandlas av TCO och den blev som så småningom bönhörd i rikt mått.

1963 tillsattes inom TCO en särskild utbildningspolitisk kommitté som redan påföljande år presenterade skriften *Utbildningspolitiskt program för tjänstemannarörelsen*, del 1. Den behandlade förskolan, grundskolan, det gymnasiala stadiet samt vuxenutbildningen inom främst folkhögskolor och studieförbund. Två år senare kom del 2 *Den postgymnasiala utbildningen* och 1970 var det dags för en del 3 *Forskning och utveckling*.

Åke Isling (1918–2002) arbetade på TCO 1962–1971. Han lade grunden för TCO:s omfattande verksamhet med utbildningspolitik, forskningspolitik och yrkesfrågor.

Åke Isling ledde detta arbete. Han förkroppsligade tjänstemännens erfarenheter. Efter sexårig folkskola hade han som arbetargrabb börjat försörja sig själv. Bildningsvägen anträdde han då han vid nitton års ålder sökte in på en folkhögskola med sikte på att utbilda sig till folkskollärare. Som folkskollärare kunde han sedan skrivas in vid Stockholms universitet där han parallellt med lärar- och redaktörsarbete avlade en fil kand med tyngdpunkt i litteratur och pedagogik. När Isling efter sina år på TCO och en tid som sakkunnig hos utbildningsminister Ingvar Carlsson så småningom lämnade den näst högsta positionen på Skolöverstyrelsen tog han itu med forskning och disputerade 1980 på avhandlingen *Kampen för och mot en demokratisk skola*. Senare skrev han också en memoarbok. I en intervju som han gav kort tid före sin bortgång 2002 säger Isling:

Tiden på TCO, dit jag kom 1963, var nog den bästa i mitt yrkesliv. Där stannade jag i åtta år och det var oerhört kreativa och händelserika år. Jag började som utbildningssekreterare och hade ensam ansvar för utbildningsfrågorna. När jag slutade som utbildningschef hade utbildningsfrågorna fått en hel avdelning.

Till utbildningsavdelningen rekryterades duktiga medarbetare: Percy Bargholtz, senare under lång tid anställd vid Världsbanken i Washington och därefter bland annat engagerad lokalpolitiker (FP) i Lidingö, Göte Bernhardsson som småningom blev AMS-chef och landshövding, Lennart Larsson som började på TCO som ansvarig för studerandekontakter och 1972 blev Islings efterträdare, för att nämna några.

För TCO har det alltid varit naturligt att ha goda kontakter med de studerandes organisationer. I efterhandsperspektivet är det intressant att notera att den

senare socialdemokratiska utbildningsministern (1994–1998) Carl Tham under en tid deltog i arbetet med Den postgymnasiala utbildningen i egenskap av representant för SFS. Som nybliven partisekreterare i Folkpartiet gav han 1970 ut *Universiteten i utbildningssamhället* med flera hänvisningar till TCO-skrifter. Ordförande i den förbundssammansatta utbildningsnämnden var redan från början Evert Brandgård från SIF. Detta uppdrag innehade han till 1983. I sin hemkommun var Brandgård bland annat kyrkopolitiskt (M) engagerad.

Reformer

Efterkrigstidens svenska skoldebatt startade på allvar i 1946 års skolkommission med litteraturforskaren, poeten och skolmannen Stellan Arvidsson som sekreterare. Det har sagts att hans betänkande är den enda statliga utredning som blivit berömd inte bara för sitt innehåll, utan också för sina litterära förtjänster. För skolkommissionen tedde sig det svenska skolväsendet som en produkt av andra samhällsformer än demokratins. Skolsystemet hade stelnat och stod på många sätt i motsatsställning till ”det samhälle det skulle tjäna”. Det gällde att ”rensa ut det tyngande och otidsenliga och ersätta detta med element som är i nivå med samhällsutvecklingen och som pekar framåt”. Skolans främsta uppgift måste enligt kommissionen vara att utveckla fria personligheter, att motverka osjälvständighet, auktoritetstro och passivitet och därmed fostra demokratiska människor. Att demokratin inte var en gång för alla vunnit behövde ingen påminnas om vid denna tid. Ett första steg för att skapa jämlika möjligheter till fortsatta studier vore att ersätta folkskolan, realskolan och flickskolan med en nioårig grundskola för alla. Det var tankegångar som återfanns både i Socialdemokraternas och Folkpartiets efterkrigsprogram. Utan att plädera för grundskoletanken förordade Folkpartiet ”en radikal demokratisering av utbildningsväsendet”, varvid särskilt landsbygdsungdomarnas problem att få utbildning lyftes fram.

En försöksverksamhet med ”enhetsskola” inleddes, men de politiska motståndningarna var fortfarande för stora för att en genomgripande reform skulle kunna genomföras. Först 1962 var opinionen mogen för ett riksdagsbeslut om obligatorisk nioårig grundskola. Reformen byggde på en kompromiss som medgav olika tillval på högstadiet.

Det var i detta läge som TCO beslutade att anställa en utbildningssekreterare. TCO hade dittills inte syns särskilt mycket i skoldebatten. Det gjorde inte heller andra arbetsmarknadsorganisationer. När en uppföljare till skolkommissionen tillsattes 1957 blev för första gången arbetslivet representerat, men TCO hade inte tillfrågats om en plats i utredningen utan endast LO och Svenska Arbetsgivareföreningen, SAF.

Arbetet i TCO började som framgång med en rivstart och redan samma år som Isling anställdes var TCO mogen att ta initiativ för ett sammanhållet högstadium. Det partipolitiskt neutrala huvudargument som TCO förde fram, var att nästan alla föräldrar och ungdomar ville ha en grundskola som gav fria valmöjligheter för fortsatta studier. Det visade de val som skett under försöksperioden. Sen differentiering blev ett nyckelord, inte minst på grund av erfarenheten att de rådande skiktningarna i arbetslivet till stor del kunde föras tillbaka på att effekterna av parallellskolesystemet, som innebar att frågan om att ”studera vidare” avgjordes när barnen var tio eller tolv år. Visserligen gick det att på skilda vägar få en andra chans, men det var där gräddfilen började och valet styrdes i hög grad av social och geografisk bakgrund. TCO:s initiativ underlätades av att frågan nu mist mycket av sin partipolitiska laddning och organisationen bidrog själv till att den blev mera politiskt neutral.

Från hösten 1965 blev ”TCO:s utbildningsdagar” i Stockholm en viktig nationell arena för utbildningspolitisk debatt. Vid den första utbildningsdagen valde Skolöverstyrelsen att kungöra en fortsatt reformering av högstadiet i linje med TCO:s förslag om ett sammanhållet högstadium.

Grundskolereformen förde naturligt med sig behov av att se över de utbildningar som närmast byggde på grundskolan. En del reformer genomfördes i början av 1960-talet. I mitten av 1960-talet fanns i huvudsak tre skolformer: gymnasiet, fackskolan och yrkesskolan. Denna organisation byggde på ett riksdagsbeslut från hösten 1964.

Gymnasierna dominerades länge av universiteten. Detta illustreras inte minst av att prövningarna i studentexamen övervakades av censorer från universiteten så länge den fanns kvar, det vill säga till 1968. Ännu i början av 1960-talet var rekryteringen till gymnasiet socialt sett relativt snäv, även om något av en revolution ägt rum sedan krigsslutet. Nu gick 23 procent av ungdomarna vidare till gymnasiet med stöd av olika behovsprövade stipendier jämfört med åtta procent 1946, men det var också många som stängdes ute för att de inte hade tillräckliga betyg.

Fackskolan hade tillkommit 1962 som en skolform på försök i syfte att länka av de elever som inte ansågs ha förutsättningar för att nå fram till studentexamen och den vita mössan. Fackskolan var en tvåårig teoretisk påbyggnad avsedd som grund för fortsatt yrkesutbildning, och det var främst lägre tjänstemannayrken man hade i tankarna.

För arbetarna fanns sedan länge yrkesskolor och lärlingsprogram av skilda slag. Denna del av utbildningssystemet ansågs länge ligga utanför vad utbildningspolitiker borde befatta sig med. Emellertid tillsatte regeringen 1963 en utredning för denna sektor som kom att kallas Yrkesutbildningsberedningen

(YB). I direktiven betonades uttryckligen att samhället nu måste ta ansvar också för denna sektor. Men det betydde inte att skolfolket tog över. För första gången blev arbetslivet, inklusive TCO, väl företrätt i en statlig utbildningsutredning.

TCO hade med sitt utbildningspolitiska program från 1964 lagt en god grund för att delta i debatten om dessa skolformers framtid. Åke Isling blev ledamot i YB och kunde där driva radikala krav på förändring av gymnasieskolan. Redan titeln på en mindre skrift från 1966 *Gymnasium, fackskola och yrkesskola i en enhetlig gymnasieskola* talade om vilken strategi som gällde. Med stöd av hur det såg ut i ett antal andra länder ansåg man sig kunna påstå att utvecklingen överallt gick mot längre allmän utbildning och att yrkesinriktningen kom allt senare. I denna skrift redovisades en principskiss för en sammanhållen gymnasieskola som hade kapacitet att ta emot alla ungdomar. En sådan reform genomfördes också 1971. Även ett reformprogram för vuxenutbildning skisserades av YB. Att vuxenutbildningen kom med var enligt Ulf Larsson, som skrivit boken *Olof Palme och utbildningspolitiken*, Islings förtjänst.

Frågan om finansiering av akademiska studier hade länge funnits på den politiska dagordningen. När ATP-reformen var i hamn fick Olof Palme, då fortfarande Erlanders sekreterare, i uppgift att hålla i den ”Studiesociala utredningen”. En huvuduppgift för utredningen var att försöka bredda rekryteringen till högre studier. Men snart insåg man att även stödet för studier i gymnasiet måste förbättras för att fler skulle läsa vidare. Därför tillsattes en utredning om ”studiehjälp”, även den ledd av Palme.

1965 blev det en rättighet för alla som var inriktade på eftergymnasiala studier att söka studiemedel. Systemet ersatte i huvudsak behovsprövade stipendier, statsgaranterade lån och privat finansiering. Att reformen blev generell skes i samband med ATP-reformen och andra reformer i riktning mot en generell, statligt garanterad välfärd. TCO backade upp denna inriktning genom sin representant i Studiesociala utredningen Per-Erik Rönquist. Samma linje företrädde representanten för SFS, Lennart Bodström, som tidigare framgått i motsats till Sacos representant.

När det gällde förhållandet mellan generella och andra stödformer inom studiehjälpen välkomnade TCO den ”glädjande” tendensen mot minskad behovsprövning ”som har sin motsvarighet inom andra delar av svensk socialpolitik”, men ville gå längre än utredningen. TCO betonade att det avgörande valet om vidare studier träffades vid övergången till gymnasium. Historiskt var det ju också så att flertalet TCO-medlemmar upplevt hinder för att gå vidare till denna nivå.

En enhetlig högskola

Med gymnasienivåns utbyggnad ökade den andel av ungdomskullarna som hade behörighet att fortsätta med högre studier. Under 1960-talet fyrfaldigades antalet nybörjare i högskolan genom ökning från drygt 7 000 till drygt 31 000.

De som fortsatte kunde antingen söka till utbildningar med begränsat antal platser – till exempel läkar- eller civilingenjörsutbildning – eller till universitetens humanistiska, samhällsvetenskapliga och naturvetenskapliga fakulteter där intaget anpassades till efterfrågan. Inom denna så kallade fria sektor kunde man till exempel skaffa sig ämneskunskaper för att bli lärare på grundskolans högstadium eller på gymnasienivå. Det var denna mindre kostsamma undervisningsglese fria sektor som fick ta emot huvuddelen av de nya studenterna. Många läste också samhällsvetenskapliga ämnen med sikte på jobb i den starkt växande offentliga förvaltningen. Men alltför många fann att en fil kand, med till exempel kurser i beteendevetenskapliga ämnen på enbart A- och B-nivå, inte var någon stabil grund för att konkurrera om jobb.

Av dem som på detta sätt fick uppleva att den löftesrika akademiska vägen slutade i besvikelse var de flesta barn till arbetare eller tjänstemän utan universitetserfarenheter. Vägen till jobb blev för ett ökande antal besvikna akademiker eftergymnasiala utbildningar utanför det traditionella akademiska systemet. Här blev räddningen ofta yrkesinriktad utbildning vid en lärarhögskola, en socialhögskola, en sjuksköterskeskola en inomverksutbildning till polis eller tulltjänsteman, för att ta några exempel.

För TCO stod det tidigt klart att all eftergymnasial utbildning måste samlas i en enhetlig högskola under statligt huvudmannaskap. Alternativet att skilja mellan akademiska eftergymnasiala utbildningar och andra icke akademiska låg i de traditionella Saco-gruppernas intresse men inte i TCO:s. TCO fick också genomslag för sin syn.

TCO tog också tidigt ställning för utbyggnad av högskoleutbildning utanför universitetstyperna. När TCO i mitten av 1960-talet yttrade sig om att skapa så kallade universitetsfilialer i Karlstad, Linköping, Växjö och Örebro var organisationen positiv. Senare utvecklade TCO sin argumentation och gav en rad argument för spridning: bredare rekrytering, bättre tillgång till praktikplatser, bättre studiesociala förhållanden, regional stimulans var några. Vid denna tid var det inte många som likt TCO ansåg att ”tillgången till en differentierad högre utbildning är en stark ekonomisk stimulansfaktor för en region”. Denna uppfattning bidrog till ett betydande samarbete med Centerpartiet i högskolefrågor.

När regeringen Erlander, med Olof Palme som utbildningsminister, gav 1968 års utbildningsutredning (U68) uppgiften att reformera hela den eftergymna-

siala utbildningen var tiden turbulent med omfattande studentprotester; mest känd blev den så kallade kärhusockupationen i Stockholm där Palme själv försökte lugna upprörda känslor. En omfattande och delvis upprörd akademisk diskussion följde. Till exempel fann sig Uppsala universitets mångårige rektor Torgny T. Segerstedt föranlåten att ge ut boken *Hotet mot den högre utbildningen* där han bland annat hävdade att utbildningar borde delas in i ”vetenskapsberoende” och ”icke vetenskapliga”. De förra hade sin plats vid universitetet, de senare utanför. Först när yrken genom vetenskapens utveckling blev forskningsberoende kunde de flyttas över till universitetet. Det skulle också dröja ända till 1977 innan den nya högskolan var på plats. Då hette utbildningsministern Jan-Erik Wikström (FP) och statsministern Thorbjörn Fälldin (C).

För TCO var det naturligt att ta upp förskolan i den första utbildningspolitiska programskriften, även om denna då inte räknades till utbildningsområdet. Det skedde mot bakgrund av en aktuell diskussion om sänkt ålder för skolstart. En sådan avisades men i stället föreslogs att kommunerna skulle få en lagstadgad skyldighet att bygga ut verksamheten så att den svarade mot efterfrågan. Denna tanke visade sig, liksom många andra i programmet för förskolan, vara bärande i det fortsatta reformarbetet. TCO utvecklade den ytterligare i programmet *Familj och samhälle* från 1970. När sedan högskolereformen genomfördes 1977 infogades utbildningar för förskollärare och fritidspedagoger i högskolan och gjordes senare treåriga efter ihärdiga krav från TCO och dess lärarförbund. TCO har i diskussionen om barnomsorg och förskola funnit skäl att ständigt betona pedagogiska aspekter och kvalitetskrav. Kravet att förskolan skulle ställas under Skolverkets tillsyn och få en egen läroplan kunde realiseras först efter det att kommunala läraravtal infördes.

Återkommande utbildning

TCO var den organisation som mest energiskt hävdade att högskolesektorns reformering inte bara fick bli en fråga om förbättrade utbildningsmöjligheter för unga. De yrkesverksamma TCO-gruppernas efterfrågan på universitetskurser hade tydligt demonstrerat att det också måste handla om vuxenutbildning. På grund av diverse formella hinder i universitetssystemet hade det blivit en huvuduppgift för TBV att tillgodose efterfrågan av vidareutbildning på universitetsnivå. När volymen ”universitetscirklar” i TBV – det vill säga utbildningar enligt universitetens kursplaner med extraknäckande lärare från universitetet i katedern – var som högst omkring 1967 och 1968 hade verksamheten cirka 5 000 deltagare. Alla studieförbund drev vid denna tid universitetscirklar, men TBV var störst. TBV:s egna yrkesinriktade ”examenskurser” på universitetsnivå

– till exempel Högre företagsekonomisk kurs och Högre teknisk kurs – blev också mycket populära.

När begreppet återkommande utbildning (recurrent education eller life-long-learning) vid denna tid lyftes fram i den allt livligare utbildningsdebatten inom OECD tycktes det som uppfunnet för att passa TCO. TCO engagerade sig också tidigt i OECD-diskussionerna inom ramen för dess fackliga rådgivande kommitté Trade Union Advisory Committee (TUAC). I boken *Vuxenutbildning återkommande utbildning* från 1973 utvecklade TCO:s utbildningsnämnd, med den nye utbildningschefen Lennart Larsson som huvudsekreterare, sina argument för en genomgripande reformering av högskolan och för en satsning på vuxenutbildning.

Det blev successivt mer och mer uppenbart att samhälle och yrkesliv förändrades så snabbt att ingen kunde leva sitt liv utan att i olika skeden ha behov av ny utbildning. Utbildningssystemet som helhet måste enligt TCO utformas så att det kunde ställa upp för den enskilde under hela livet.

Regional utveckling

Att de olika delarna i utbildningssystemet har betydelse för den regionala utvecklingen var inte någon kontroversiell tanke förrän högskolan inkluderades. TCO var, som framgick, redan från början pådrivande. Ett konkret uttryck för TCO:s ledande roll i detta sammanhang var en konferens på TCO-skolan Bergendal i februari 1982 på temat ”Högskolans roll för den regionala utvecklingen” där bland andra utbildningsministern Jan-Erik Wikström och Socialdemokraternas industripolitiska talesperson Ingvar Carlsson medverkade. Många av de idéer som kom fram under konferensdagarna genomfördes senare ute i landet där TCO-distrikten vid denna tid hade mycket nära samarbete med högskolorna. Några år senare presenterade TCO:s utbildningsnämnd med denna boks författare som sekreterare ett konkret förslag till utbyggnad av existerande och tänkta ”regionala högskolor”. Det skedde mot bakgrund av en genomgång av utbildningsresurser och utbildningsdeltagande i olika delar av landet.

Särskilt kontroversiellt har det varit att verka för att de mindre högskolorna utvecklar fasta forskningsresurser, något som vid de gamla läroanstalterna ansågs leda till farlig splittring, kvalitetssänkning och uttunning av knappa resurser. I denna debatt vände TCO på problemet och ställde frågan om dessa skulle beläggas med forskningsförbud. Senare har det visat sig att forskare vid de nya lärosätena, ofta i samverkan med företag och myndigheter, skapat miljöer som haft stor betydelse både regionalt och för landet som helhet. TCO engagerade sig i denna utveckling bland annat genom att TCO-distrikten tog initiativ till skilda forskningsprojekt. Det skedde på grundval av programskriften

Forskningen och tjänstemännen som antagits av 1979 års kongress. Från 1980, då Jan-Erik Wikström fortfarande var ansvarig minister, till 1997 erhöll de fackliga centralorganisationerna statliga "forskningsinitieringsmedel" för verksamhet inom forskningsområdet. En relativt hög nivå på detta stöd uppnåddes tack vare ledamoten i 1975 års forskningsrådsutredning, professor Kerstin Lindahl-Kiessling, en ST-medlem som deltagit i arbetet med rapporten *Forskning och utveckling* och var angelägen om synpunkter från TCO.

I debatten om högskolans roll i samhället har det funnits tydliga motsättningar mellan de gamla universiteten och de nya högskolorna. De senare har tenderat att söka allians med TCO; detta framgår till exempel av listan på deltagare vid den nyss nämnda Bergendalskonferensen. Och den tendensen har bestått.

Kompetensutveckling

I argumentationen för en satsning på vuxenutbildning låg också krav på rättvisa mellan generationerna. Sådana krav blev en direkt följd av 1960-talets reformering av ungdomsutbildningen. Inrättandet av den kommunala vuxenutbildningen 1968, liksom annan vuxenutbildning som kunde ge formell kompetens och möjligheter till fortsatta studier var viktiga "TCO-reformer". LO och ABF kämpade däremot för en reform med tyngdpunkt på friare studier inom studieförbundens ram utan sikte på karriär. Båda organisationerna värnade om folkhögskolan. Under reformeringen av vuxenutbildningen gick det efterhand att finna en samsyn mellan LO och TCO, som också blev något av genombrott i relationerna mellan organisationerna. Tillsammans drev TCO och LO i början av 1970-talet igenom lagen om rätt till ledighet för studier samt olika former av vuxenstudiestöd. Den senare reformen finansierades med arbetsgivaravgifter, pengar som ansågs tagna ur utrymmet för löneökningar.

Under 1980-talet gjorde TCO på begäran av förbunden stora ansträngningar att på olika sätt stimulera till ökad personalutbildning i företag och förvaltningar, mest utförligt utvecklat i kongressrapporten *Personalutbildning* från 1985. Björn Rosengren kom senare att leda den statliga "kompetensutredning" som tillsattes på TCO:s initiativ. I årskrönikan för 1991 uttryckte TCO frustration över att utredningens goda förslag överflyglats av besparingskrav. En offensiv åtgärd blev i stället att försöka skapa utbildningsföretag med TCO som huvudman (se ovan sid 73).

Inom Kompetensutredningen utvecklades en idé om kompetenskonton, en form av skattesubventionerat individuellt sparande som TCO fortfarande arbetar för att få till stånd med stöd av lagstiftning. Tanken är att den enskilde ska kunna spara för framtida utbildning som han själv väljer. Det bör också vara

möjligt att komma överens om sådant sparande i avtal mellan fack och arbetsgivare. Företagen bör ges ekonomiska incitament att bidra till sina anställdas kompetenskonton. Det politiska stödet för denna idé har växlat. För närvarande (2010) förefaller det vara tydligast hos Kristdemokraterna.

Fortsatt utveckling

TCO hade som framgång en viktig roll i de stora utbildningsreformer som genomfördes på 1960- och 1970-talen i hägnet av den starkt växande ekonomin. Därefter har det varit svårare att få genomslag för kostnadskrävande idéer. Bland arbetsmarknadsorganisationerna är det utan tvekan TCO som under de senaste fyrtio åren mest konsekvent drivit på för hela utbildningssystemets utbyggnad.

När det gäller utvecklingen av förskolan, grundskolan och gymnasieskolan efter den stora reformperioden har TCO:s lärarförbund, mer än centralorganisationen, spelat huvudrollen.

Nu senast (november 2010) har Lärarförbundet, TCO:s näst största förbund, drivit fram en blocköverskridande politisk överenskommelse om betygen i grundskolan.

TCO har uttalat stark kritik mot att gymnasieskolan från år 2011 ska delas in i en yrkesförberedande och en högskoleförberedande del, där de yrkesförberedande studievägarna inte ger tillräckliga kunskaper i engelska och svenska för allmän behörighet till högskolestudier. I en debattartikel motiverade Sture Nordh tillsammans med Lärarförbundets ordförande Eva-Lis Sirén och Byggnads ordförande Hans Tilly bland annat med följande:

- » Att skapa återvändsgränder i utbildningssystemet begränsar möjligheten till ett livslångt lärande och utveckling i yrkeslivet.
- » Framtidens arbetsliv kommer i än högre utsträckning än i dag kräva goda grundkunskaper i såväl svenska som engelska.
- » Goda kunskaper i språk är inte viktiga enbart för studier och yrkesliv. De har stor betydelse även i privatlivet. Alla behöver de kunskaperna för att kunna delta som aktiva medborgare och kritiska konsumenter.

När det gäller högskoleområdet har TCO fortsatt att ha en hög aktivitetsnivå. På en del håll har TCO:s ställningstaganden varit kontroversiella:

- » Att bekämpa den omfattande arbetslösheten i början av nittiotalet med expansion av högskolan, på samma sätt som genom det så kallade kunskapslyftet som främst handlade om att stimulera arbetslösa till studier på gymnasienivå, ansågs av många som helt felaktigt. För TCO var det självklart att en plats på högskolan måste vara bättre för den enskilde än arbetslöshet.

- » När en ny strid uppstod om en uppdelning av lärosäten i sådana som skulle ha och inte fick ha fasta forskningsresurser var det inte svårt för TCO att ta ställning. Organisationen motsatte sig bestämt en sådan uppdelning.
- » Under nittioalet var det också möjligt att hålla i gång en politisk strid om vilka högskolor som skulle få kalla sig universitet. Här var det naturligt för TCO att inta en generös attityd.
- » Under Carl Thams tid som utbildningsminister genomfördes den så kallade professorsreformen. Den innebar att universitetslektorer med goda meriter i forskning och undervisning befordrades till professorer. Ett huvudsyfte var att stärka utbildningens status i högskolan. Reformen välkomnades naturligtvis av TCO som fört fram ett sådant förslag redan i skriften *Forskning och utveckling* från 1970 och utvecklat det i *Yrke-Utbildning-Forskning* från 1977, men kritiserades av andra.
- » 1996 och 1997 års beslut om kraftig utbyggnad av högskolan, som grundades på samsyn mellan den socialdemokratiska regeringen och Centerpartiet, hade TCO som varm tillskyndare. Det var då det så kallade femtioprocentmålet uppställdes och det hade sin viktigaste bakgrund i hur andra jämförbara länder satsade på den högre utbildningen. Målet innebar att 50 procent av en ungdomskull skulle genomgå högre utbildning.

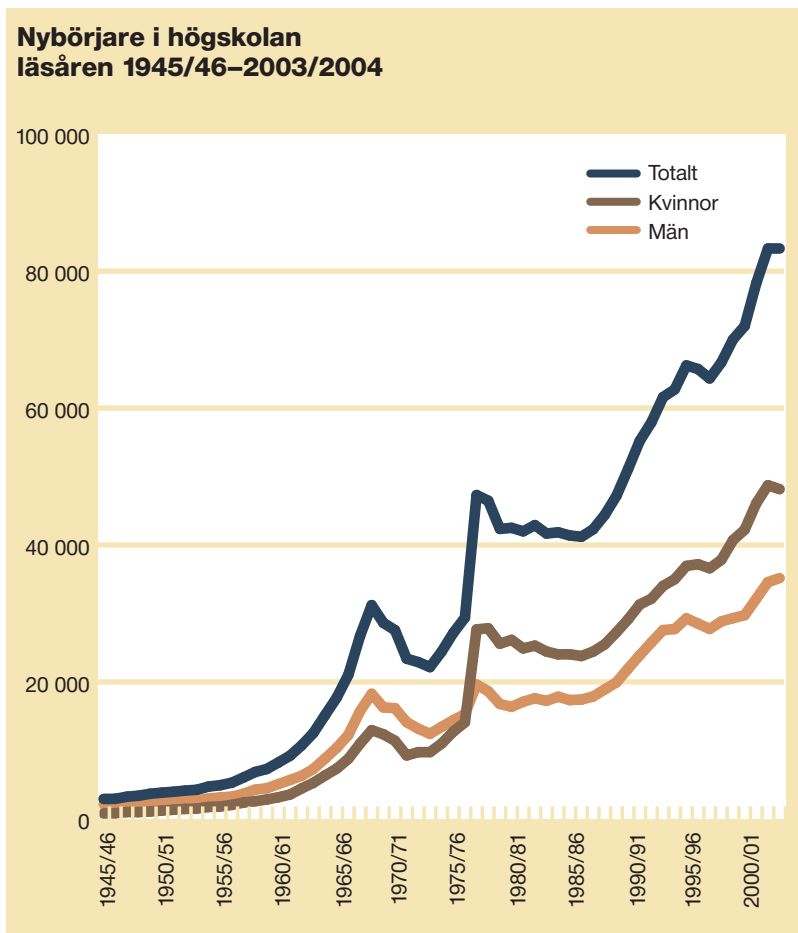
Fokus på högre utbildning

TCO:s aktuella engagemang inom högskolesektorn manifesteras genom att TCO:s utbildningsdagar återinfördes 2009 med fokus på den högre utbildningen. TCO:s ambition är att även framöver utgöra det viktigaste forumet för diskussion om den högre utbildningen i Sverige och planerar därför årliga utbildningsdagar.

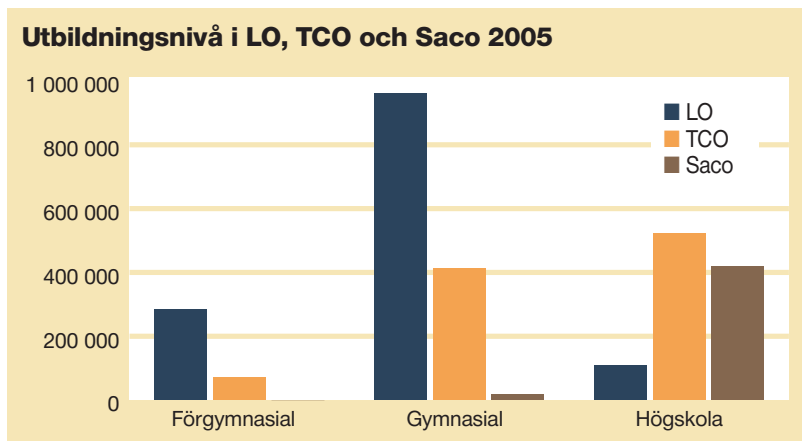
Vid 2009 års utbildningsdag var huvudtemat behovet av åtgärder till följd av att övergången till högre utbildning minskat när den i stället borde öka på grund av den ekonomiska krisen. TCO argumenterade också för ekonomiska stimulanser till arbetslösa för att utveckla sin kompetens genom studier på högskolenivå under lågkonjunkturen, återigen med hänvisning till "kunskapslyftet". Som ett av argumenten mot debattörer som talade om "överutbildning" kunde TCO visa att reallönerna i Sverige för högutbildade under de senast femton åren ökat i snabbare takt än antalet högutbildade. Andra huvudteman gällde kvalitetsbristerna i högskolan och de otillräckliga studiemedlen. Forskarutbildningen behandlades med utgångspunkt i en enkät till landets professorer som SCB gjort på uppdrag av TCO, Fackförbundet ST och Sveriges förenade studentkå-

rer, SFS. Det mål som TCO redan 1970 ställt upp om att forskarutbildning normalt skulle ske inom ramen för doktorandtjänster har visserligen uppfyllts, men fortfarande var villkoren för doktorander enligt enkätsvaren ofta mycket osäkra. Nu går de tre organisationerna fram med kravet att doktorander ska ha alla de rättigheter som en anställning för med sig.

Hur antalet nybörjare i högskoleutbildning utvecklades under efterkrigstiden framgår av detta diagram:

Utvecklingen har lett till att utbildningsnivån allmänt höjts i befolkningen och till att TCO-förbunden, som framgår av diagrammet nedan, nu har fler högskoleutbildade än Saco-förbunden.

Bakom diagrammet döljer sig följande siffror:

	Förgymn	Gymnasial		Eftergymnasial		Summa
		högst 2 år	3 år	högst 2 år	mer än 2 år	
LO	284 550	609 750	352 300	81 300	27 100	1 355 000
TCO	70 350	221 100	190 950	291 450	231 150	1 005 000
Saco	0	8 700	8 700	56 550	361 050	435 000

Källa: LO-bearbetningar av Statistiska centralbyråns arbetskraftsundersökningar (AKU) första kvartalet 2005. Antal personer är de som var anställda under intervjuveckan.

Internationell samverkan

TCO:s senaste kongressprogram med internationell samverkan som tema är från 2001. Det inleds med orden:
Facklig verksamhet och fackligt samarbete kan inte göra halt vid nationsgränser. Den fackliga rörelsen var tidigt internationell till sin karaktär och behovet av internationell facklig samverkan har ökat på grund av ekonomins tilltagande internationalisering. Även om demokratins utbredning gjort att möjligheterna till internationell facklig verksamhet ökat så står inte den fackliga rörelsen starkare nu än för tio år sedan. Organisationsgraden minskar i många länder. Marknadsekonomins seger har främjat demokratin men marknadsekonomi har också fått ställning som ett slags överideologi vilket lett till att politisk och facklig verksamhet trängs tillbaka.

Texten är fortfarande relevant. Den internationella verksamheten hör till de områden som dagens TCO prioriterar högst.

Att Sverige är medlem i EU gör att en omfattande facklig intressebevakning måste ske på Brysselnivå. Tack vare ett väl fungerande samarbete mellan LO, TCO och Saco kan de enskilda organisationernas resurser ses som en gemensam resurs i denna bevakning. När det gäller representation i Europasammanhang finns en överenskommelse som innebär att LO har tre sjättedelar av platserna, TCO två sjättedelar och Saco en sjättedel. I en PM om samarbetet från 2010 heter det: ”De gånger våra organisationer inte är överens om ställningstaganden, vilket inte händer särskilt ofta i EU-frågor, får detta hanteras från fall till fall.”

Mellan TCO och LO har det goda samarbetet lång tradition. Sålunda konstaterade Otto Nordenskiöld i skriften *Förhållandet LO-TCO* från 1972 att sam-

arbetet mellan LO och TCO varit ”i stort sett friktionsfritt” och att LO i internationella sammanhang tenderat att ”helt bortse från nationella motsättningar.”

Efter kriget

Avdelningen ”Internationellt samarbete” i TCO:s första verksamhetsberättelse från 1944 har endast en underrubrik ”Finland” och inleds med orden: ”TCO:s samarbete med tjänstemannaorganisationer i andra länder har under året i stort sett måst inskränkas till Finland, då de rådande kommunikationerna i övrigt omöjliggjort ett närmare samarbete.” Den organisation man samarbetade med hette Centralförbundet för Intellektuellt Arbete (CIA) och konstituerades några veckor innan Daco och Gamla TCO slogs ihop. På samma sätt som TCO var Centralförbundet en federation av förbund med anställda inom såväl offentlig som privat sektor. Under annat namn hade organisationen bildats redan 1922. CIA skulle senare bli Tjänstemannaorganisationernas Centralförbund (TOC) vars roll övertagits av Tjänstemannaorganisationen STTK.

Vid konstitueringen representerades både Daco och Gamla TCO passande nog av den finlandfödde Otto Nordenskiöld. I november gästade Nordenskiöld på nytt Centralförbundet i Helsingfors för att delta i ”de intellektuella arbetarnas dag”. Då rådde åter fred, Finland hade tvingats bryta med Tyskland och fått gå med på ett vapenstillestånd med Sovjetunionen som innebar betydande landavträdelser, samt ta på sig ett enormt krigsskadestånd och acceptera en underordning gentemot grannen i öster som inte helt skulle vara avförd från den internationella dagordningen förrän Sovjetunionen fallit och Finland blivit medlem av EU. Beroendet av Moskva begränsade även de finska fackens möjligheter att delta i internationellt samarbete.

När andra världskriget närmade sig slutet representerade Internationella arbetsorganisationen (ILO) ett framtidshopp på samma sätt som när detta trepartsorgan bildats efter första världskriget. Ingen ifrågasatte att ILO var det viktigaste internationella organet. Redan till den första efterkrigskonferensen, som ägde rum under tre veckor i Paris hösten 1945, hade närmare 500 delegater från medlemsstaternas regeringar, arbetsgivare och arbetstagare anmält sig. Från Sverige deltog på regeringsidan bland andra ”rektor” Alva Myrdal, som sedan länge var en etablerad socialpolitisk debattör, från LO deltog dess andre ordförande Gunnar Andersson, från SAF direktören Fritiof Söderbäck och från TCO Valter Åman. Enligt ILO:s principer skulle arbetsmarknadens parter representeras av var sin organisation. Att Åman kunde delta berodde på att LO accepterade att ta med en TCO-representant som ”rådgivare” eller ”expert”. Naturligtvis dominerade frågor kring återuppbyggnadsarbete. Även vid nästa

session, som ägde rum i Kanada, och den därpå följande i Genève deltog Åman, däremot var TCO ej representerad i San Fransisco 1948.

Åman bidrog till att specifika tjänstemannafrågor uppmärksammades inom ILO genom att en särskild rådgivande kommitté för tjänstemän och utövare av fria yrken inrättades 1947. En tidig fråga för denna kommitté gällde ”musikers och artisters rätt ifråga om radioutsändning, television och mekanisk ljudåtergivning”. ILO-arbetet har bidragit till att berörda yrkesgrupper fått ersättning, bland annat när deras arbete sänds i radio.

För och emot Fria fackföreningsinternationalen (FFI)

När ILO sammanträdde i Genève i juni 1949 var en stark TCO-delegation på plats, men inte i första hand för att delta i arbetskonferensen. Anledningen var att de västorienterade demokratiska facken upplevde att de Moskvastyrda kommunistiska organisationerna hade ambitionen att helt ta över den fackliga världsfederationen. Därför organiserade de så kallade ”Marshall-länderna och vissa övriga nationer”, som det står i TCO:s verksamhetsberättelse för det året, en parallell konferens med syfte att skapa en ny världsfederation. Vilken roll de svenska delegaterna spelade har inte närmare undersökts.

Resultatet av konferensen blev att en interimsstyrelse bildades som sände ut inbjudan till bland andra TCO att delta i en konstituerande kongress i London i november 1949 för det som skulle bli Fria fackföreningsinternationalen (FFI). När denna inbjudan diskuterades i TCO:s representantskap argumenterade de som deltagit i sommarmötet av naturliga skäl för. Att man inom TCO fäste stor betydelse vid ILO-arbetet framgår av att det första argument som man lyfte fram för att bli medlem var att man på så sätt skulle få ökat inflytande i ILO, ty det var i en facklig världsfederation arbetstagar synpunkterna gentemot ILO samordnades.

Diskussionerna i TCO:s representantskap finns bevarade i en oredigerad utskrift. Denna redovisar uttryckssätt och polemik som ger bilden av en tämligen hetsig debatt, som dock tonats ned i det senare protokollet. När Valter Åman föredrog ärendet underströk han att det var första gången som man ”öppnat möjligheten för en sådan organisation som TCO att bli med” och skulle man vara med borde man finnas på plats från början då organisationens stadgar skulle antas. Styrelsen hade försökt få besked från tyskar och schweizare om hur de skulle ställa sig. Det finska centralförbundet hade man inte skrivit till, eftersom det ju handlade om att bilda en organisation som ”mer eller mindre står i frontställning till den av ryssarna behärskade”.

SALF:s ordförande Ernst Ahlberg kände motvilja mot att ge sig i lag med ”arbetarnas nya international ...” för ... ”om vi driver samarbetet mellan

tjänstemanna- och arbetarorganisationerna för långt nationellt och internationellt, lär det vara svårt att i det långa loppet hävda den förmånsställning och mer gynnade position, som tjänstemännen anser sig ha rätt till, och som organisationerna anser sig böra bevaka.” En ny tjänstemannaorganisation på internationell nivå vore han däremot beredd att betala höga medlemsavgifter till.

Att avstå från detta tillfälle för att satsa på en internationell tjänstemannarörelse någon gång i framtiden såg Åman som helt orealistisk. ”Det tycks vara så, att Sverige och Finland är de enda länder i hela världen, som har centrala tjänstemannarörelser, och därför är förutsättningarna att få ett internationellt samarbete på basis av dessa organisationer för närvarande mycket små”, ironiserade Åman och underströk att ”ett mycket gott samarbete med Landsorganisationen i vårt land, har stärkt vår ställning och inte motsatsen.”

För Adamsson var ett viktigt argument att LO-organisationerna i Danmark och Norge skulle ha svårt att även fortsättningsvis motsätta sig att centralorganisationer för tjänstemän bildades om TCO kom med på lika fot som svenska LO i det internationella samarbetet. Därför skulle ett TCO-medlemskap leda till förstärkt nordiskt samarbete. På liknande sätt skulle det uppstå möjligheter för SIF, SALF och HTF samt Bank- och Försäkringstjänstemannaförbunden att komma med i yrkesinternationalen för privatanställda, med den franska förkortningen FIET, där handelsarbetarförbunden i de nordiska länderna ansåg sig representera även tjänstemän.

För sjuksköterskorna, representerade av Gerda Höjer, var det däremot ett problem att de redan var aktiva i det internationella sjuksköterskeförbundet där åtminstone den amerikanska systerorganisationen var mån om att räknas till ”professionals”, och då var det inte bra att associeras till en organisation dominerad av arbetare. Lärarnas talesman, Folke Kyling, hade liknande problem, men i det fallet komplicerades situationen av att deras international var knuten till den gamla världsorganisationen. Båda ville därför hålla anslutningsfrågan öppen för att noga diskutera igenom den i sina förbund och med sina samverkanspartners. Emellertid var båda organisationerna mycket positiva till internationellt samarbete. Åman underströk att TCO inte lade sig i vilka yrkesinternationaler förbunden var anslutna till.

När styrelsen senare, enligt bemyndigande av representantskapet, beslutade att ansluta TCO till FFI var det ingen som reserverade sig. Dock har det noterats i protokollet att beslutet fattades efter diskussion. Enligt förslaget till stadgar kunde TCO representeras med fyra delegater vid FFI:s kongress och LO med sex. Detta måste ha uppfattats som ett stort steg framåt på vägen mot likställdhet med LO. Vid den konstituerande kongressen i London företrädde TCO av sin högsta ledning: ordföranden Harald Adamsson, förste vice ordföranden

Filip Anger (SKTF), andre vice ordföranden Folke Kyling (Sveriges Folkskolläraryr-förbund) samt direktören Valter Åman. I memoarena noterar Åman att Kyling vid denna tid var vice ordförande i Högerpartiet med kommentaren: ”Det var säkert första gången som en ledare för ett konservativt parti varit med om att grunda en facklig international!”

FFI skulle komma att hålla sin tredje världskonferens i Stockholm 1953 med LO och TCO som arrangörer. Arne Geijer skulle bli FFI:s ordförande 1957 och inneha posten till 1965. FFI:s verksamhet handlade redan från början mycket om att arbeta för en demokratisk utveckling av fackföreningsrörelsen i länder i Afrika, i Asien och Latinamerika som nu på löpande band frigjorde sig från kolonialt förtryck. På motsvarande sätt försökte den kommunistiska världen vinna inflytande i dessa länder.

Breddade kontakter

TCO hade tidigt kunnat medverka till att förbunden för privatanställda fick kontakter med FIET. I verksamhetsberättelsen för 1945 noteras att ett möte ägt rum i Stockholm med generalsekretären för Internationaler Bund der Privatangestellten, som FIET hette på tyska. Nästa år noteras att en del TCO-förbund övervägde anslutning. I sammanhanget nämns att föreståndaren för tjänstemännens statistikbyrå, doktor Fritz Croner, under 1945 uppehållit förbindelser med tjänstemannaorganisationer i olika länder. Vid ett FIET-möte i London deltog Croner också i TCO-delegationen.

I memoarena *Ett liv i vår tid* lyfter Croner fram sina insatser för att skapa kontakter mellan TCO och tjänstemannaorganisationer i Schweiz, Österrike och Tyskland. Croner var en socialdemokratisk sociolog som varit verksam inom tyska tjänstemannaorganisationer och 1934 flytt till Sverige. Där sökte han främst uppdrag inom HTF och SIF, samtidigt som han arbetade på sin svenska doktorsavhandling *Tjänstemannakåren i det moderna sambället* (1951). Han har också gjort sig ett namn i den vetenskapliga världen genom sin ”funktionsteori”, att tjänstemannaarbete kan klassificeras i fyra funktioner: arbetsledande, konstruerande och analyserande, förvaltande och merkantil.

Troligen låg Croner bakom att Harald Adamsson inbjöds att representera TCO vid DAG:s kongress i Hamburg 1948. Det var då en organisation som ännu endast kunde verka i den brittiska ockupationszonen. Ett DAG som omfattade hela Västtyskland bildades först året därpå, då den nya statens grundlag antogs. Deutsche Angestellten Gewerkschaft blev den tjänstemannaorganisation utanför Norden som TCO skulle komma att upprätthålla mest regelbundna kontakter med under det närmaste årtiondet.

I vilken utsträckning TCO:s anslutning till FFI påverkade den nordiska utvecklingen är inte lätt att säga. Dock kan konstateras att det i Norge i december 1951 bildades en Funksjonærenas Sentralorganisasjon (FSO) och att Fællesrådet for Danske Tjenestemands- og Funksjonærorganisationer (FTF) året därpå konstituerades i Köpenhamn. Då hade förutsättningar skapats för ett nordiskt tjänstemannasamarbete. På TCO:s initiativ samlades de fyra nordiska organisationerna den 12–13 september 1953 på TCO-skolan Bergendal till en första nordisk tjänstemannakonferens med ett trettiotal deltagare, en följande ägde rum året därpå med norrmännen som värdar, varefter det var finnarnas och danskarnas tur. Men efter det att man gått laget runt och 1957 åter träffades på Bergendal blev det följande år enbart en sekretariatsträff, dock åter ett traditionellt möte 1959. Dessa möten hade en informell karaktär med informationsutbyte som huvudsyfte och utan stora beslut.

Mellan de nordiska länderna inleddes 1952 ett institutionaliserat samarbete inom ramen för Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet, dock kunde Finland inte inträda förrän 1955. Mest pådrivande hade den danske statsministern Hans Hedtoft varit; symboliskt nog avled han under ett möte med Nordiska rådet i Stockholm. Ett konkret resultat av samarbetet uppnåddes redan 1954 i form av en gemensam nordisk arbetsmarknad. Den gemensamma nordiska arbetsmarknaden var ett av diskussionsämnena vid det första tjänstemannamötet. För arbetarrörelsen i Norden fanns sedan länge ett nordiskt samarbete inom ramen för SAMAK, som inkluderade ländernas landsorganisationer och socialdemokratiska partier.

USA-dominans

Bildandet av FFI var en händelse i en till synes obönhörlig utveckling. Motsättningarna mellan Sovjetunionen och USA hade successivt skärpts från krigets slutskede och redan 1947 började man tala om ett kallt krig som när som helst kunde gå över i ett nytt storkrig. I Öst- och Mellaneuropa stärkte Sovjetunionen sin ställning och i länder som Grekland, Italien och Frankrike fanns starka, ofta mycket Moskvatrogna, kommunistpartier. Vid Pragkuppen i februari 1948 tog kommunisterna makten i Tjeckoslovakien och samtidigt ökade trycket på Finland genom den så kallade Vänskaps- och biståndspakten. I det ockuperade Tyskland skärptes motsättningarna. Västmakterna ställde sig 1948 bakom bildandet av ett självständigt Västtyskland vilket ledde till att Sovjetunionen året därpå skapade ett Östtyskland. USA knöt Västtyskland och övriga Västeuropa starkare till sig genom ett omfattande återuppbyggnadsprogram, Marshallplanen, som administrerades av en organisation kallad OEEC (Organisation for European Economic Co-operation). En princip i samarbetet inom OEEC var att

de stater som deltog måste vara ense med varandra för att få stöd och syftet var inte bara att stimulera ekonomisk utveckling utan också en europeisk integration på demokratisk bas.

När general George C Marshall vid en stor konferens för fackföreningsfolk i Paris i oktober 1948 redogjorde för den amerikanska plan som bar hans namn hade TCO inbjudits att sända en deltagare och Valter Åman fanns på plats. Då hade en facklig rådgivande kommitté, Trade Union Advisory Committee, TUAC, till OEEC redan etablerats. När Harald Adamsson åkte till Rom våren 1950 blev det TCO:s första deltagande i en TUAC-konferens.

I boken *Den fackliga Europavägen* lyfter historikern Klaus Misgeld fram hur den europeiska fackföreningsrörelsen för USA blev en allt viktigare "front" i det kalla kriget. Det var USA-facken som 1949 drev fram bildandet av FFI, de sökte styra den "Europaregional" av FFI som bildades och de dominerade i TUAC.

Europaregionalen för europeiska medlemsorganisationer inom FFI tillkom 1950, vilket låg i USA:s intresse eftersom det stärkte fronten mot öst. Att den bildades var också positivt för de européer som ville fortsätta på den väg som 1951 anträdades genom sexstatssamarbetet mellan Frankrike, Italien, Västtyskland och Beneluxländerna och bildandet av Kol- och stålunionen. De nordiska facken blev däremot oengagerade medlemmar som ofta klagade över att politiska frågor dominerade över de fackliga i Europaregionalen. TCO var dock som regel representerad vid organisationens möten.

Den mer eller mindre reservationslöst positiva hållningen till USA i Norden hos alla utom kommunister understöddes av att Danmark, Norge och Island blev medlemmar i försvarsalliansen Nato, som bildades 1949. Sverige valde med hänvisning till sin traditionella neutralitet att stå utanför medan Finland inte hade något val.

European Productivity Agency

Omkring 40 procent av OEEC:s budget gick till verksamhet som styrdes av European Productivity Agency (EPA), en aktör som var verksam 1952 till 1961 och var nära kopplad till TUAC. Sistnämnda år markerar ett brott vad gäller USA:s dominerande inflytande i Europa. OEEC ombildades då till OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development), därefter benämnd de västliga industriländernas samarbetsorganisation.

EPA hade åren 1956 till 1961 en egen rubrik i TCO:s verksamhetsberättelser. Denna numera bortglömda organisation har nyligen blivit föremål för en djupgående studie av dansken Bent Boel. EPA arbetade med amerikanisering i vid mening och var särskilt inriktad på tre områden: produktivitetsutveckling genom överförande av modern amerikansk teknik till Europa, europeisk inte-

gration, samarbete mellan fackföreningar och arbetsgivare. Ett huvudsyfte med "moderniseringen" av Europa var dock att vaccinera den gamla världen mot kommunismen.

TCO:s samarbete med EPA började Ungernrevoltens år 1956, ett försök till nationell frigörelse som med stor blodsutgjutelse kvästes av Sovjetunionen med visst bistånd av dess övriga "satellitstater". Tidigare inviter från EPA hade avvisats, men från hösten detta år välkomnade TCO ett nära samarbete. Valter Åmans rapporter om sammanträffanden med EPA-direktörer i de torra styrelseprotokollen från november 1956 ger närmast intryck av en entusiastisk TCO-direktör. Den 5 november rapporterades att en EPA-konferens skulle hållas med förbundsrepresentanter och att SIF:s förbundsdirektör följande dag skulle avresa till USA. Protokollen redovisade samtidigt ett kraftigt inflöde av insamlade pengar till Ungernhjälpen som skulle förmedlas till landet av FFI. Det formella organet för samarbetet var en institution, "Produktivitetensnämnden" kallad, med adress på Linnégatan. Arne Nilstein blev TCO:s representant tillsammans med representanter för andra arbetsmarknadsorganisationer.

Frågan hur löntagarna skulle få del av den kraftiga produktivitetensutveckling som följde av automation och rationaliseringar var högaktuell vid denna tid; senare talade man om "datorisering". Exempelvis hade den unge ombudsmannen Ingvar Seregard en stor artikel i TCO-tidningen om kontorsautomationen hösten 1956 med budskapet att tjänstemännen måste få förhandla om hur förändringarna skulle genomföras. Erik Södersten, en svensk anställd vid amerikanska ambassadens informationstjänst, skrev fram till 1966 åtminstone sex artiklar om automation i TCO-tidningen. Men den fackliga hållningen i Sverige skilde sig tack vare LO-ekonomerna Gösta Rehn och Rudolf Meidner från andra länder. Det var allmänt accepterat att rationaliseringar, balanserade av starka fackliga organisationer med hjälp av en aktiv arbetsmarknadspolitik, kunde leda till ökat välbefinnande för alla. I sammanhanget är värt att notera att Gösta Rehn 1962 blev chef för OECD:s avdelning för arbetsmarknads- och sociala frågor i Paris.

Samarbetet med EPA ledde till många europeiska studieresor med teman som automation, produktivitet, kvinnors arbetsförhållanden, patentfrågor och liknande och till att alltfler europeiska och amerikanska fackliga organisationer kom på besök. Ibland gick också resorna till USA. Exempelvis fick Norden skiöld våren 1959 styrelsens tillstånd att utan löneavdrag göra en amerikansk studieresa som varade i två månader. Även för aktiviteter på hemmaplan gick det att få bidrag från EPA, till exempel för seminarier på Bergendal om kontorsautomation och facklig information. Det sista seminariet i samarbete med EPA hölls på Hotell Saltsjöbaden i december 1961 och gällde talande nog atom-

skyddsfrågor. Några månader tidigare hade FN:s generalsekreterare Dag Hammarskjöld omkommit i Afrika på väg till ett krismöte i det nyligen självständiga Kongo. Spänningarna mellan öst och väst ökade. Inom ett år skulle den så kallade Kubakrisen leda till ett mycket konkret hot om ett tredje världskrig.

Europeisk integration

När Kol- och stålunionens länder 1955 enade sig om att sträva mot en västeuropeisk union med gemensamma institutioner var det i enlighet med strävandena hos de ledande inom den fackliga Europaregionalen, men det ledde till att sprickan gentemot de nordiska och brittiska facken djupnade, och bättre blev den inte när de sex i Rom 1957 faktiskt undertecknade det fördrag som så småningom skulle leda till Europeiska unionen. Nu handlade det först och främst om att skapa en gemensam marknad; samarbetet gick under namnet European Economic Community (EEC) och planen var att inom tolv år åstadkomma fri rörlighet för människor, varor, tjänster och kapital. I Norden ville man nöja sig med ett frihandelsområde och såg gärna att det omfattade hela OEEC. Snart skulle man börja tala om ideologiskt mer övertygade ”federalister” på den europeiska kontinenten och pragmatiska ”funktionalister” i Norden och på de brittiska öarna, som inte hade någon särskild känsla för den gamla Europatanken. Dock kan konstateras att Valter Åman på särskild inbjudan hade deltagit i en ”social” konferens anordnad av Europarörelsen i Rom sommaren 1950.

I slutet av april 1959 anordnades i samarbete med EPA ett seminarium i Kungälv betitlat ”De skandinaviska löntagarna och europeisk ekonomisk integration” med deltagande av de nordiska tjänstemannaorganisationerna, utom den finländska, och med inledning av den danske ekonomiministern som höll öppet för en anslutning till EEC. Det förefaller ha varit en pendang till en SAMAK-konferens en månad tidigare. Bakgrunden var sex-staternas samarbete på Romfördragets grund och de kontakter om ett ”yttre frihandelsområde” som tagits mellan de stater som stod utanför. Samtidigt diskuterades en nordisk tullunion. För Arne Nilstein, som deltog och har skrivit en utförlig rapport från seminariet, var frihandeln avgörande; han trodde inte på någon nordisk tullunion och menade att de ”yttre sju”, som det nu var fråga om, skulle ha större möjligheter att motverka befarad protektionism från de ”inre sex” än de nordiska länderna. Han menade också att historieundervisningen i skolorna måste moderniseras: ”Om skolan kan ge aktuellare internationella utblickar, kan det undvikas, att vi i våra värderingar ser allt med den egna nationen som centrum.”

De sju staterna Danmark, Norge, Portugal (då fortfarande en diktatur), Schweiz, Storbritannien, Sverige och Österrike var redan vid ett möte i Salt-sjöbaden i juni mogna att komma överens om att bilda European Free Trade

Area (EFTA) som trädde i funktion 1960. Efter mönster av EEC:s ekonomiska och sociala kommitté inrättades en rådgivande kommitté till EFTA där Sverige fick fyra platser. Till det första sammanträdet sände LO, TCO, SAF och Industrieförbundet sina toppar. TCO deltog träget i EFTA-kommitténs båda årliga sammanträden och representerades av Nordenskiöld och utredningschefen – först Nilstein och senare Edgren.

Sverige stängde vägen till EEC i slutet av augusti 1961, två veckor efter det att Berlinmuren hade börjat byggas. Efter många diskussioner, inte minst mellan regeringen och ett LO med en ordförande som var starkt emot, gav statsminister Erlander besked. Det skedde i ett tal vid Metalls kongress: EEC var ”inte bara en ekonomisk sammanslutning utan en sammanslutning med politiska ambitioner ... och ”en försvarsorganisation mot kommunismen”. Därför lade den svenska neutraliteten hinder i vägen för en anslutning. Det talades om EEC som en rikemansklubb av gamla kolonialländer. Vår solidaritet sträckte sig längre än till Europa, underströk Erlander. Geijer ville inte bli bunden av reglerna i Romfördraget och ”till länder i Västeuropa med borgerliga diktaturer”. Med ATP-reformen i hamn skulle Sverige fortsätta att visa en progressiv väg framåt, så var stämningarna bland ledande socialdemokrater.

Medan det ännu hölls öppet att förhandlingar om medlemskap i EEC skulle komma till stånd inrättade regeringen en rådgivande nämnd för integrationsfrågor i vilken Otto Nordenskiöld tog säte. Men frågan hade ingen plats vid TCO:s kongress i maj 1961. Efter Erlanders tal hade TCO-tidningen en ledare som refererade vad olika partiledare sagt om medlemskap, men slog fast att TCO inte hade någon ”anledning att ta ställning i denna stridsfråga”. Dock slogs fast att det skulle vara mycket allvarligt om Sverige hamnade utanför det handelspolitiska samarbetet.

Emellertid var EFTA en nödlösning för tvehågsna. Regeringarna i Storbritannien, Irland, Danmark och Norge eftersträvade medlemskap i EEC, men Frankrikes president Charles de Gaulle hade inget förtroende för engelsmännens europeiska sinnelag utan lade två gånger in sitt veto. Först efter de Gaulles avgång 1969 kunde den europeiska integrationen fortsätta. Storbritannien, Irland och Danmark blev medlemmar 1973, men i Norge sade folket nej.

I den svenska regeringen var stämningarna för EEC nu öppnare än tio år tidigare. Men samtidigt hade problem tillstött i form av nya ”federalistiska” planer på både valutaunion och försvarsunion. Till de mer Europavänliga hörde Kjell-Olof Feldt. Efter det att den regering han var medlem av, i mars 1971 åter stängt dörren för en ansökan om anslutning, var han i egenskap av handelsminister angelägen om att påminna om att det mål för den svenska EEC-politiken som formulerats i början av 60-talet fortfarande gällde, nämligen att uppnå

nära, omfattande och varaktiga förbindelser med EEC under hänsynstagande till neutralitetspolitiken. Handelsdepartementet utgav därför en skrift *Sverige och EEC*, där bland andra TCO:s nye utredningschef Olof Sundström medverkade tillsammans med kollegan på Metallindustriarbetareförbundet, Allan Larsson. Sundström försökte analysera konsekvenserna av ett medlemskap med avseende på de fackliga kärnområdena socialpolitik och arbetsmarknad. Hans slutsats var att de sociala systemen inte skulle påverkas och att effekterna för den svenska arbetsmarknaden var mycket svåra att bedöma.

Sundströms analys speglar TCO:s oengagerade hållning till EEC-frågan. Det är intressant att konstatera att även till exempel unga liberaler var oengagerade i det Europaperspektiv som EEC erbjöd. I Liberala Studentförbundets skrift *Europa en säkerhetsrisk?* från 1968 är det i stället en global jämlikhetspolitik som efterfrågas tillsammans med en politik som leder till minskande spänningar i Europa mellan stormaktsblocken. Avspänning var också på väg. Den västtyske förbundskanslern Willy Brandts berömda knäfall i december 1970 vid Warszawas monument över nazimördade judar var en signal som fick genomslag. Att TCO:s styrelse 1972 för första gången tackade ja till en inbjudan från det sovjetiska facket ska ses i denna belysning.

Internationellt bistånd

Det fackliga fokuset var sedan länge inriktat på "u-länderna", som termen då löd. LO-ordföranden Arne Geijer hade som FFI:s ordförande sedan 1957 erfarit att kommunisterna försökte nästla sig in överallt. Detta anförde han 1960 i den socialdemokratiska riksdagsgruppen som ett kraftfullt argument för svenskt bistånd. TCO startade redan 1959 en insamlingskampanj, "TCO hjälper", för att ge FFI ökade resurser för demokratiskt fackligt uppbyggnads- och skolningsarbete. Den gav ett mycket positivt resultat och har följts av många fler. Året innan insamlingen startade blev det offentligt att studiesekreteraren vid TBV, Sven Fockstedt, just hemkommen från en studieresa till USA, anförtröts att bygga upp en FFI-skola i Kampala i Uganda som skulle rekrytera fackliga aktivister från 20 länder. 1961 deltog Otto Nordenskiöld i invigningen av skolan och året därpå sändes ekonomen Gösta Edgren till Kampala på två år för att bygga upp en utredningsenhet. Hemkommen och nu anställd på TCO kunde Sven Fockstedt i det nybildade Afrikainstitutets skriftserie berätta om hur Sovjetblocket engagerat sig för Afrika. Till exempel kunde en skola i östtyska Leipzig ta emot 300 elever under åtta månader. Vid TCO-kongressen 1964 bestämdes att en krona av de tolv, som förbunden betalade till TCO, skulle gå till internationellt fackligt samarbete, främst via FFI.

Genom LO-TCO Biståndsnämnd bidrar TCO och dess förbund till att bygga upp fria och demokratiska organisationer globalt. Här pågår facklig utbildning för lärare i Nairobi i Kenya.

I avkolonialiseringens tecken hamnade u-landsfrågorna högt på den politiska dagordningen inte bara i Sverige utan i stora delar av i-världen. Som ett alliansfritt land utan kolonial historia tillvann sig Sverige stort förtroende. Regeringen hade redan våren 1961 skapat en speciell beredning för biståndsfrågor med statsministern som ordförande och organisationerna var väl företrädde, från TCO skulle Sven Fockstedt ingå. ILO rekommenderade 1961 att staterna skulle sätta upp ett biståndsmål på en procent av BNP. Genom en snabbtredning ledd av Olof Palme skapades den myndighet som senare blev Sida. Till en av chefsposterna rekryterade Palme Per-Erik Rönquist från TCO och i styrelsen fick TCO en plats som Sven Fockstedt skulle inneha till sin pensionering 1983. Från 1972 fick TCO liksom andra löntagarorganisationer jämte studieförbunden genom Sida generella statsbidrag för u-landsinformation.

NFS och EFS bildas

Efter det att Europaregionalens generalsekreterare oväntat avlidit 1966 ombildade EEC-ländernas FFI-anslutna centralorganisationer regionalen till en fristående organisation med främsta uppgift att arbeta mot EEC:s institutioner. EFTA-ländernas fack hade ett litet kontor med likartade uppgifter gentemot

EFTA:s sekretariat i Bryssel och även gentemot TUAC. De båda gick 1972/73 samman och bildade EFS (Europeiska fackliga samorganisationen) som öppnade för att även ta emot icke FFI-an slutna (kommunistiska och kristna) organisationer. På vägen mot denna händelse, som naturligtvis inte uppskattades av FFI:s ledning, var TCO starkt engagerad, i första hand genom sin nye ordförande Lennart Bodström. Dock förefaller norska LO ha varit mest pådrivande; Norge skulle ju nu bli EEC-land. (Den norska omröstningen i slutet av september 1972 gav nej, medan den i Danmark en vecka senare gav ett ja.)

Tre möten ägde rum under 1971 som skulle bli viktiga steg på vägen. Först ett informellt i Frankfurt am Main i juni med FFI-an slutna europeiska organisationer, sedan en nordisk tjänstemannakonferens i Stockholm i mitten på september och så ett nytt möte i Oslo i november. I Oslo antogs ett gemensamt nordiskt förslag till målsättningar och struktur för den nya organisationen, där det mest revolutionerande var öppenheten för att ta emot icke FFI-an slutna. Under 1972 deltog Lennart Bodström i en serie möten med fackliga ledare i Europa som kulminerade med att TCO-styrelsens presidium jämte Sven Fockstedt deltog vid en stor konferens i Luxemburg, där huvudsaklig enighet om en ny europeisk samorganisation uppnåddes. Den konstituerande kongressen hölls sedan i Bryssel i februari 1973.

Samtidigt diskuterades behovet av förstärkt fackligt samarbete i Norden. Nordens Fackliga Samorganisation (NFS) bildades vid en konferens i Oslo i mars 1972 och konstituerades i juni i Köpenhamn med Lennart Bodström som vice ordförande. Grundarna var LO-organisationerna i Danmark, Finland, Norge och Sverige samt svenska TCO och finska TOC. FTF var på väg att accepteras av danska LO medan norska LO fortfarande ansåg sig representera samtliga löntagare. Yrkesorganisationenes Sentralforbund (YS) tillkom först 1977 och accepterades inte förrän 2002 av norska LO. Sekretariatet för NFS förlades till Stockholm med en dansk LO-man som första chef. Detta innebar att arbetarrörelsens nordiska samarbetsorganisation SAMAK inte längre hade monopol på nordiskt löntagarsamarbete. Därmed minskade också behovet av ett särskilt tjänstemannasamarbete.

I TCO:s verksamhetsberättelse för 1972 noterades att TOC i oktober hade ordnat en tjänstemannakonferens. Till denna uppgift har följande kommentar fogats: ”Det var underförstått att samarbetet tjänstemannaorganisationerna emellan för framtiden skulle komma att äga rum inom ramen för Nordens fackliga samorganisation, den nya fackliga europaorganisation som är under bildande samt FFI.” Tydligare kunde det inte sägas att TCO nu försökte nå resultat genom samverkan med LO, åtminstone i internationella sammanhang,

samtidigt som självbilden innebar att TCO var något helt annat än ett svenskt bihang till LO.

Med en allt starkare tjänstemannarörelse i Norden har samarbetsbehoven återuppstått, vilket lett till att de årliga sammankomsterna återetablerats.

Bodströms roll

TCO blev en engagerad medlem av EFS. Lennart Bodström hörde till dem som var angelägna att stärka organisationen genom att öppna dörren för kommunistiska och andra fack som inte släppts in i FFI. En sådan politik krävde säkerligen större självövertvinnelse från LO och andra socialdemokratiska fack som ständigt sett sig tvungna att bekämpa kommunister. Men det bidrog säkerligen till Bodströms anseende i EFS. I sin bok om LO och det internationella samarbetet fram till 1991 skriver Klaus Misgeld: ”TCO skulle visa sig vara en synnerligen aktiv europaorganisation och hade ofta en tydligare europafacklig profil än LO, inte minst under Lennart Bodströms tid som ordförande.” Han erinrar också om att Bodström i slutet av 1970-talet var på väg att bli EFS:s ordförande men tackade nej för att prioritera sin egen organisation där SALF just anmält sin avsikt att utträda ur TCO. Bodström åtog sig dock det mindre betungande uppdraget att vara ordförande i TUAC och kunde på så sätt hålla en naturlig kontakt med den amerikanska fackföreningsrörelsen.

Lennart Bodströms internationella engagemang var av naturliga skäl inte känt för den tidningsläsande svenska allmänheten. Därför var det för de flesta fullständigt obegripligt att Olof Palme ville ha honom som utrikesminister 1982. Men Palme visste naturligtvis mer och motiverade: ”Valet av utrikesminister markerar den ökade vikt vi lägger vid samarbetet i Europa.” Dessutom ansåg han att det behövdes en person som Bodström på posten ”en person med fasta principer, goda nerver och som kan stå pall i blåsväder.”

En del av allt fler politikområden

Under 1970- och 80-talen skedde en utveckling i TCO:s arbete som innebar att internationellt samarbete blev en naturlig del i allt fler politikområden. För ekonomerna gav företagens internationalisering anledning att engagera sig i frågan om fackligt inflytande i multinationella företag. Exempelvis presenterades 1973 ”konturer till ett fackligt handlingsprogram” som innefattade åtgärder från förbunds-nivån till FFI-nivån. Multinationella företag blev också ett viktigt arbetsområde för TUAC. Inom TUAC:s arbetsgrupp utbildningsfrågor skulle TCO i än högre grad engagera sig, i första hand genom Lennart Larsson. Den vägen gavs möjligheter att påverka OECD:s utbildningspolitik och bidra till en effektiv växelverkan mellan OECD-plattformen och aktuella utbildningsreformer i Sverige.

NFS:s ”naturliga” roll, att samordna fackliga ståndpunkter gentemot Nordiska rådet, utvecklades snart, i den mån medlemsorganisationerna önskade det, till en samordningsfunktion för arbetet i EFS. Samtidigt kunde vid behov initiativ tas i NFS för att ”spela in” frågor gentemot EFS eller för att på hemmaplan kunna hänvisa till en nordisk facklig ståndpunkt. NFS blev för TCO som politiskt obunden en viktigare kanal än för de organisationer som var vana att gå via SAMAK. Men i EFS var det ofta trögt. TCO och andra EFTA-fack fick ständigt påminna om att EFS skapats med sikte på att både påverka det som nu kallades EG och EFTA; efter Danmarks och Storbritanniens inträde i EG från 1973 omfattade EFTA Norge, Finland, Island, Portugal, Spanien, Schweiz, Sverige och Österrike. Med diktaturernas fall i Portugal och Spanien och dessa båda länders inträde i EG 1986 krympte skaran ytterligare.

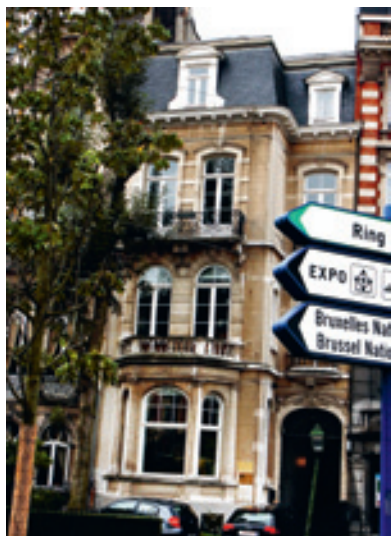
På väg mot EU

Romfördragets målsättning om att inom tolv år skapa en fungerande inre marknad hade drabbats av flera bakslag på grund av att medlemsländerna prioriterat egna mera kortsiktiga intressen. Det hade bidragit till att arbetslösheten inom EG ökat från sju till 15 miljoner under fyra år i början av 1980-talet. När Jacques Delors tillträdde som kommissionspresident fanns en verklig motivation för att försöka få fart på beslutsprocessen i syfte att uppnå fri rörlighet för människor, varor, tjänster och kapital och därmed skapa dynamik i ekonomin. Och för att underlätta att nå fram till beslut kom de då ännu blott nio medlemsländerna överens om att ändra beslutsordningen så att det inte skulle behövas fullständig enighet när det gällde frågor om att inre marknaden.

Under 1989, efter Spaniens och Portugals inträde, öppnades för EFTA-länderna på Delors initiativ en möjlighet att ansluta sig till den inre marknaden utan att ta steget till fullt medlemskap. Därigenom blev det för EFS-facken ett gemensamt intresse att balansera marknadskrafterna och stärka ”den sociala dimensionen” på den inre marknaden. Med detta samlingsbegrepp avsågs lagstiftning, avtal och andra regler på EG-nivå som kunde behövas för att stärka välfärden. För att så effektivt som möjligt hålla sig underrättad och kunna påverka beslutsprocesserna i Bryssel inrättade TCO tillsammans med LO ett kontor i Bryssel som öppnades hösten 1989.

Vid TCO:s kongress i juni 1989 antogs ett program för perioden 1990–93 som i fråga om EG innehöll följande: ”Enligt en bred majoritet i Riksdagen bör inte svenskt medlemskap i EG vara ett mål för de diskussioner som för närvarande förs med EG. TCO delar denna uppfattning.”

Fortfarande var den svenska neutraliteten huvudargumentet för att stå utanför. Då kunde varken TCO:s kongress eller Sveriges riksdag veta att Berlinmuren

På Avenue de Tervueren 15 i Bryssel ligger det fackliga kontoret som TCO har tillsammans med LO och Saco.

skulle falla inom mindre än ett halvår, att Estland, Lettland och Litauen skulle förklara sig självständiga, att Tyskland skulle vara återförenat innan 1990 gått till ända och Sovjetunionen skulle upphöra att existera inom ytterligare ett år. Sommaren 1991 var regeringen Ingvar Carlsson beredd att ansöka om svenskt medlemskap i EG.

Överallt i det forna östblocket blev frågan om demokrati och marknads ekonomi aktuell. De västliga fackliga organisationerna sökte kontakter för att bygga upp oberoende demokratiska fack. För de nordiska organisationerna var det naturligt att koncentrera sig på Östersjöregionen, det vill säga Ryssland, Estland, Lettland, Litauen och Polen. Inom ramen för NFS beslutade man om en viss arbetsfördelning. TCO åtog sig i att i första hand stödjade utvecklingen i Lettland.

Via FFI medverkade TCO till en demokratisk utveckling i många andra forna östblocksländer.

I tecknet av de optimistiska stämningar som följde på murens fall och som präglade arbetet med genomförandet av den inre marknaden kunde det europeiska samarbetet fördjupas ytterligare, vilket markerades av att EG 1993 blev Europeiska unionen och att det europeiska parlamentet blev direktvalt. En gemensam valuta skulle införas så snart de nödvändiga betingelserna förelåg.

Förhandlingarna mellan EG och EFTA ledde 1994 till avtal om ett Europeiskt ekonomiskt samarbetsområde (EES). Finland, Norge, Sverige och Österrike önskade nå vidare till fullt medlemskap. Det var från början utsagt att en folkomröstning skulle få falla avgörande. Den genomfördes den 13 november samma år och resultatet blev att 52,3 procent röstade ja till svenskt medlemskap i EU.

TCO hade tagit mycket aktiv del i hela processen. 1993 års kongress gick i Europafrågan tecken med temat "Välj ditt Europa". TCO ställde upp krav gentemot regeringens förhandlare och följde hela tiden förhandlingarna. När allt var klart utvärderade styrelsen resultatet. Under processens gång genom-

fördes en studiekampanj som nådde cirka 100 000 personer. Inför folkomröstningen rekommenderade TCO varken ja eller nej. TCO:s ordförande Björn Rosengren konstaterade att frågan låg utanför det mandat TCO hade: ”Ett ja eller nej i folkomröstningen är kort sagt ett ställningstagande om Sveriges framtid som var och en har att göra i egenskap av medborgare.”

EU-medlemskap och Östersjösamarbete

Sveriges medlemskap i EU har lett till att EU-frågorna fått en allt större plats i TCO:s dagliga verksamhet eftersom det som beslutas inom EU i mycket stor utsträckning blir lagar och regler som berör alla svenskar. Genom medlemskapet i EU fick TCO möjlighet att nominera en person till en av Sveriges tolv platser i Europeiska ekonomiska och sociala kommittén (EESK). Denna boks författare innehade posten de första sex åren.

EU-medlemskapet ledde till ett ökat behov av samverkan på nationell nivå mellan de fackliga organisationerna. Detta bidrog till att de gamla motsättningarna mellan TCO och Saco vid denna tid kunde övervinnas. Viktigt var också att både TCO och Saco bytte högsta ledning åren före EU-inträdet. Inger Ohlsson arbetade som framgångsrikt aktivt för normaliserade relationer till Saco och Anders Milton hade inte samma politiskt motiverade reservationer mot den traditionella fackföreningsrörelsen som företrädaren Jörgen Ullenhag. Säkerligen bidrog också att Sacos nordiska systerorganisationer blivit medlemmar i denna rörelse. Saco är som nämnts sedan 1996 medlem i alla de internationella samverkansorgan som TCO och LO är med i och även medfinansierar av Brysselkontoret. Under Inger Ohlssons tid återupptogs också de nordiska tjänstemannakonferenserna.

Inger Ohlsson var som TCO-ordförande drivande i internationella frågor och på Europaplanet ledamot av Europafackets styrkommitté. När ett tillfälle bjöds att TCO kunde förvalta ett initiativ från tyska DGB om fackligt Östersjösamarbete var hon inte sen att ge sitt stöd. Ett avgörande steg togs vid ett möte på TCO-skolan Bergendal i oktober 1998 som leddes av undertecknad. En överenskommelse på tjänstemannanivå träffades som senare godkändes av alla berörda organisationer, och i samband med EFS:s kongress i Helsingfors sommaren 1999 kunde ett dokument om samarbete mellan de fackliga centralorganisationerna i Östersjöområdet undertecknas. En första gemensam konferens på ordförandenivå hölls i Riga i november samma år. Då bestämdes att namnet på det nya samarbetet skulle vara ”Baltic Sea Trade Union Network (BASTUN)” och att arbetsspråket skulle var engelska; senare har även ryska införts. NFS tillhandahöll sekretariatsresurser. Ordförandeskapet skulle rotera på samma sätt som mellan staterna i Östersjöstaternas råd.

NFS:s medlemsorganisationer från Östersjöländer inklusive Norge ingår i BASTUN. Från länderna på andra sidan Östersjön har allt fler centralorganisationer vunnit inträde. Nu ingår elva sådana från Tyskland, Ryssland, Estland, Lettland, Litauen och Polen. Sedan 2006 finns ett samarbete med ett oberoende fack i Vitryssland. Inför Estlands, Lettlands, Litauens och Polens inträde i EU värderade facken i dessa länder samarbetet med facken i tidigare EU-länder högt. Enligt nätverkets sekretariat har olika intressekonflikter mellan facken i låglöneländerna och höglöneländerna kunnat hanteras tack vare de kontakter som byggts upp i det fackliga Östersjösamarbetet. Gentemot politikerna i Östersjöstaternas råd har samarbetet inneburit en markering om facklig solidaritet.

Omfattande verksamhet

Inriktningen av TCO:s omfattande verksamhet inom ramen för det internationella fackliga samarbetet kan studeras på organisationens hemsida. På världsnivå syftar den till att ge möjlighet för löntagare att tillvarata sina intressen i demokratiska fackliga organisationer. Verksamheten har många olika inslag, från generellt normsättande på världsnivå genom ILO till konkreta projekt riktade till enskilda människor. Ett sätt att öka medvetenheten i Sverige om hur den globala konkurrensen sker på bekostnad av enskilda individer är att informera om kränkningar av fackliga rättigheter runt om i världen utifrån en lista som Internationella Fackliga Samorganisationen (IFS) årligen tar fram. Biståndsprojekt hanteras främst inom LO-TCO Biståndsnämnd som erhåller stöd från Sida. Sedan 1976 är det TCO:s internationella solidaritetsfond som är mottagare av frivilliga gåvor. Tack vare dessa har insatser bland annat kunnat göras för att bekämpa hiv/aids i södra Afrika och stöd kunnat ges fackligt aktiva kvinnor i Turkiet, ett land med vars tjänstemannaorganisationer TCO ett sedan länge haft ett väl etablerat samarbete.

TCO och LO bedriver också sedan början av 2000-talet internationellt utvecklingsarbete i samarbete med arbetsgivarsidan. Det sker inom ramen för Labour Market Dialogue (LMD) där Svenskt näringsliv är företrätt av Näringslivets internationella råd (NIR). Syftet är att bidra till att utveckla partsrelationer och förhandlingssystem i länder som tidigare saknat självständiga arbetsmarknadsparter. Det mest omfattande projektet genomförs i Ukraina, vilket speglar detta lands intresse av att bli medlem i EU.